

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Murat YILMAZ

HADİSLER IŞIĞINDA KADINLARIN CAMİ ÂDÂBI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Orhan YILMAZ

YOZGAT - 2021

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Murat YILMAZ

HADİSLER İŞİĞINDA KADINLARIN CAMİ ÂDÂBI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Orhan YILMAZ

YOZGAT – 2021

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

Murat YILMAZ

30 Haziran 2021

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HADİSLER IŞIĞINDA KADINLARIN CAMİ ÂDABI
MURAT YILMAZ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. ORHAN YILMAZ

Hz. Peygamber döneminde kadınların mescidi sıklıkla kullandıkları bilinmektedir. Ancak Peygamber efendimizden sonraki dönemlerde kadınların mescidden uzak tutuldukları görülmektedir. Bu durum, asr-ı saâdet'ten günümüze kadınların mescidle olan ilişkisinin araştırılmasına, onların camiye gelirken ve cami içerisinde davranışları gereken prensiplerin incelenmesine neden olmuştur. Bu düşünceden hareketle yaptığımız çalışmada ayrıca kadınların mescide gelmelerini teşvik eden ve onların namazlarını evlerinde kılmalarının daha hayırlı olacağını söyleyen rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiğine değinilmiştir. Sonuç olarak yeniden konu ile ilgili hadisler incelenerek son çözüm aranmıştır.

2021, viii+94

ANAHTAR KELİMELEER: Hz. Peygamber, Cami, Kadın, Âdâp.

ABSTRACT

MASTER THESIS

WOMEN’S MOSQUE ETIQUETTE IN THE LIGHT OF

HADITHS

MURAT YILMAZ

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY

GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: Assoc. Prof. Dr. ORHAN YILMAZ

It is known that women used the mosque frequently in the period of Prophet Muhammad. However, after his death, it is seen that they were kept away from these places in the process. This situation had led to the investigation of the relationship of women with the mosque, from the era of Golden Age, and to examine the principles that they should behave in the mosque. In our study, based on this idea, it was also touched on how to understand the narrations that encourage women to come to the mosque and say that it would be better for them to perform their prayers at home. As a result, the problems that will be caused by the society by distancing women from learning the mosque here and the religious knowledge here were included, and thus, it was aimed to answer the questions on minds about whether women should come to the mosque or not.

2021, viii+94

KEYWORDS: Hz. Prophet, Mosque, Woman, Dâp.

ÖNSÖZ

Hiç şüphesiz Müslüman toplumlarında mescidler, sadece namaz kılmak için kullanılan yerler olmamıştır. Bu mekânların İslâm'ın ilk dönemlerinde ibadethane olmalarının yanı sıra, Müslümanların dinlerini öğrendiği, devlet işlerinin yürütüldüğü, askeri stratejilerin görüşüldüğü, insanlar arası anlaşmazlıkların karara bağlandığı, kısacası çok fonksiyonlu bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

Çünkü İslâmiyet henüz gelmeden önce Arap toplumunda adeta yok sayılan kadınlar, İslâm dini ile birlikte önem arz etmişlerdir. Özellikle Mescid-i Nebvî'nin hayatın merkezine yerleştirilmesiyle kadınlar dini eğitimden istifade etmeye başlamışlardır. Zira Allah Resûlü (s.a.v.), câhiliye döneminde var olan olumsuz kadın aleyhtarı söylem ve eylemleri yok etmeye çalışmış, kadınların değerli olduğunu bizzat kendisi uygulayarak göstermiştir.

Tarih boyunca kadın, birçok konuda tartışmanın öznesi olmuştur. Bu konulardan biri de onların cami ile olan münasebetleridir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından onların camiye gidip/gitmeme meselesi tartışılmaya başlanmış, günümüze kadar artarak devam etmiştir. Allah Resûlü zamanında kadınlar sıklıkla sosyal hayatın içinde yer almış, mescidi rahatlıkla kullanmışlardır. Hz. Peygamber hayattayken haklarında vahiy iner de azarlanırlar çekincesiyle kadınlara söz söylemekten geri duran sahabe, vahiy kesilince onlar hakkında istedikleri gibi konuşmaya başlamışlardır. Bu sebeple O'nun (s.a.v.) vefatından sonra çeşitli rivayetlere göre kadınlarla ilgili meseleler genelde olumsuz yönde seyretmiştir. Yani Hz. Peygamber'den sonra kadınları mescidden uzaklaştıran bir takım haberler dolaşmaya başlamıştır. Merfû, Mevkuf ve Maktû türden bu haberlerin araştırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada asr-ı saâdet'ten günümüze kadınların mescidle ilişkisi ele alınmıştır. Kadınların camilere gelmesini savunanların ileri sürdükleri gerekçelerle, onların camiye gelmelerine sıcak bakmayanların görüşlerinin nedenleri ile gerek mescide giderken gerekse mescid içerisinde uymaları gereken kurallar rivayetler ışığında incelenmiştir.

Çalışmamın şekillenmesinde bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Orhan Yılmaz'a, teknik bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Dr. Öğr. Üyesi

Yusuf Akgül'e ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Beyaztaş'a, değerli vakitlerini ayırıp çalışmamıza katkı sunan kıymetli meslektaşım Dr. Emrah Kandemir'e, fikirlerinden istifade ettiğim abim Süleyman Yılmaz'a ve son olarak da bu yoğun süreç içerisinde desteklerini esirgemeyen sevgili eşim ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Murat YILMAZ
30 Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amaç ve Önemi	1
3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ KONUMU VE CAMİ/MESCİD İLE OLAN İLİŞKİSİ

1.1. Semâvî Dinlerde Kadın Algısı	5
1.1.1. Yahudilikte Kadın Algısı	5
1.1.2. Hristiyanlıkta Kadın Algısı	7
1.1.3. İslâm Öncesi Kadın Algısı	8
1.1.4. İslâm Sonrası Kadın Algısı	11
1.2. Hz. Peygamber Döneminde Mescidlerin Fonksiyonları	14
1.2.1. Mescid-Cami Kavramları	15
1.2.2. Hz. Peygamber Döneminde Mescid.....	16
1.2.2.1. İbadet Mahalli Olarak Mescid	16
1.2.2.2. Eğitim-Öğretim Merkezi Olarak Mescid.....	18
1.2.2.3. Hükümet Merkezi Olarak Mescid	18
1.2.2.4. Askerî Karargâh Olarak Mescid	19
1.2.2.5. Davaların Görüldüğü Merkez Olarak Mescid	20
1.3. Asr-ı Saâdet'ten Günümüze Kadın Cami/Mescid İlişkisi	21
1.3.1. Asr-ı Saâdet'te Kadın-Mescid İlişkisi	22
1.3.1.1. Kadınların Vakit Namazları İçin Mescide Gitmeleri	22
1.3.1.2. Kadınların Cuma Namazı İçin Mescide Gitmeleri	25
1.3.1.3. Kadınların Bayram Namazı İçin Mescide Gitmeleri	26
1.3.1.4. Kadınların Nafile Namazlar İçin Mescide Gitmeleri.....	28
1.3.1.5. Kadınların Eğitim İçin Mescide Gitmeleri	32

1.3.1.6. Değerlendirme	35
1.3.2. Sahâbe Döneminde Kadın-Mescid İlişkisi	36
1.3.2.1. Değerlendirme	42
1.3.3. Sahâbe Sonrası Dönemde Kadın-Mescid İlişkisi	43
1.3.3.1. Değerlendirme	49
1.3.4. Günümüzde Kadın-Mescid İlişkisi.....	49
1.3.4.1. Değerlendirme	53

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN CAMİ/MESCİD ÂDÂBI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Kadınların Cami/Mescid Dışında Uyması Gereken Kurallar.....	56
2.1.1. Kadınların Mescide Gitmek İçin Eşlerinden İzin İstemeleri.....	56
2.1.1.1. Değerlendirme	63
2.1.2. Kadınların Mescide Giderken Tesettüre Riayet Etmeleri.....	65
2.1.2.1. Değerlendirme	68
2.1.3. Kadınların Mescide Giderken Koku Sürünmemeleri.....	68
2.1.3.1. Değerlendirme	71
2.1.4. Kadınların Mescide Giriş Kapısının Ayrı Olması.....	72
2.1.4.1. Değerlendirme	74
2.2. Kadınların Cami/Mescid İçinde Uyması Gereken Kurallar.....	74
2.2.1. Kadınların Cami İçerisindeki Saf Düzenleri.....	74
2.2.1.1. Değerlendirme	76
2.2.2. Kadınların Erkeklerden Önce Başlarını Secdeden.....	
Kaldırmamaları.....	77
2.2.2.1. Değerlendirme	78
2.2.3. Kadınların Namazda Yanılan İmamı Düzeltmek İçin El Çırpması...	
.....	78
2.2.3.1. Değerlendirme	79
2.2.4. Namazdan Sonra İlk Önce Kadınların Mescidden Çıkmaları	80
2.2.4.1. Değerlendirme	80
2.3. Genel Değerlendirme.....	81
SONUÇ.....	83

KAYNAKÇA.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbni
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celâluhu
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallâhu anh
r.anhâ	: Radiyallâhu anhâ
s.a.v.	: Sallallâhualeyhivesellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
t.s.	: Tarihsiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
v.b.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Değerli bir varlık olarak yaratılan insan cinsi, kadın ve erkekten oluşmaktadır. Bu iki cinsiyet aynı özden yaratıldığından Allah (c.c.) katında birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Fakat tarih boyunca genellikle kadın erkekten ayrı tutulmuş, üstünlüğün erkekte olduğu inancı hâkim olmuştur. İslâm öncesi dönemde de bu anlayış yaygın bir şekilde devam ettirilmiştir. Örneğin câhiliye döneminde kadın erkekten daha aşağı bir konumda görülmüş, çoğu haklar kendisine verilmemiştir. Netice itibariyle de hak ettiği değeri göremeyen kadın, İslâmiyet'in doğuşuyla birlikte Hz. Peygamber'in öğretileriyle kendilerinin de hakları olduğuna şahit olmuşlardır.

Hz. Peygamber, h. 622'de Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde orada ilk iş olarak bir mescid inşa etmiştir. İnşa ettiği bu mescide cinsiyet ayrımı yapmadan toplumun her kesiminin gelmesini istemiştir. Câhiliye dönemindeki kadın olgusunu zihinlerinden bir anda atamayan bazı sahâbîler, onların mescide gitmelerini uygun görmemiş, izin istediklerinde eşlerine izin vermemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kadınların mescide gelmek için izin istediklerinde müsaade etmelerini onlara tavsiye etmiştir. Bununla beraber Allah'ın elçisi, mescide gelip giderken ve mescid içerisinde uymaları gereken prensipler hususunda kadınları bilinçlendirmiştir.

Bu çerçevede tezin konusu "Hadisler Işığında Kadınların Cami Âdâbı" olarak belirlenmiştir. Kadınların camiye gelirken ve cami içerisinde uyması gereken kurallar, rivayetler ışığında izah edilecektir. Bu sayede asr-ı saâdet'ten sonraki tarihi süreçte onların camiden uzak tutulma gerekçelerinin de daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yüce Allah kadın ile erkeğe yüklediği kulluk vazifelerinde ayrım yapmamış her ikisini de sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla İslâm dini insanı, amellerine göre değerlendirmiş ve üstünlüğün ancak Allah'a (c.c.) karşı kulluk bilincinde yani

takvada olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber; kadın, erkek, genç, yaşlı ayrımı yapmadan gelen vahyi herkese aktarmaya gayret etmiştir. Allah'ın elçisi Allah'tan aldığı mesajları eksiksiz aktarabilmesi için genelde mescidi seçmiş, orayı adeta şehrin merkezi haline getirmeyi hedeflemiştir. Kadınların mescide gelmelerini teşvik eden Hz. Peygamber hem ibadetlerini cemaatle yapmalarını hem de yapılan sohbetlerden istifade etmelerini arzulamıştır. Bunun dışında kadınlar, Allah Resûlü'nün yanına rahatlıkla gelip akıllarına takılan soruları sormuş, onun (s.a.v.) rehberliğinde aydınlanmışlardır. Aslında Hz. Peygamber söz konusu uygulamalarıyla topluma, kadınların da bir birey olduğunu, onların sosyal hayatın içinde olmaları gerektiği fikrini vermek istemiştir.

Ancak eski câhiliye kalıntıları tam atılmamış olsa gerek ki kadınlar, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir zaman sonra tartışmanın hedefi haline gelmiş, günümüze kadar farklı dönemlerde fitne söylemi gerekçe gösterilmiş, bu nedenle mescidlerden uzak tutulmuştur.

Çağımızda sosyal hayatın içinde yer alan kadının konumunun iyi analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Kahir ekseriyeti kadınların camiye gelmeleri yönünde teşvik edici rivayetler olmasına rağmen kişiye özel söylenmesi muhtemel bazı rivayetlere dayanarak onların camiye gelmeleri hoş görülmemiştir. Bu rivayetleri ön plana çıkarıp onların mescide gelmemelerinin daha faziletli olduğunu dile getirenlerin argümanları bir daha gözden geçirilmelidir.

Bu çalışmada kadınların mescidlere gelmelerini teşvik eden rivayetlerle, onların evlerinde ibadet etmelerinin daha faziletli olduğunu bildiren rivayetler değerlendirilip söz konusu bilgiler ışığında kadınların cami âdâbı, Hz. Peygamber'den gelen rivayetler bağlamında izah edilmeye çalışılmış, zihinlerde yaşanan tereddütlerin bertaraf edilmesi amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde; öncelikle semâvî dinlerde kadın algısı ele alınmıştır. Bu bağlamda Yahudilik ve Hristiyanlığa göre kadının konumunu iyi anlayabilmek için Kitâb-ı

Mukaddes'e müracaat edilmiştir. Sonrasında Hz. Peygamber döneminde mescidlerin fonksiyonları ve asr-ı saâdet'ten günümüze kadınların mescid ile ilişkilerine yer verilmiştir. Hz. Peygamber döneminde kadınların mescidle olan ilişkileri, hadis külliyyatındaki rivayetler ile izah edilmiştir. Dört halife ve sonrası dönemlerdeki kadın mescid ilişkileri ise ilk dönem yazılı rivayetleri kaleme alan Abdürrezzâk'ın *Musannef*'i başta olmak üzere o dönemlere ışık tutan bazı kaynak kitaplara bakılarak değerlendirilmiştir. Daha sonraki dönemden günümüze kadar kadınların mescidle olan bağlarını ele alan ilgili makale ve fıkıh kitaplarına da başvurulmuştur.

İkinci bölümde ise tezin de asıl konusu olan kadınların, önce camiye giderken uyması gereken ölçü ve kurallar, daha sonra cami içerisindeki uyması gereken davranışlar başta, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) olmak üzere *Kütüb-i Tis'a*'da geçen rivayetler ışığında açıklanmıştır. Aynı hadis birden fazla kaynakta geçiyorsa, Buhârî veya Müslim'in rivayeti esas alınmış, diğerleri dipnotta gösterilmiştir. Söz konusu hadisler değerlendirilirken şerhler yanında çeşitli tez, makale ve güncel kitaplardan da istifade edilmiştir.

Örneğin konumuzla alakalı son dönemde yapılmış çalışmalar arasında; Abdulhalim Ebu Şakka'nın *Tahrirü'l Mer'e İslâm Kadın Ansiklopedisi*, Rıza Savaş'ın *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, Ali Osman Ateş'in *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Fidan Orhan'ın *Kadın Mescid İlişkisi*, Hidayet Şefkatli Tuksal'ın *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Caner Taslaman ve Ferya Taslaman'ın *İslam'da Kadın*, Mustafa Öztürk'ün *Câhiliyeden İslamiyet'e Kadın*, TDV Yayınları'ndan *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, DİB Yayınları'ndan *İslam Penceresinden Kadın* gibi müstakil Türkçe eserler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ KONUMU VE CAMİ/MESCİD İLE OLAN İLİŞKİSİ

KADININ KONUMU VE CAMİ/MESCİD İLE OLAN İLİŞKİSİ

1.1. Semâvî Dinlerde Kadın Algısı

Öncelikle kadın-cami ilişkisini doğru zemine oturtabilmek için Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'e göre onların konumuna bakmak gerekmektedir. Bu açıdan semâvî dinlerin kadına bakış açısının ortaya konulması önem arz etmektedir. Asırlarca toplum içerisinde bir arada yaşayan değişik inanç ve kültüre mensup insanların birbiriyle etkileşim halinde olmadıklarından söz etmek mümkün değildir. Bundan dolayı öncelikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'te kadının durumu ele alınacaktır.

1.1.1. Yahudilikte Kadın Algısı

Yahudilikte kadın algısını iyi anlayabilmek için onların kutsal kitabı Tevrat'a bakılması konuya ışık tutacaktır. Tevrat'ın ilk bölümü olan tekvin, (Yaratılış) pasajlarında Allah'ın *"Adam'ın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım"*¹ dediği bildirilmiştir. Bir başka metinde *"Ve Rab Adam'dan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı. Ve onu Adam'a getirdi. Adam dedi ki şimdi bu benim kemiklerimden kemik etlerimden ettir."*² denilmiştir. Bu iki metinden anlaşıldığı üzere kadın erkekten ve erkek için yaratılmıştır.

Yine Yahudiliğe göre kadın algısını şekillendiren diğer bir husus yasak meyve rivayetidir. Hikâyeye göre cennetin ortasına yerleşen Âdem ile Havva her ağaçtan yiyecek ancak iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyecekti. Çünkü ondan yediği anda ölümlü olacaktı. Hayvanların en hilekârı olan yılan Havva'yı, eğer bu ağaçtan yerse ölümsüz olacağına dair onu kandıracak, Havva da yasak meyveden yiyip Âdem'e de yedirecekti. Bunu fark eden Allah (c.c.), onları hesaba çekecek,

¹ *Kitâb-ı Mukaddes* (Erişim 13 Mayıs 2019), Tekvin 2/18.

² Tekvin 2/21-23.

Âdem ise “*Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim,*”³ diyerek suçu Havva’ya atacaktı. Havva da kendisini yılanın kandırdığını söyleyecek sonuç olarak Allah (c.c.), hepsini cezalandıracaktı.

Tevrat’ın ifadelerine göre Âdem ve Havva’nın cezaları şöyledir: “*Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım. Arzun kocana olacak o da sana hâkim olacaktır. Ve Âdem’e dedi: Karının sözünü dinlediğin ve yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetli oldu. Ömrünün bütün günlerinde ondan yiyeceksin. Sana diken ve çalı bitirecek ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar alının teriyle ekmek yiyeceksin, çünkü ondan alındın çünkü topraksın ve toprağa döneceksin.*”⁴

Kadına olumsuz bakışın bir diğer örneği de şöyledir; “*Kadını ölümden acı buldum. O kadın ki yüreği tuzak ve ağlar, elleri zincirlerdir. Allah’ın önünde iyi olan adam ondan kaçıp kurtulur, fakat suç işleyen ona tutulur.*”⁵ Yahudilikte kadın hakkında bu anlatımlar onların potansiyel suçlu ve günaha sevk edici bir varlık olarak görülmesine yol açmıştır.

Ayrıca inançlarına göre bir erkek her sabah yaptığı ilk duasında “*Beni kadın olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun ey Tanrım*”⁶ diyerek güne başlar. Öte yandan Yahudi dinine göre kadın özel hallerinde kirli sayılır. Âdeti bitip on gün sonra “Mikveh” denen havuza girip yıkanınca kadar onunla aynı yatağı ve sofrayı paylaşmazlar. Kadın evleninceye kadar babasının, evlendikten sonra da kocasının hâkimiyetindedir. Baba kızını istediğine verir dilerse cariye olarak satabilir.⁷ Mirastan ancak erkek yoksa kadın pay alabilir.

Yahudilikte kadın cemaate dâhil olamaz, ibadetlere katılamaz ancak kendilerine ayrılan bir yerden ibadeti izleyebilirler. Yahudi dininde kadın haham olamaz fakat iyi yetişmiş haham kızları ya da eşleri çok az da olsa dini konularda yetkin olabilir.⁸

³ Tekvin 3/12.

⁴ Tekvin 3/16-19.

⁵ Vaiz 7/26.

⁶ Musa Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi”, *Akademik Bakış Dergisi* 55 (Mayıs-Haziran 2016), 308.

⁷ Çıkış 21/7; Ö. Faruk Harman, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2001), 24/85.

⁸ Asife Ünal, “Yahudilik’te Kadın Algısı”, *Kur’an ve Kadın Senpozyumu*, (Ankara: TDV Yay., 2010), 51.

1.1.2. Hristiyanlıkta Kadın Algısı

Hiz. İsa'ya inananlar arasında kadınlar da vardır. Nitekim onlar, İsa'ya olan bağılılıklarını ilan etmişlerdir. İsa da onlara İncil'i yayma işinde görev vermiş hem sözleriyle hem de davranışlarıyla övmüştür.⁹

Hiz. İsa ve sonrasında Pavlus hiç evlenmemeyi tavsiye etmiş ve bu durumu Tanrı'ya karşı kendini adama olarak kabul etmiştir. Hristiyanlıkta evlenmemek daha güzel olmakla beraber evlenen kimsenin boşanması yasaklanmıştır. Nitekim Hiz. İsa boşanmaya karşı çıkarak: *“Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin. Her kim karısını zina dışında bir nedenle boşarsa onu zinaya itmiş olur. Her kim boşanmış bir kadınla evlenirse zina etmiş olur.”*¹⁰; *“Tanrının birleştirdiğini insan ayırmasın.”*¹¹ demiştir.

Hristiyanlıkta bakirelik kutsal olarak kabul edilmiştir. Şehvete sebep olan çekici her şeyin günaha yol açtığı gerekçesiyle banyo yapma alışkanlığına bile karşı çıkmıştır. Hristiyanlığa göre kadın, yeryüzüne günahı getiren erkeği baştan çıkaran bir varlıktır.¹² Bundan dolayı evlilik zorunlu bir kötülük olarak görülmüştür. Önceleri kadınlar sessizlik, namusluluk, yardımseverlik ve dua edicilik yönleriyle tanımlanıyorlardı. Daha sonra Pavlus kadınlar için dini hayatta uyulması gereken kurallar belirlemiştir. Ona göre dua ettiklerinde başlarını örtecek, cemaate iştirak ettiklerinde sessizliklerini koruyacak, öğreten değil dinleyen konumda olacaklardır. Pavlus'un belirlediği bu normlar doğrultusunda onların cemaate katılımları hoş karşılanmamış ve kadınlarla ilgili olumsuz düşünceler baş göstermiştir.¹³

Kilise babalarının yazılarında kadın, tüm kötülüklerin anası cehennemin kapısı olarak gösterilmiştir. Onlara göre kadınlar, kadın olduklarını düşünerek üzülmeli özellikle şeytanın insanı ayartmasında kolaylık sağladığından güzelliklerinden utanmalıdır.¹⁴ Hristiyanlıkta Havva ayartıcı ve baştan çıkarıcı olarak

⁹ Harman, “Hristiyanlık'ta Kadın Algısı”, 57.

¹⁰ Tesniye 24/ 1; Matta 5/31-32.

¹¹ Matta 19/6.

¹² Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi”, 309.

¹³ Harman, “Hristiyanlık'ta Kadın Algısı”, 62.

¹⁴ Harman, “Hristiyanlık'ta Kadın Algısı”, 62.

takdim edildiğinden kilise babaları arasında Meryem ile Havva karşılaştırılarak Meryem sadakati, Havva ise sadakatsizliği sembolize etmiştir. Yine kilise babaları ve ileri gelenleri kadınları potansiyel tehlike olarak görmüş, cadılık yaptıkları gerekçesiyle onları yakarak cezalandırmıştır.¹⁵

Orta çağ Batı toplumlarında kadınlar, erkeklere oranla çoğu haklardan mahrumlardı. Erkekler gibi hukuki, dinî, siyasi, eğitim ve mülkiyete ait haklara eşit oranda sahip değillerdi. Orta çağ'da kadınlar kilisedeki görevlerinden uzaklaştırılmış manastır hayatı geliştirilerek oralara yönlendirilmişlerdir. Reformla birlikte Protestanlığın kurucusu Martin Luther (ö. 952/1546), manastırdaki rahibelerin hayatlarının tabiat kanunlarına aykırı olduğunu söyleyerek, Katolik kiliselerinin yaptığı gibi bakireliği övmeyi terk ettiği için evlilikler artmıştır.¹⁶

Ancak, XIX. yüzyılda Protestanlığı benimseyen kadınların tekrar kiliseye döndükleri ifade edilmiştir. Kiliseye özlem duyan kadınların erkek cemaatten çok daha fazla olduğu bildirilmiştir. Katolik kilisesi ise bu konuda hiç taviz vermemesine rağmen kadınların yüksekokullarda öğrenim gördükleri söylenmiştir. Buradan mezun olan kadınların misyonerlik sahalarında çalıştığı onlara verilen değerin giderek arttığı görülmüştür.¹⁷

Nihayetinde XX. yüzyıla gelindiğinde Hristiyan dünyasında Hristiyan tarihi ve teolojisi üzerine feminist yorumlar yapılmaya başlanmış artık kadınların, her konuda erkeklerden farksız olduğu vurgusu yapılarak daha önce görülmeyen bir statüyü kazanmaları sağlanmıştır.¹⁸

1.1.3. İslâm Öncesi Kadın Algısı

İslâm dininde kadının ferdi ve içtimai durumunu daha iyi anlayabilmek için câhiliye dönemi Arap toplumunun kadına bakış açısını bilmek gerekmektedir. Tarihi kaynaklarda İslâm öncesi Arap toplumunda kız çocuklarına değer verilmediği, ikinci

¹⁵ Harman, “Hristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 65-66; Harman, “Kadın”, 24/86; Hasibe Turan, “Kadın Dindarlığı veya Dindarlığın Kadın Üzerinden Topluma Yansımaları”, *Gelenek ve Hakikat Arasında Kadın*, (Ankara: DİB. Yay., 2013), 90.

¹⁶ Harman, “Hristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 66.

¹⁷ Harman, “Hristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 66.

¹⁸ Harman, “Hristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 67.

sınıf evlat muamelesi gördüğü anlatılmıştır.¹⁹ Hatta bazı kabilelerde kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bilinmektedir. Nitekim Allah Resûlü'ne gelen bir adamın câhiliye döneminde kızını nasıl toprağa gömdüğünü anlatmaya başladığında Hz. Peygamber'in daha fazla dayanamayıp gözünden yaşlar akmaya başladığı²⁰ rivayet edilmektedir.

Çünkü o dönemde kız çocukları babalarına külfet olarak görülmüştür. Bunun da en önemli iki sebebi vardır. Birincisi; Kız çocuğunun aksine erkek çocuğu biraz daha büyüdüğünde savaşa katılıp ganimet elde edince düşmana karşı güç olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra onlar fiziksel gücü ve dayanıklılığından daha ağır şartlarda çalışabilmiştir.²¹

İkincisi ise câhiliye devrinde bir erkeğin birisine borçlanıp borcunu ödeyemeyince ya kendisinin köle olacağı ya da bu borcuna karşılık annesini, karısını veya kızını vermek suretiyle borçtan kurtulacağı söylenmiştir. Alacaklı kişi bu kadın ya da kızıdan istifade ettikten sonra genelevlerinde çalıştırdığı bu sayede borcunu fazlasıyla çıkarabildiği ifade edilmiştir. O dönemde bu zillete katlananların sayısı bir hayli fazla olmuştur.²²

Hatta bu konuma düşmemek için doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömen insanların varlığını Kur'an şöyle dile getirmiştir. *"Onlardan birine bir kız çocuğu müjdelendiğinde yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar"*.²³ Buna paralel olarak Hz. Ömer'in (ö. 23/644) şu sözü de dönemin kadına bakışı hususunda ışık tutmaktadır. *"Biz câhiliye döneminde kadınlara hiçbir değer vermedik. İslâm dini gelip te Allah (c.c.) onlardan bahsedince, onların bizim üzerimizde hakları olduğunu öğrendik..."*²⁴ Adeta bir eşya muamelesi gören kadın, o dönemde ezilen ve kıymeti olmayan bir konumda olduğu anlaşılmıştır.

¹⁹ Rauf Pehlivan, *Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali*, (İstanbul, Gonca Yay., 1997), 46.

²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-dârimî*, nşr. Hüseyin Selim Esed, (Riyad: Dâru'l-Muğnî Lin-Neşri ve't-Tevz'î, 1421/2000), "Mukaddime", 1.

²¹ Orhan Yılmaz, "Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2016), 174.

²² Emel Aktaş, "Cahiliye'de ve İslam'da Kadının Durumu", *Mehir*, (1998), 116.

²³ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: DİB Yay., 2017), en-Nahl 16/58-59.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhyiddin el-Hatîb (Kâhire: el-Mektebetü's-Selefiyye 1400/1980), "Libas", 31.

Diğer taraftan câhiliye toplumunda evlilikler de fitrata uygun görülmemektedir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bir kadın, on erkekle birlikte ilişkiye girip çocuk doğurursa aralarından sevdiği birisine “bu senin çocuğundur” deyip kocasını seçebiliyordu.
2. Kadın, kendi evinin kapısına koyduğu bir işaretle isteyen her erkek onunla birlikte olup bunun sonucunda çocuk doğarsa nesep tespiti yapıp kimden olduğu anlaşılınca onunla evlenebiliyordu.
3. Kadın sevdiği bir erkekle gizlice beraber olup, çocuk doğurursa onun ismini açıklamak suretiyle evlenebiliyordu.
4. Bir erkek başkasının cariyesiyle ilişki kurup, çocuk doğarsa hem cariyeyi hem de çocuğu satın alarak evlenebiliyordu.²⁵

Bunlar dışında câhiliye dönemi evlilik çeşitlerinden belirli zamana kadar geçici bir evlilik şekli olan “المتعة/Mut‘a”,²⁶ kadınları mehir saymak suretiyle karşılıklı değiştirmek anlamında “الشغار/Şigâr”,²⁷ hür olup zina yapmak istemeyen kadın, bir erkekle gizli dost tutarak metres hayatı yaşaması anlamında “الخدن/Haden”,²⁸ kocasının izniyle soylu çocuk sahibi olmak için eşraftan bir erkekle birlikte olma anlamında “استبضاع/İstibdâ’”,²⁹ iki erkeğin eşlerini değiştirme anlamında “البدل/Bedel”,³⁰ üvey anneleriyle evlenme anlamında “المقت/Makt”,³¹ ve iki kız kardeşi aynı nikâh altına almak gibi evlilikler de yapılıyordu.³² Ancak şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: câhiliye dönemindeki bu evlilikleri genele şamil etmek doğru bir yargı değildir. Fıkıh usulünün terminolojisi ile söylemek gerekirse tahsise uğramış

²⁵ Rıza Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, (İstanbul: Siyer Yay., 2019), 41; Ali Osman Ateş, “Kur'an ve Sünnetin Kadına Bakışı” *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, (Ankara: TDV Yay., 2010), 295.

²⁶ Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 48; İbrahim Kâfi Dönmez, “Müt‘a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2006), 32/174.

²⁷ Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 47; Hasan Güleç, “Şigâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2010), 39/142.

²⁸ Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 48; Ateş, “Kur'an ve Sünnetin Kadına Bakışı”, 306.

²⁹ Muhammed Ravvâs Kal'acı, *Mu'cemü'l-lügati'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'n-Neffâs, 2006), 37; Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 47.

³⁰ Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 47; Ateş, “Kur'an ve Sünnetin Kadına Bakışı”, 307.

³¹ Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 46; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2007), 33/112; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2019), 36.

³² Ateş, “Kur'an ve Sünnetin Kadına Bakışı”, 304; Süleyman Yılmaz, *Ehli Sünnet ve Şii Caferî Müfessirlere Göre Mut'a Nikâhı* (Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 6.

âm lafızlar gibi değerlendirilmelidir. Bu nedenle o döneme ait Aile Hukukuyla ilgili her uygulamanın istisnasının olduğu göz ardı edilmemelidir.³³

Bazı kaynaklara göre câhiliye döneminde fuhuş yaygın haldeydi. Erkekler cariyelerini para karşılığında fuhşa zorluyorlardı. Ayrıca şiiirlerinde zina yaptıklarını çok rahat bir şekilde anlatıyorlardı.³⁴ Bu durum toplum içerisinde fuhşun yaygın ve normal olduğu anlamına gelmektedir.

Netice olarak câhiliye döneminde kadın hak ettiği değeri görememiş, erkeğe oranla ikinci sınıf konumunda olduklarından devamlı ezilmiş ve bir eşya gibi alınıp satılan metâ mesabesinde değerlendirilmiştir.

1.1.4. İslâm Sonrası Kadın Algısı

Câhiliye döneminde ezilen ve horlanan kadın, kutlu elçinin peygamber olarak gönderilmesiyle yeni bir statü kazanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber insana, insan olduğu için değer vermiş erkek ya da kadın ayrımı gözetmemiştir. İnsanı yaratan Allah (c.c.) ona, insan sıfatı ve üst kimliğiyle hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur; *“Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar, Mümin erkekler, Mümin kadınlar, Allah’a samimiyetle ibadet eden erkekler, samimiyetle ibadet eden kadınlar, özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar, sabreden erkekler, sabreden kadınlar, Allah’ın emirlerine boyun eğen erkekler, Allah’ın emirlerine boyun eğen kadınlar, Sadaka veren erkekler, sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar, Allah’ı çok zikreden erkekler, Allah’ı çok zikreden kadınlar var ya; işte Allah bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*³⁵

Bu ayet bize Allah’ın lütuf ve rızasını elde etme imkânı bakımından İslâmiyet’te kadın erkek ayrımı gözetilmeden fırsat eşitliğinin varlığını göstermektedir. Zira kendisine vahiy iletmek suretiyle iletişim kuran yüce yaratıcı, insanı erkek ve kadın olarak aynı cinsten yarattığını,³⁶ üstünlüğün ancak Allah’a

³³ Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*, 77.

³⁴ Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 43.

³⁵ el-Ahzab 33/35.

³⁶ en-Nisâ 4/1.

karşı kulluk bilincinde olduğunu³⁷ hatırlatmıştır. Ayrıca kız çocuğunun dünyaya gelmesine öfkelenip onları küçümseyen erkekleri sert bir dille kınamıştır.³⁸

Kur'an, Hz. Havva üzerinden kadının suçlu gösterilmesini reddetmiştir. Bu sebeple Hz. Âdem ile Havva'nın birlikte işlediği suçtan ötürü cennetten çıkarıldığından bahsetmiştir.³⁹ Hatta bir yerde bu ifade yalnız Hz. Âdem'e nispet edilmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla kadının erkeği ayartmak suretiyle cennetten çıkarıldığını söylemek gerçeklikle bağdaşmamaktadır.⁴¹

Sonuç olarak câhiliye devrinde temel haklardan mahrum olan kadın, İslâm dininin gelmesiyle erkeklerle eşit haklara kavuşmuştur. Daha önce miras almak şöyle dursun kendisi mirasa konu olan kadın, İslâm sonrası mirastan pay alabilecek konuma gelmiştir.⁴² İslâm, diğer alanlarda olduğu gibi evlilikte de kadının tercihlerine önem vermiştir. Hatta boşanma söz konusu olunca onun kocasından zarar görmesine de müsaade etmemiş, bu hususta birtakım ilkeler getirmiştir.⁴³ Esasında kutsal kitap Kur'an-ı Kerim, kadın olsun erkek olsun insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmasının yolunu gösterip iyi bir yaşam sürmesini hedeflemiş ve bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: *“Erkek veya kadın, kim inanmış olarak yararlı işler yaparsa, onu mutlaka güzel bir hayatla yaşatırız...”*⁴⁴

Kur'an'ın açıklayıcısı olan sünnette de kadınlara değer verildiği görülmektedir. Allah (c.c.) ile Resûlü (s.a.v.) arasında elçilik yapan Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber'e onun vefakâr eşi Hz. Hatice (ö. 620) için: *“Ey Allahın Resûlü! Hatice yanına gelince ona Rabbinden ve benden selam söyle!”*⁴⁵ ve yine Hz. Peygamber, diğer eşi Hz. Âişe'ye (ö.58/678) *“Ey Âişe! İşte Cebrâil! Sana selâm ediyor,”*⁴⁶ demek suretiyle kadına eş olarak değer verdiğini, aynı şekilde: *“Fâtıma benden bir parçadır. Onu öfkeliendiren beni öfkeliendirmiş olur.”*⁴⁷ buyurup kızı

³⁷ el-Hucurât 49/13.

³⁸ en-Nahl 16/58-59.

³⁹ el-Bakara 2/35-36.

⁴⁰ Taha 20/120-122.

⁴¹ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdişimleri*, (Ankara: Otto Yay., 2012), 98.

⁴² en-Nisâ 4/7.

⁴³ el-Bakara 2/231.

⁴⁴ en-Nahl 16/97.

⁴⁵ Buhârî, “Menâkıbu'l-ensâr”, 20.

⁴⁶ Buhârî, “Fezâil-u Ashâbi'n-Nebî”, 30; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), “Fezailu's-Sahâbe”, 91.

⁴⁷ Buhârî, “Fazâil-u Ashâbi'n-Nebî”, 29.

Fâtıma (ö. 11/632) yanına geldiğinde: “*Hoş geldin kızım*” diyerek yanına oturtması⁴⁸ da kız çocuğuna değer verdiğini göstermektedir.⁴⁹

İslâm’ın gelmesiyle artık kadınlar şahsiyet kazanmış, her türlü sıkıntı ve şikâyetlerini Allah Resûlü’ne rahatlıkla anlatabilmişlerdir. Söz gelimi kadınlar, Hz. Peygamber’den kendileri için ilim öğretmesi talebinde bulunmuş zihinlerine takılan soruları sorma fırsatı bulmuşlardır. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların bu davranışlarını methederek: “*Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Utanma duyguları onları dinlerini öğrenmekten alıkoymamıştır.*”⁵⁰ şeklinde dile getirmiştir. Öyle ki Allah Resûlü boşanmak isteyen kadına boşanmaması için arabuluculuk yaptığında özgür iradesiyle o kadın, bunu geri çevirebilmiştir.⁵¹ Müslüman kadınlar, İslâm’ın kendilerine verdiği haklarla eşlerini seçebilmiş, ayrılmak istediklerinde ayrılabilmişlerdir. Yine onlar mescidde olan toplantılara katılmış, erkeklerle beraber savaşımlara iştirak etmiş, kendi el emeği ile yaptıkları malları satıp kazanç elde edip infakta bulunabilmişlerdir.⁵² Hz. Peygamber kendisine gelen kadınlarla yakından ilgilenmiş, hastalanan kadınları evinde ziyaret edip geçmiş olsun dileklerini iletmış, iyi (sâliha) kadınları dünyanın en değerli varlığı olarak görmüş, onlarla istişare edip düşüncelerini almıştır.⁵³ Hz. Peygamber, eşlerine karşı sevgisini her zaman dile getirmiş, eşinin binitine binmesine yardımcı olmuş,⁵⁴ kendisini bir yemeğe davet ettiklerinde “eşim de olursa”⁵⁵ kaydıyla icabet edeceğini söylemiştir.⁵⁶ Onların teklif ve önerilerine de açık olan Allah Resûlü, bir kadının Mescid-i Nebevî’ye minber yapılması tavsiyesini güzel bir fikir olarak görüp kabul etmiştir.⁵⁷

Her yönüyle Müslümanlara örnek teşkil eden Hz. Peygamber eşlerine karşı asla el kaldırmamıştır. Kadınları dövmeye kalkan erkekleri de sert bir dille uyarıp:

⁴⁸ Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş’as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1420-1999), “Edep”, 144.

⁴⁹ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Hanımlara Karşı Sergilediği İncelik ve Zarafet Anlayışı”, *Peygamberimiz ve Aile*, ed. Hale Şahin-Rukiye Aydoğdu Demir, (Ankara: DİB. Yay., 2019), 58.

⁵⁰ Müslim, “Hayız”, 61.

⁵¹ Buhârî, “Talak”, 16; Emin Âşıkutlu, “Berîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5/503.

⁵² Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru’l Mer’e İslam Kadın Ansiklopedisi*, çev. Şaban Haklı-Fethi Güngör, (İstanbul: Düşün Yay., 2007), 1/150-153; Caner Taslaman-Feryal Taslaman, *İslam ve Kadın*, (İstanbul: İstanbul Yay., 2019), 35.

⁵³ Fidan Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, (İstanbul: Dua Yay., 2012), 17; Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, (İstanbul: Beyan Yay., 2015), 35.

⁵⁴ Buhârî, “Megâzî”, 38.

⁵⁵ Müslim, “Eşribe”, 139.

⁵⁶ Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Hanımlara Karşı Sergilediği İncelik ve Zarafet Anlayışı”, 56; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 20.

⁵⁷ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 36.

“Dövenleriniz hayırlılarınız değildir.”⁵⁸ demek suretiyle hataları da olsa onları düzeltirken ölçülü olunmasını istemiştir. Çünkü Kur’an’da Yüce Allah kadınları eş olarak alıp hayatlarını birleştiren erkeklere: “Onlarla iyi geçinin. Şayet onlarda hoşunuza gitmeyen bir şey olursa umulur ki bir şey sizin hoşunuza gitmese de Allah onda çok hayır yaratır.”⁵⁹ buyurarak kadınlara kötü davranılmasına izin vermemiştir.⁶⁰

Allah Resûlü kimseye ırkından, renginden ve cinsiyetinden ötürü ayırım yapmamıştır. Nitekim mescidi rutin olarak süpüren siyâhî kadının vefat haberini geç öğrenince neden kendisinin bilgilendirilmediğini sorduğunda böyle bir kadın için rahatsız etmek istemediklerini söyleyen ashâbına sitem etmiş, mescide emek veren bu kadıncağızı yok saymamış tekrardan kabrine gidip namaz kıldırması ve onun için dua etmiştir.⁶¹

Netice olarak Hz. Peygamber aldığı vahiy doğrultusunda kadınlarla ilgili yanlış algıyı değiştirmiş ilk evrensel beyannâme niteliğinde olan veda hutbesinde, onların da erkekler gibi bir birey olarak hak ve sorumluluklarının olduğunu⁶² dile getirmiş gerek sosyal hayatta gerekse aile hayatında ki konumlarını ortaya koymuştur.

1.2. Hz. Peygamber Döneminde Mescidlerin Fonksiyonları

İlâhî ya da beşerî olan dinlerin hemen hemen hepsinde bir mabed söz konusudur. Yahudilikte sinagog ve havra, Hristiyanlıkta ise kilise ve manastır gibi özel kavramlar, mabed için kullanılmıştır. İslâm dininde ise mabed için genel olarak mescid ve cami kelimelerinin kullanılmasının yanı sıra özel fonksiyonu olan musalla ve namazgâh ifadelerine de yer verilmiştir.

⁵⁸ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 41.

⁵⁹ en-Nisâ 4/19.

⁶⁰ Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslam’da Kadın*, (Ankara: TDV. Yay., 2019), 30.

⁶¹ Buhârî, “Salât”, 72; Müslim, “Cenâze”, 71; Komisyon, *Hadislerle İslam*, (Ankara: DİB. Yay., 2013), 4/216.

⁶² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, nşr. Muhammed Şakir, (b.y. Mültezemu’t-Tab’i ve’n-Neşr, 1397/1977), “Radâ”, 11; Muhammed b. Yezîd Ebû Abdillâh el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuat Abdulbaki, (by. Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, ts.), “Nikâh”, 3.

1.2.1. Mescid-Cami Kavramları

Aslı Arapça olan “Mescid” kelimesi, tazim için alını yere koymak manasına gelen sucûd kökünden secde edilen yer anlamında ism-i mekândır.⁶³ Bu kelimenin Aramice’deki “Masged” kelimesinden Arapça’ya geçtiğini ileri sürenler de vardır.⁶⁴ Zeccâc (ö. 311/923), ibadet edilen her yerin mescid olduğunu söyler. Buna gerekçe olarak ta Hz. Peygamber’in: “*Yeryüzü benim için mescid yapıldı ve temiz kılındı.*”⁶⁵ hadisini delil getirir.⁶⁶ Zira Allah Resûlü sefere çıktığında, yolda namaz kılacağı yerleri belirlerdi. Temizlediği ve etrafını taşlarla çevirdiği bu yerler, Hz. Peygamber’in mescidi olarak anılırdı.⁶⁷

Mescid kelimesi genel olarak Kur’an-ı Kerim’de tekil, çoğul ve sıfat tamlaması olarak birçok ayette geçmektedir. Özel olarak ta on beş yerde Kâbe ve çevresini ifade eden Mescid-i Harâm’ın zikredilmesi ile beraber, Takva temeli üzerine inşa edilen mescid,⁶⁸ (Mescid-i Nebevî ya da Mescid-i Kubâ kastedilmektedir.) Kudüs haremının kastedildiği Mescid-i Aksâ⁶⁹ ve Münafıkların, Müminler arasında tefrika çıkartmak için bina ettikleri Mescid-i Dırâr⁷⁰ birer defa geçmektedir.

İman edenlerin bir araya gelip topluca ibadet ettikleri bir diğer mekânın adı camidir. Aslı Arapça olan “Cami” cem‘ kökünden toplayan, bir araya getiren, birleştiren, kaynaştıran anlamında ism-i fâil bir kelimedir. Tâbiîn döneminde Cuma namazı kılınan büyük mescidler için “el-mescid’ül-câmi” tamlaması kullanılmıştır. H. IV. yüzyılın başından itibaren ise cami kelimesi tek başına kullanılmaya başlamıştır. Daha sonra Cuma namazı kılınan hatibin hutbe okuması için minberi olan büyük mabedlere cami, Cuma kılınmayan küçük mabedlere ise mescid adı verilmiştir.⁷¹

⁶³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, (Kahire: Dâru'l-Ma‘ârif, ts.), “abd” 3/1940; Ahmet Önkâl- Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1993), 7/46.

⁶⁴ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, , 30.

⁶⁵ Buhârî, “Teyemmüm”, 1; Salât, 56; Müslim, “Mesâcid”, 3.

⁶⁶ İbni Manzûr, “abd” 6/1940.

⁶⁷ Adnan Demircan, “İslam’da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi”, *Cami ve Hayat*, (Ankara: DİB Yay., 2019), 9.

⁶⁸ et-Tevbe 9/108.

⁶⁹ el-İsrâ 17/1.

⁷⁰ et-Tevbe 9/107.

⁷¹ Demircan, “İslam’da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi”, 10; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, s. 32; Önkâl- Bozkurt, “Cami”, 7/46.

Mescid ve cami kelimeleri dışında mabed için kullanılan bir diğer terim de musalladır. “Salât” kökünden ism-i mekân olan bu kelime “namaz kılınan yer” manasında olup, üstü açık ve geniş olan ibadet yerlerine de musalla denmektedir. Hz. Peygamber’in, bayram ve cenaze namazlarını musallada kıldırıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁷² Ayrıca yolcuların ibadet etmesi amacıyla yol kenarlarına yapılan üstü açık mekânlar için kullanılan Farsça kökenli “namazgâh” kelimesi, musalla ile aynı manada kullanılmaktadır.⁷³

1.2.2. Hz. Peygamber Döneminde Mescid

H. Peygamber Mekke’den Medine’ye hicrete mecbur kalınca göç ettiği yer olan Yesrib’i şehirleştirmeyi hedeflemiş buranın ismini “Medine” olarak değiştirmiştir. Bunu yaparken şehri, mescidi merkez alarak kurmuş, bu amaçla Mescid-i Nebvî’yi inşa etmiştir. O dönemde mescid, başta ibadet yeri olmak üzere içtimai hayata dair her faaliyete ev sahipliği yapmıştır. Eğitim öğretim burada verilmiş, toplumun problemleri burada çözülmüş, devlet buradan yönetilmiştir. Siyasi, askeri, hukuki meseleler yine burada çözüme kavuşturulmuş, meşru merasimler, şiirler ve savaş oyunları yine burada icra edilmiştir.⁷⁴

Bu bilgilerin ardından, asr-ı saâdet’te mescidin fonksiyonunun anlaşılmasını sağlayacak birkaç husus zikredilecektir.

1.2.2.1. İbadet Mahalli Olarak Mescid

Mescidlerin ilk başta gelen asıl işlevi mabed oluşudur. Allah’ın (c.c.): “İlk günden itibaren takva temeli üzerine inşa edilen mescid, içinde namaz kılmana daha uygundur,”⁷⁵ “Mescidler yalnız Allah’a mahsustur. O halde Allah’ın yanına katarak hiçbir kimseye yalvarmayın.”⁷⁶ buyurması, ve Hz. Peygamber’in: “Şüphesiz ki bu mescidler, yalnız Allah’ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur’an okumak için bina

⁷² Önkâl- Bozkurt, “Cami”, 7/47; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, , 32.

⁷³ Demircan, “İslam’da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi”, 9.

⁷⁴ H. Kâmil Yılmaz, “Hayatın Merkezinde Fonksiyonel Cami”, *Cami ve Hayat*, (Ankara: DİB Yay., 2019), 23.

⁷⁵ et-Tevbe 9/18.

⁷⁶ el-Cin 72/18.

edilmişlerdir.”⁷⁷ şeklindeki sözleri, yine onun (s.a.v.) bir kişinin kayıp devesini mescide girip sormasını hoş karşılamayarak mescidlerin ibadet yeri olduğunu ima etmesi,⁷⁸ oranın öncelikli işlevinin yaratıcıya kulluk edilen mekânlar olduğuna delalet etmektedir.

Nitekim İslâm dininde ibadet denince akla ilk gelen, hiç şüphesiz namazdır. Kur’ân-ı Kerim’de müminlerin vasıflarıyla alakalı: “*Onlar namazlarını huşu içerisinde kılarlar*”⁷⁹ ifadesine yer verilirken başka bir ayette müminlerden namazı hakkıyla eda etmeleri istenmektedir.⁸⁰

Diğer taraftan Allah Resûlü, (s.a.v.) cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstün olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ Sahâbe de Hz. Peygamber’in tavsiyelerine uymuş namazları camide cemaatle kılmaya özen göstermiştir.⁸²

Beş vakit namazın dışında farz olan bir diğer ibadet te Cuma namazıdır. Cuma namazı, Hz. Peygamber döneminde köy ve kasabalardan gelen Müslümanların da katılımıyla kalabalık bir cemaatle Mescid-i Nebevî’de kılınmıştır. Cemaatin mescide sığamayacak kadar kalabalık olduğu bayram namazlarının ise musallada kılınması tercih edilmiştir.⁸³ Bunun yanı sıra zikir, dua, tövbe etme, nafile namaz kılma, itikâfa girme vb. ritüeller de yine mescidde ifa edilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber ve ashâbı mescidi ibadet mahalli olarak sürekli kullanmış, erkek-kadın, genç-yaşlı, toplumun her kesimi mescide yoğun ilgi duymuştur. Sahâbenin bu denli mescidlere ilgi göstermesinde şüphe yok ki Allah Resûlü’nün (s.a.v.) rol model olmasının etkisi büyük olmuştur. Şimdi de mescidin eğitim-öğretim merkezi işlevine kısaca değinilecektir.

⁷⁷ Müslim, “Tahâret”, 100.

⁷⁸ Müslim, “Mesâcid” 80; İbn Mâce, “Mesâcid”, 11; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb Arnavûd-Adil Mürşid, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1417/1997), 15/270.

⁷⁹ el-Mü’minûn 23/2.

⁸⁰ en-Nisâ 4/103.

⁸¹ Buhârî, “Ezan”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 249.

⁸² Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 37.

⁸³ Buhârî, “İdeyn”, 6.

1.2.2.2. Eğitim-Öğretim Merkezi Olarak Mescid

Hiz. Peygamber zamanında mescid, sadece ibadet edilen bir mekân olmamıştır. Bir mabed olmasının ötesinde, öğreticisi Resûlullah (s.a.v.), talebeleri de onun güzîde ashâbının olduğu bir eğitim öğretim kurumu, medrese, ilim ve irfan yuvası olmuştur.⁸⁴ Dolayısıyla Hiz. Peygamber döneminde mescidler, sadece ibadet etme yeri olarak sınırlandırılmamış birçok faaliyet yine orada gerçekleşmiştir. Bunlardan en barizi de eğitim-öğretim kurumu açısından işlev yapması olarak göze çarpmaktadır. Bu amaca uygun olarak Allah Resûlü, Mescid-i Nebvî'nin hemen yanı başına gündüzleri ilim öğrenmek isteyenlere okul, geceleri ise kimsesizlere barınak olma özelliğı taşıyan “Suffa” adında bir eğitim-öğretim merkezi açmıştır. Buraya gündüzlü olarak gelenlerin sayısı 400'ü bulurken yatılı kalanların 80 civarında olduğu söylenmiştir.⁸⁵ Hiz. Peygamber bizzat kendisi burada ders verdiği gibi, Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) gibi sahâbîleri de ona yardım etmiştir.⁸⁶ Hiz. Peygamber'in bu uygulaması onun vefatından sonra da örnek teşkil etmiştir.⁸⁷

Tarihi bilgilere göre Hiz. Peygamber, her zaman ilme önem vermiş ve sahâbeyi de bu yönde teşvik etmiştir. Örneğın Allah Resûlü bir gün mescide girip bir tarafta dua ve zikirle, diğeri tarafta ilimle meşgul olan cemaati gördüğünde: “*Ben muallim olarak gönderildim*”⁸⁸ diyerek ilim halkasına katılanların zikirle meşgul olanlardan daha üstün olduğuna dikkat çekmiştir.

1.2.2.3. Hükümet Merkezi Olarak Mescid

Hiz. Peygamber, Allah'tan (c.c.) aldığı vahyi insanlara ulaştıran bir mübelliğ olduğu gibi Medine'de kurmuş olduğu İslâm devletinin de başkanıydı. Bu nedenle Allah Resûlü mescidde devlet yönetimiyle ilgili hususları görüşüp kararlar almış ve bunları halka duyurmuştur. Hiz. Peygamber'in bu uygulaması daha sonra kurulan

⁸⁴ Mustafa Ağırman, “Hiz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler”, *AÜİFD* 27 (2007), 105.

⁸⁵ Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam b. Münebbih*, çev. Kemal Kuşçu, (İstanbul: Beyan Yay., 2016), 28; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 46; Önkâl-Bozkurt, “Cami”, 7/50.

⁸⁶ Abdullah Kahraman, “Cami İklimini Solumak ve Cemaate Devam Konusunda Kadınlara Getirilen Yasağın Gerekçesi”, *Cami Merkezli Hayat*, Yecder III. Uusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri, (İstanbul: Yecder Kitapları 3, 13 Mayıs 2012), 34.

⁸⁷ Önkâl-Bozkurt, “Cami”, 7/50.

⁸⁸ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17; Dârimî, “Mukaddime”, 32.

Emevî ve Abbâsî devletlerinde camilerin yanlarına “Dârülmâre” denilen hükümet binaları inşa edilmek suretiyle sürdürülmüştür.⁸⁹

Diğer taraftan Hz. Peygamber ile antlaşma yapmak üzere gelen heyetlerin kabul edilmesi, müzakereler yapılması görüşüp kararlar alınması yine mescidde gerçekleşmiştir. Mekke’nin fethinden sonra gelen elçi ve heyetlerin çok gelmesinden dolayı o seneye “elçiler yılı” anlamında “Senetu’l-Vufûd”, gelen elçilerin kabul edildiği sütuna ise “Üstüvânetu’l-Vufûd” adı verilmiştir.⁹⁰

Allah Resûlü’nün huzuruna çıkan heyetlerin çoğu İslâm’ı kabul edip dönmüştür. İslâm’ı kabul etmeyip barış antlaşması yapmaya mecbur kalan Hristiyanlığa mensup Necran’lı heyet de mescidde ağırlanmış uzun konuşma ve tartışmalar neticesinde Resûlullah (s.a.v.) onları karşılıklı lanetleşmeye çağırmış ancak onlar bunu kabul etmeyip sulh antlaşması imzalamıştır. Ayrıca onlar kendi inançları gereği ibadet vakti girince mescidden çıkmak için hareket etmiş bunun üzerine Allah Resûlü, onlara burada ibadet yapmalarında bir engelin olmadığını ifade etmiştir.⁹¹

1.2.2.4. Askerî Karargâh Olarak Mescid

Allah Resûlü’nün Medine’de kurmuş olduğu İslâm devleti, farklı dinlere mensup olanlar tarafından ilk etapta tepkiyle karşılandığından şehir her an bir saldırıyla karşı karşıya kalabiliyordu. Bundan dolayı Müslümanlar her zaman hazırlıklı olmak durumundaydılar. Hz. Peygamber, kendisinin de ordu komutanlığı vasfı olması nedeniyle karargâh olarak mescidi kullanıyor, orduyu buradan yönetiyordu.

Hz. Peygamber savaşa çıkmadan önce orduyu mescidde toplardı. Müslümanları cihada teşvik eder, cihadın hem maddi hem manevi mükâfatlarından bahseder, savaşta dikkat etmeleri gereken hususları açıklar, ordu komutanına itaati emreder ve sabrı tavsiye ederdi. Ordu için gereken teçhizat buradan ashâba dağıtılır, sancak ve bayraklar yine burada sahiplerine verilirdi.⁹²

⁸⁹ Önkal-Bozkurt, “Cami”, 7/51.

⁹⁰ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 48.

⁹¹ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 50.

⁹² Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 51-52.

Hiz. Peygamber bizzat katılacağı gazve için mescidde iki rekât namaz kılar, daha sonra zırhını giyip buradan çıkar ve atına binip seferi başlatırdı. Sefere kendi katılmayıp seriyye göndereceği zaman ordu kumandanını çağırır ona talimatları yine mescidde verirdi.⁹³

Mescid, yaralı askerler için de bir hastane olarak kullanılıyordu. Örneğin; Hendek gazvesinde yaralanan Sa‘d b. Muâz’ın (ö. 5/627) tedavisi için mescidde çadır kurulmuştu.⁹⁴ Bazen de savaş esirleri burada kontrol altında tutulurdu.⁹⁵

Hiz. Peygamber’in hem ilim öğrenmek isteyenlere hem de kimsesizlere barınak olsun diye mescidin yanı başına yaptırdığı Suffe’nin konukları da hazır kıta bekler, ihtiyaç duyulduğunda Allah Resûlü tarafından sevk edilir ve genelde zaferle dönerlerdi.⁹⁶

1.2.2.5. Davaların Görüldüğü Merkez Olarak Mescid

Hiz. Peygamber döneminde insanlar kendi aralarındaki hukuki meseleleri halledemeyince çözüme kavuşturması için, Allah Resûlü’ne gelip çare ararlardı. Resûlullah (s.a.v.) bu davalara çoğu kez mescidde bakmayı tercih ederdi. Nitekim Hiz. Peygamber bir sözünde; *“Benim şu minberim dibinde kim yalan yere yemin ederse cehennemdeki yerine hazırlansın!”*⁹⁷ buyurmuştur. Bu hadisten hareketle tarafları minberin yanında dinlediği anlaşılmaktadır. Yani suç veya günah işleyip sonrasında pişman olan sahâbîler, mescide gelir durumu Hiz. Peygamber’e anlatırlardı. Allah Resûlü de suçun niteliğine göre kimilerinden tövbe etmelerini ister, kimilerine ise ceza tatbik ederdi.⁹⁸ Örneğin; Kâ‘b b. Mâlik’in (ö. 50/670) Ebû Hadred’den (ö. 71/690-91) alacağı vardı. Bir gün mescidin içerisinde tartışmaya başladılar. Tartışma uzayıp sesleri yükselmeye başlayınca Allah Resûlü mescidin yanı başındaki evinden kulak misafiri oldu. Hücresinin perdesini açarak Kâ‘b’a,

⁹³ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 52.

⁹⁴ Buhârî, “Salât”, 59; Müslim, “Cihâd”, 67.

⁹⁵ Buhârî, “Salât”, 83; Müslim, “Cihâd”, 59.

⁹⁶ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 51-53; Önkâl-Bozkurt, “Cami”, 7/52.

⁹⁷ Ebû Dâvud, “İman”, 3.

⁹⁸ Buhârî, “Hudûd”, 27.

alacağının yarısından vazgeçmesini; Ebû Hadred'e de kalkıp borcunu ödemesini söylemek suretiyle aralarındaki meseleyi sonuca bağlamıştı.⁹⁹

Sonuç olarak her alanda adaleti tesis etmek için gayret sarf eden Hz. Peygamber, toplumun hukuki meseleleriyle alakalı bilgileri mescidde duyuruyor, yanlış uygulamaları yine buradan düzeltiyordu. Kendisinden sonra gelen dört halife de bu sünneti takip ederek mescidde oturur ve davaları orada çözerdi.¹⁰⁰

1.3. Asr-ı Saâdet'ten Günümüze Kadın Cami/Mescid İlişkisi

Kadın ve erkek fitraten farklı yaratılmış olsalar da esasında Allah'a (c.c.) kul olma bakımından vahyin eşdeğer muhatabıdır. İslâm hukukunda erkeğe tanınan temel insan hakları kadına da tanınmıştır. Her iki cinste de doğuştan mevcut olan bu hak, kadına sonradan lütfedilmiş bir hakkın tanınması olarak görülmemelidir.¹⁰¹ Ataerkil anlayışın yaygın olduğu Arap toplumunda kadının pek değeri yoktu. İslâm dininin cinsiyete değil şahsiyete önem verdiğini pekâlâ bilen Hz. Peygamber, dönüşümün kolay olmayacağını da hissediyordu. Rahmet Elçisi (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde ilk iş olarak toplumun inşası için bir mescid yapılmasını arzuladı. İstiyordu ki bu mescid tüm Müslümanlara özellikle kadınlar için hayata yeni açılan bir pencere olsun. Ancak toplumun hızlı dönüşmesi karşısında tereddüt yaşayan bazı sahâbîler, eşlerinin mescide gitmesine izin vermiyorlardı. Bunun üzerine Allah Resûlü: *"Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın!"*¹⁰² buyurarak sahâbe özelinde tüm ümmetine çok açık bir mesaj veriyordu. Bu mesajıyla Hz. Peygamber, toplumun her kesiminin cami ile bağının kuvvetli olmasını bildiriyor, bu sayede kadın-erkek, genç-yaşlı tüm Müslümanların mescidin maneviyatından istifade etmesini hedefliyordu.

Bu bölümde kadınların mescidle ilişkisinin asr-ı saâdet'ten günümüze kadarki süreçte nasıl ve ne gerekçelerle evrildiği açıklanacaktır.

⁹⁹ Buhârî, "Salât", 71.

¹⁰⁰ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 56.

¹⁰¹ Sema Yiğit, "İbadet ve Kadın -Varoluşun Anlamını İdrak-" *İslam Penceresinden Kadın*, ed. Ülfet Görgülü, (Ankara: DİB Yay., 2019), 35.

¹⁰² Buhârî, "Cuma", 13.

1.3.1. Asr-ı Saâdet'te Kadın-Mescid İlişkisi

Câhiliye döneminde var olan olumsuz kadın algısı Allah Resûlü'nün getirdiği İslâm dininin etkisiyle hızla değişim göstermiştir. Hz. Peygamber, Allah'tan (c.c.) aldığı vahiy ile yeni bir toplum inşa etmeyi hedeflemiş, bunun için de mescidi merkez olarak seçmiştir. Cinsiyet ayrımı yapmadan herkesin mescide gelmesine engel bir şeyin olmadığını söylemiş, bunu tüm ashâbına duyurmuştur. Kadınlar vakit namazlarını ifa etmek Cuma, bayram ve cenaze namazlarına katılmak için mescide gelmiş, eğitim-öğretim faaliyetlerini yine orada yürütmüş, düzenlenen folklorik etkinliklere de iştirak etmişlerdir.

Hz. Peygamber döneminde kadınların mescidi ne sıklıkla kullandıkları rivayetler ışığında açıklanacaktır.

1.3.1.1. Kadınların Vakit Namazları İçin Mescide Gitmeleri

Hz. Peygamber, tüm Müslümanları hiçbir ayırım gözetmeksizin camiye ve cemaate gelmeleri noktasında müjdeleyici ifadeler kullanmış ve: *“Her kim sabah akşam mescide giderse, her sabah ve akşam gidişinde Allah ona cennette bir yer hazırlar.”*¹⁰³ Bir başka rivayette Hz. Peygamber: *“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha hayırlıdır.”*¹⁰⁴ buyurmuştur. Bu tavsiye ve teşviklerini dikkate alan sahâbîler mescide ve cemaate çok önem vermişlerdir. Kadınlar da erkekler gibi cemaate katılmış, Allah Resûlü'nün arkasında saf tutmanın sevincini yaşamışlardır. Hz. Peygamber kadınların camiye gitmesi hususunda sıkıntı çıkaran ashâbını uyarmıştır. Nitekim O bir sözünde: *“Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın!”*¹⁰⁵ başka bir sözünde ise: *“Sizden birinizin hanımı mescide gitmek için izin istediğinde onu engellemesin.”*¹⁰⁶ buyurmuştur. Hatta onların geceleyin mescide gitmelerine sıcak bakmayan eşlerine yine aynı şekilde ikazlarını sürdürmüş: *“Hanımlarınız geceleyin mescide gitmek için*

¹⁰³ Buhârî, “Ezan”, 37; Müslim, “Mesâcid”, 285.

¹⁰⁴ Buhârî, “Ezan”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 249.

¹⁰⁵ Buhârî, “Cuma”, 13.

¹⁰⁶ Buhârî, “Nikâh”, 16, “Ezan”, 166; Müslim, “Salât”, 134; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. Nâsiruddîn Elbânî, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi' ts.), “Mesâcid”, 15.

sizden izin istediklerinde onlara izin verin”¹⁰⁷ diyerek sahâbe erkeklerinin zihinlerinde tereddüte mahal bırakmayacak şekilde konuyu aydınlatmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında kadınlar için erkeklerden ayrı abdest alacak mekânlara ihtiyaç duyulmamıştır. Bu sebeple Kadınlar da erkeklerin abdest aldığı yerden abdest alıp camiye ve cemaate iştirak etmişlerdir. Nitekim Abdullah b. Ömer, Kadın-erkek beraberce aynı yerden (bir kaptan) abdest aldıklarını rivayet etmektedir.¹⁰⁸ Yine Havle bint Kays, Allah Resulû ile beraber aynı kaptan abdest aldığını haber vermiştir.¹⁰⁹

Hz. Peygamber kadınların da erkekler gibi mescide iştirak etmesini o denli istemişti ki çocuklu gelen kadınları bile düşünüp uzun kıldırma arzulanmış namazları, çocukların ağlama sesini duyduğunda kısa tutmuş: *“Ben bazen namazı uzatmaya niyetlenerek namaza başlarım. Derken bir çocuğun ağlamasını işitirim. Annesinin onun ağlamasından dolayı duyacağı üzüntüyü bildiğimden namazı kısa tutarım.”*¹¹⁰ sözleriyle onların annelik duygularını hissetmiş, aslında namazda bir çocuk ağladığında yapılması gerekeni ashâbı özelinde ümmetine bildirmiştir.

Öte yandan Hz. Âişe’nin ifadelerinden, kadınların cemaate katılma noktasında istekli oldukları, herhangi bir olumsuz tavır sergilenmeden sabah namazına bile iştirak ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Âişe kadınların mescide katılmalarını: *“Mümin kadınlar örtülerine bürünerek Resûlullah (s.a.v.) ile beraber sabah namazına iştirak ediyorlar, namazı eda ettikten sonra evlerine dönüyorlardı. Ortalık alaca karanlık olduğundan dolayı da hiç kimse onları tanımıyordu.”*¹¹¹ şeklinde dile getirmiştir.

Hz. Peygamber döneminde kadınların mescide ve cemaate devam ettiklerine dair sahih kaynaklarda birçok rivayet vardır. Yine Hz. Âişe’den gelen: *“Resûlullah (s.a.v.) yatsı namazını, Ömer ‘Kadınlarla çocuklar uyudu’ deyinceye kadar*

¹⁰⁷ Buhârî, “Ezan”, 163.

¹⁰⁸ Buhârî, “Vudu”, 45; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 39; Nesâî, “Tahâret”, 57; İbn Mâce, “Tahâret”, 35; Ahmed b. Hanbel, 8/60; Abdürrezzâk, Musannef, 1/75.

¹⁰⁹ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/624.

¹¹⁰ Buhârî, “Ezan”, 65; Müslim, “Salât”, 192; İbn Mâce, “İkâmet’u-Salât ve’s-Sünne”, 225; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/123; Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, (Lübnan: Müessesetü Ulûmu’l-Kur’an, 2006), 3/503.

¹¹¹ Buhârî, “Mevâkîtu’s-Salât”, 27; “Ezan”, 162-165; Müslim, “Mesâcid”, 231; Ebû Dâvud “Salât”, 8; Tirmizî, “Salât”, 116; Nesâî, “Mevâkîtu”, 25; Malik b. Enes, *Muvatta’*, nşr. Muhammed Mustafa el-‘Âzamî, (Ebû Zabî: y. 1425/2004), “Vukûtu’s-Salât”, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/114.

geciktirdi... ”¹¹² şeklindeki rivayetten anlaşılacağı üzere kadınlar çocuklarıyla beraber vakit namazlara iştirak ederek cemaatin bereketinden istifade etmişlerdir.

Hız. Peygamber, mescidde farz namaz bittiğinde şayet konuşmayacaksa kadınların ayrılması için biraz bekler; önce kadınlar, sonra Hız. Peygamber, daha sonrada erkekler ayrılırdı.¹¹³ Eğer konuşacak olursa kadınlar da onu dinlemek için beklerdi. Nitekim sahâbe hanımlarından Fâtıma bint Kays, (ö.54/674) Hız. Peygamber’in bir gün namazdan sonra neler yaptığını ve neler konuştuğunu rivayet etmiştir.¹¹⁴

Bu ve benzeri birçok rivayetlerin hemen hemen tamamı en sahih kaynak olarak kabul edilen Buhârî ve Müslim başta olmak üzere sahih hadis külliyyatında mevcuttur.

Diğer taraftan Ümmü Humeyd adlı bir hanım sahâbî, Hız. Peygamber’e gelerek kocasının mescitte namaz kılmasına izin vermediği için şikâyetle bulunmuş, bunun üzerine Allah Resûlü: “*Senin evinde namaz kılman daha hayırlıdır*”¹¹⁵ şeklinde yanıt verdiği rivayet edilmiştir.

Kadınların evlerinde kıldıkları namazın daha hayırlı olduğu ile ilgili bu rivayete dayanarak onların namazlarını evlerinde kılmalarının daha doğru olacağını ileri sürenler olmuştur. Söz konusu hadisleri tahrîc eden muhakkikler, kadınların mescide gelmelerinin engellenmemesini ifade eden rivayetlerin, kadının namazını evinde kılmasının daha faziletli olduğunu bildiren rivayetlerden çok daha sahih olduğu görüşüne varmışlardır. Zira kadınların evde namaz kılmalarını tavsiye eden rivayetlerin çoğu Buhârî ve Müslim gibi önemli kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca bu rivayet için aile içerisinde tatsızlık ve huzursuzluk çıkmaması adına söylenen kişiye özel bir mesele olabileceğinin güçlü olduğu yorumu yapılmıştır.¹¹⁶

¹¹² Buhârî, “Mevâkît”, 24; Müslim, “Mesâcid”, 225; Nesâî, “Mevâkît”, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/65.

¹¹³ Buhârî, “Ezan”, 152;

¹¹⁴ Ebû Dâvud, “Melâhim”, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/338; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 95.

¹¹⁵ Nüreddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid ve menbâu’l-fevâid*, çev. Adem Yerinde, ed. Yusuf Özbek, (İstanbul: Ocak Yay., 2007), 2/550.

¹¹⁶ Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 96; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 76-77; Salih Karacabey, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, *UÜİFD* 9/9 (2000), 267; Mahmut Yeşil, “Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, *SÜİFD* 17, 54; Hüseyin Yılmaz, “Hız. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (2007), 118; Kahraman, “Cami İklimini Solumak ve Cemaate Devam

Şu kadar var ki Hz. Peygamber, kadınların mescide gelirken uyması gereken kurallarının olduğunu zaman zaman hatırlatmıştır. Bu sebeple mescide gelirken süslenme, giyinme, koku sürünme vb. konularda dikkatli olmalarını tavsiye etmiş ve bu kurallara uymayanları usulünce ikaz etmiştir. Bu konu tezimizin ikinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınıp değerlendirilecektir.

Sonuç olarak kadınlar, Hz. Peygamber döneminde O'nun tavsiyeleriyle vakit namazlarda mescide iştirak ederek cemaatin bereketinden istifade ettikleri anlaşılmıştır.

1.3.1.2. Kadınların Cuma Namazı İçin Mescide Gitmeleri

Cuma, haftalık ibadet günü olarak daha önce Yahudi ve Hristiyanlara takdir edilmişti. Onlar ihtilafa düşünce Yahudiler Cumartesi'yi, Hristiyanlar da Pazar gününü ibadet günü olarak tercih etmişlerdi. İslâmiyet'in gelmesiyle Allâh-u Teâlâ hidayet yolunu göstermiş ibadet ve toplanma günü olarak Cuma gününü Müslümanlara nasip etmişti.¹¹⁷ Hz. Peygamber zamanında vakit namazlara iştiaqla gelen kadınlar, cemaatle edası şart olan, öncesinde öğüt ve tavsiyeleri içeren özel bir hutbesi bulunan ibadet olmasının yanı sıra, aynı zamanda toplumsal değerlere de ruh katma özelliği olan Cuma namazına da hasretle iştirak ediyorlardı.¹¹⁸

Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."*¹¹⁹ ayetiyle Cuma namazını herkese farz kılmıştır. Daha sonra varid olan hadislerle mezkûr ayet tahsis edilmiş, sadece erkeklere farz kılınmıştır. Örneğin bir hadiste: *"Cemaatle Cuma namazı kılmak, her Müslüman'a farzdır. Ancak, köle, kadın, çocuk ve hastaya farz değildir."*¹²⁰ ifadeleriyle Cumanın kadınlara farz

Konusunda Kadınlara Getirilen Yasağın Gerekeçesi", 64; Fatma Asiye Şenat, "Ramazan Misafirliğinden Düzenli Devama: Camide Kadın Cemaat" *Diyanet İlmî Dergi*, 53/4, (Ekim-Kasım-Aralık 2017), 187.

¹¹⁷ Müslim, "Cum'a", 20; Hayrettin Karaman, "Cuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1993), 8/85.

¹¹⁸ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 78.

¹¹⁹ el-Cum'a, 62/9.

¹²⁰ Muhakkik Şuayb Arnaûd ve Elbânî hadise sahih hükmünü vermişlerdir. Bkz. Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb Arnavûd-Muhammed Kamil Kırbalı, (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 214; 2/290; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Nâsiruddin el-Elbânî, (Beyrut: Müessesetu'l-Meârif, 1408/1988), "Salât", 215; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/65; Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-

olmadığı bildirilmiştir. Bununla beraber günümüzde kadınların diledikleri takdirde, camiye gidip cemaatle Cuma namazı kılmalarında dinen bir engelin olmadığı hatta hutbe ve vaazlardan istifade etmeleri için Cuma namazlarına devam etmelerinin daha iyi olacağı söylenmiştir.¹²¹ Nitekim bazı kadın sahâbîlerin Cumaya gittiği yolunda rivayetler mevcuttur. Örneğin; Amre bint Abdurrahman'ın (r.anha), (ö.106/724) kız kardeşi Ümmü Hişâm bint Hârise'den (r.anha) (ö.14/635) naklettiği hadiste: “...*Ben Kâf sûresini Resûlullah'ın (s.a.v.) dilinden her Cuma minberde insanlara hutbe okurken ezberledim.*”¹²² demesi onun uzun süre Cuma namazına devam ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber zamanında kadınlar onun (s.a.v.) arkasında Cuma namazını kılıyor, ayrıca öğle namazı kılmıyorlardı.¹²³

Kaynaklarımızda Allah Resûlü'nün arkasında sadece Medine'de ikamet eden kadınlar değil aynı zamanda kadın-erkek guruplar halinde uzaklardan gelip Cuma namazına katılıp ancak ertesi gün geri dönenlerden de bahsedilmiştir.¹²⁴

Sonuç olarak rivayetlerden anlaşıldığına göre kadınlara Cuma namazı farz kılınmamıştır. Bununla beraber kadınlar Hz. Peygamber döneminde Cuma namazına iştirak ederek hutbe ve vaazlardan istifade etmişlerdir.

1.3.1.3. Kadınların Bayram Namazı İçin Mescide Gitmeleri

Asr-ı saâdet'te vakit namazlara ve Cuma namazlarına iştirak eden kadınlar, bayram namazlarından da mahrum kalmamışlardı. Hz. Peygamber zamanında bayram namazlarına genç-yaşlı, evli-bekâr tüm kadınların musallaya gelmeleri istenmiş bu sayede iyiliğe, mutluluğa ve Müslümanların hayır dualarına ortak olmaları sağlanmıştır.

Hz. Peygamber'le savaflara katılıp yaralıları tedavi eden Ümmü Atiyye (r.anha.), (ö. 70/689-90) şu rivayeti naklediyor: “*Allah Resûlü bize, henüz*

Sanânî, *Musannef*, nşr. Habîburrahman el-A'zamî, (Beyrut: el-Kütübü'l-İslâmî, 1403/1983, 3/172; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/261;

¹²¹ Din işleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, (Ankara: DİB Yay., 2018), 188

¹²² Müslim, Cum'a, 50; Ebû Dâvud, “Salât”, 98; Nesâî, “Cum'a”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/447.

¹²³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/69.

¹²⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/51.

evlenmemiş genç kızları, adetli kadınları, evinde başı örtülü bayanları, Ramazan ve Kurban bayramlarında namaza çıkarmamızı emretti. Adetli bayanlar gelince, namazdan uzak kalırlar (namaz kılmazlar), hayra ve Müslümanların dualarına ortak olurlar,” buyurdu. Ben de: ‘Ey Allah’ın Resûlü bizden birisinin örtüneceği dış elbisesi yoksa (namaza gelmeyebilir mi?) dedim. Allah Resûlü de: Hanım kardeşi kendi dış örtülerinden birini ona giydirsin. (yine de getirsin)’ buyurdu.”¹²⁵

Allah Resûlü, erkek-kadın herkesin bayram namazına gelmesi için geniş ve açık yer olan musallayı tercih etmiş, özellikle tüm kadınların, (adetli olanlar olsa bile) Müslümanların dualarına iştirak etmesini istemiştir. Elbise ya da başörtüsü bulamayan kadınlara da tedarik ettirilmesi suretiyle katılmalarının sağlanmasını söylemiştir.

Kadınların bayram namazında hutbe ve vaazlardan istifade etmelerini arzulayan Hz. Peygamber, bir bayram gününde onların sohbeti duymadıklarını sezmiş olacak ki kadınlar tarafına gidip tekrar nasihatlerde bulunmuştur. Bu olayı Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) şöyle anlatmıştır: “*Allah Resûlü Ramazan Bayramı’nda kalktı namazı kıldırır sonra hutbe irat etti. Hutbe bitince minberden indi ve Bilal’in koluna girerek kadınlar tarafına gidip onlara da nasihatlerde bulundu. Bilal elbisesini açmış kadınlar da sadakalarını atıyordu.*” hadisin devamında İbn Cüreyc (ö. 150/76) diyor ki; “Ben Atâ’ya (ö. 114/732) dedim ki: “*Ne dersin şu zamanda kadınların yanına gidip onlara vaaz etmek imamların görevi midir?*” Bunun üzerine: “*Evet, bu onların üzerine bir haktır. Onlara ne oluyor da bunu yapmıyorlar!*” dedi.¹²⁶

Yani Resûlullah, (s.a.v.) kadınların arka saflarda olmaları nedeniyle hutbeyi işitemediklerini anlayınca, eğitim-öğretim haklarını yerine getirmek için yanlarına gidip onlara özel olarak vaaz ve sohbetlerde bulunmuştur. Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru’l-Mer’e*, adlı eserinde bu rivayetin arkasından: “*Allah (c.c.), kadınlara öğüt vermeyi, onları eğitmeyi vacip gören Atâ’ya rahmet etsin. Ne var ki daha sonraki dönemlerde imamlar bu görevi ihmal etmişlerdir.*”¹²⁷ diyerek Hz. Peygamber dönemindeki bu uygulamaların sonraki yıllarda terk edildiğine işaret etmiştir. Ancak

¹²⁵ Buhârî, “İdeyn”, 21; Müslim, “İdeyn”, 12; Ebû Dâvud, “Salât”, 99; Tirmizî, “İdeyn”, 7; Nesâî, “İdeyn”, 3; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât ve’s-Sünne”, 154; Ahmed b. Hanbel, 33/338.

¹²⁶ Buhârî, “İdeyn”, 7; Müslim, “İdeyn”, 3; Ebû Dâvud, “Salât”, 99; Nesâî, “İdeyn”, 19; Ahmed b. Hanbel, 22/70.

¹²⁷ Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru’l-Mer’e*, 1/107.

o dönemin idarecileri, halk nazarında dinî ve siyasi açıdan pek itibar görmediğinden bunun yalnızca Hz. Peygamber dönemine duyulan bir özlem olduğu söylenmiştir.¹²⁸

Hz. Peygamber'i bizzat görüp onun sohbetiyle müşerref olan sahâbî kadınlar farklı memleketlere gittiklerinde Müslüman kadınları Allah Resûlü'nün bu tür uygulamalarından haberdar etmişlerdir. Tabiîn döneminin hadis otoritelerinden Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/729) fıkıh bilgisine sahip kız kardeşi Hafza bint Sîrîn (ö. 100/719), şöyle anlatıyor: *"Biz genç kızlarımızı bayram gününde namaz yerine gelmekten alıkoyardık. Basra'ya bir hanım sahâbî geldi ve Halef Oğulları köşküne indi. O kadının yanına vardığımda kadın, kız kardeşinin kocasının Resûlüllah (s.a.v.) ile birlikte on iki gazveye katıldığını, altısında kocasıyla beraber bulunduğunu, onun: 'Biz hastalara bakıyor ve yaralıları ilaç yapıyorduk' dediğini söyledi. Daha sonra da kız kardeşinin: 'Ey Allah'ın Resûlü, bizden herhangi birimizin dış elbisesi olmadığında namaz yerine gelmememizde bir sakınca var mı?' diye sorduğunu, Onun da: 'Bir kadına arkadaşı kendi örtüsünü giydirirse, bu kadın hayır meclisinde ve müminlerin duasında hazır bulunabilir' buyurduğunu söyledi."*¹²⁹

Sonuç olarak yukarıda zikredilen rivayetlerden de açıkça anlaşılıyor ki kadınlar Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyeleriyle bayram namazına gelmiş; hutbe ve vaazlardan istifade etmiş; Müslümanların dua ve neşesine ortak olmuşlardır.

Bu ve benzeri rivayetlerden hareketle kadınların bayram namazı kılmalarının vacip, sünnet ya da mubah olduğunu söyleyenler olmuştur. Kadınların bayram namazı kılmalarına ister vacip ister sünnet denilsin, şu bir hakikat ki, Allah Resûlü'nün bütün kadınların bayram namazlarına katılmalarını istediği kesin ve sabittir. Uygun ve müsait ortamlarda bu sünneti ihya etmek de gerekir. Uygun olmayan ortamları uygun hale getirmek de Müslüman topluma düşen bir görev olduğu söylenmiştir.¹³⁰

1.3.1.4. Kadınların Nafile Namazlar İçin Mescide Gitmeleri

¹²⁸ Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, 146.

¹²⁹ Buhârî, "İdeyn", 20.

¹³⁰ Tevhit Bakan, "Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti ya da Cemaat Namazı", *AÜİFD* 30 (2008), 64.

Hız. Peygamber devri kadınlarının gerek vakit namazlar gerekse Cuma ve bayram namazlarını eda etmek için mescidi rahatlıkla ve sıklıkla kullandıklarını izah etmeye çalıştık. Şimdi de onların, mescid içerisinde toplu olarak kılınan Kûsûf¹³¹ namazı, teravih namazı ve münferit olarak kılınan nafîle namazlarını rivayetler eşliğinde açıklayacağız.

Hız. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) kızı Esmâ'dan (ö. 73/692) gelen rivayette kendisi Kûsûf namazını Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasında mescidde kıldığını ve sonrasında bir hutbe verdiğini şu şekilde anlatmaktadır: *“Resûlullah (s.a.v.) zamanında güneş tutulmuştu. Kız kardeşim Âişe'nin (r.anha) yanına girdim. O sırada Âişe (r.anha) namaz kılıyordu. Ona: 'Bu insanlara ne oluyor ki, namaz kılıyorlar?' dedim. Başıyla gökyüzüne işaret etti. Ben: 'Bu bir ayet midir?' diye sordum. Âişe (r.anha): 'Evet' diye işaret etti. Ben de Hız. Peygamber'e (s.a.v.) uyararak namaza durdum. Resûlullah (s.a.v.) kıyâmı gerçekten çok uzattı, hatta üzerime baygınlık geldi. Bunun üzerine yanı başıma bir tulum su alarak, ondan başıma veya yüzüme serpmeye başladım. Derken Resûlullah (s.a.v.) namazdan çıktı. Güneş de açılmıştı. Cemaate bir hutbe okudu. Önce Allah'a hamd ve senada bulundu. Sonra da: "Bundan sonra; görmediğim bir şey kalmadı ki, şu makamımda bana gösterilmiş olmasın. Cennet ve cehennem bile gördüm. Bana muhakkak surette bildirildi ki, siz, kabirlerde, Mesih Deccâl'in fitnesine yakın ya da onun kadar -Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum- bir imtihan geçireceksiniz. Kabre girmiş olan sizden birisine gelinecek, Resûlullah (s.a.v.) kastedilerek ona: 'Bu kimse hakkında bilgin nedir?' diye sorulacak. Mümin ya da yakın sahibi kimse, -Esmâ'nın bunlardan hangisini söylediğini bilemiyorum- o Muhammed'dir. O, Allah'ın Resûlü'dür. Bize apaçık delillerle hidayet getirdi. Biz de ona icabet ettik ve itaat ettik diyecek. Bu söz, üç defa tekrarlanacak. Bunun üzerine o kimseye: 'Sen uyu. Zaten biz, senin ona muhakkak surette inandığını bilirdik. Sen rahatça uyu' diyecekler. Münafık veya şüpheli kimseye -ki Esmâ, bunlardan hangisini söylediğini bilemiyorum- gelince, o kimse, bu soruya: 'Ben ne bileyim. İnsanların bir şeyler söylediğini işittim. Ben de söyledim' diye cevap verecek.”*¹³² Buhârî'nin rivayet ettiği bu hadisi Hız. Esmâ, kardeşi Hız. Âişe ile beraber kıldığı Kûsûf namazını anlatmıştır.

¹³¹ Sözlükte “örtmek; kararmak” anlamlarına gelen kûsûf, güneş için kullanıldığında ayın güneşle dünya arasına girerek güneş ışığını engellemesi yani güneş tutulması olayını ifade eder. Bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kûsûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV. Yay., 2006), 26/576.

¹³² Buhârî, “Kûsûf”, 10; “İlim”, 24; Vudû”, 38; “Cuma”, 28; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 44/493.

Namaz sonrası Hz. Peygamber'in cemaate hutbe verdiği orada kabir sualiyle ilgili bilgiler verdiğiinden bahsetmiştir.

Aynı olay Câbir'den (r.a.) (ö. 78/697) şu şekilde rivayet edilmiştir. *“Resûlullah'ın (s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefat ettiği gün güneş tutuldu. Halk hemen: ‘Bu güneş, ancak İbrahim'in vefatı için tutulmuştur’ dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) ayağa kalkıp cemaate dört secde ile altı rükûdan oluşan iki rekât namaz kıldırıldı: önce tekbir aldı, sonra Kur'an okudu. Fakat kıraati uzattı. Sonra aşağı yukarı kıyamı derecesinde uzunca bir rükû yaptı. Sonra başını rükûdan kaldırıp birinci kıraatten daha kısa olmak üzere Kur'an okudu. Sonra aşağı yukarı kıyamı derecesinde bir rükû yaptı. Sonra başını rükûdan kaldırıp ikinci kıraatten daha kısa olmak üzere Kur'an okudu. Sonra ayakta kaldığı kadar uzun süren bir rükû yaptı. Sonra başını rükûdan kaldırdı. Sonra secdeye kapandı ve iki secde yaptı. Sonra ayağa kalkıp yine üç rükû yaptı ki, bu üç rükûdan her biri kendinden sonrakinden daha uzundu. Rükûsu, yaklaşık olarak secdesi kadar oluyordu. Sonra geriledi, arkasındaki saflar da geriledi. Böylece son safa vardık. Râvî Ebu Bekir: ‘Böylece kadınların safına vardık’ dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) (tekrar) ilerledi, onunla birlikte cemaat de ilerledi. Nihayet Resûlullah (s.a.v.) önceki yerine durdu. Namazı bitirdiğinde güneş de eski hâline dönmüştü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): ‘Ey insanlar! Güneş ile ay ancak Allah'ın ayetlerinden iki ayettirler. Bunlar, insanlardan hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar’...”¹³³ buyurdu. Müslim'in rivayet ettiği bu hadisi Hz. Câbir, Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutulduğunu bildirmiştir. Halkın İbrahim'in vefatı sebebiyle güneş tutulduğunu zannettiklerini anlatmıştır. Ancak namaz sonrası Hz. Peygamber'in bu yanlış algıyı düzelttiğini dile getirmiştir. Bir de Hz. Câbir, bu namazda kadın saflarının olduğuna dikkat çekmiştir.*

Bu iki rivayet gösteriyor ki kadınlar farz namazların dışında nadir gözüken güneş tutulması gibi olaylar karşısında hızlı gelişen nafîle namazlara bile mescidde Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasında saf tutup namaza iştirak etmişlerdir.

Hz. Peygamber döneminde kadınların cemaatle namaz kıldıkları bir diğer nafîle (sünnet) namaz da Ramazan ayında kılınan teravîh namazlarıdır. Kadınların Kadir Gecesi'nde Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasında sahura kadar namaz kıldıklarını

¹³³ Müslim, “Küsûf”, 13.

Ebû Zer (r.a.) (ö. 32/653) şöyle anlatmaktadır: “*Ramazan ayının son üçüncü (yani yirmi yedinci) gece olunca ehlini, hanımlarını ve halkı topladı hepimize namaz kıldırды. Öyle ki, felahın geçeceğinden korktuk. (Râvi Cübeyr) dedi ki: Felah nedir? dedim. (Ebû Zer) “sahur” diye cevap verdi...*”¹³⁴

Kadınların Ramazan ayında mescidde cemaatle beraber teravih namazı kılmaları ile ilgili sünnet, Hulefâ-i Râşidîn zamanında da artarak devam etmiş ve günümüze kadar herhangi bir engel konulmadan gelmeyi başarmıştır. Hz. Peygamber dönemindeki bu örnekler kadınların, mescidde erkek cemaatle beraber kılınan nafile namazları ifa ettiklerinin açık delilidir.

Sahâbe hanımlarının bireysel olarak da mescide gidip nafile namaz kıldıkları rivayet edilmiştir. Mescidde nafile namaz kılan hanımların başında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşi Zeynep bint. Cahş (ö. 20/641) gelmektedir. O, nafile namazları o kadar çok kılardı ki yorulduğunda yine de devam etmek için mescidin iki direği arasına ip germişti. Enes b. Mâlik’ten (r.a.) (ö. 93/711-12) gelen rivayette bu olay şöyle anlatılmaktadır: “*Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Nebevi’ye girdiğinde iki direk arasında bir ip gerildiğini görünce ‘Bu ip nedir?’ diye sordu. Ashâbı: ‘Bu ip Zeynep annemizin ipidir, yorulup güçsüz düşünce ona tutunur’ dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: (s.a.v.) hayır, ‘O ipi çözün. Sizden biriniz zinde hissettiğinde (nafile) namaz kılsın; yorgun ve halsiz düşünce de otursun’ buyurdu.*”¹³⁵

Kadınlar genel olarak farz namazları mescidde cemaatle beraber kıldıktan sonra nafile namazlarını evlerinde kılıyorlardı. Ancak bu örnek rivayet gösteriyor ki kadınlar istedikleri takdirde nafile namazlarını da mescidde eda edebilirler. Zira Hz. Peygamber, Zeynep bint Cahş’a (r.anha) nafile namazını evinde kılsın gibi bir ikazda bulunmamış, sadece nafile ibadetlerde kişinin kendisini çok fazla zorlamaması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶

Sonuç olarak Allah Resûlü, kadınların namaz kılmak için mescide gelmelerine engel olunmasına karşı çıkmıştır. O dönemde hanım sahâbiler nafile ibadetlerde mescidi rahatlıkla kullanabilmişlerdir.

¹³⁴ Ebû Dâvud, “Salât”, 105; Tirmizi, “Savm” 81; Nesâî, “Sehv”, 103; İbn Mâce, “İkâmetu’s-Salât ve’s-Sünne”, 173; Dârimî, “Savm”, 54; Ahmed b. Hanbel, 35/331.

¹³⁵ Buhârî, “Teheccüd”, 18; Müslim, “Müsâfirîn”, 219; Ebû Dâvud, “Salât”, 104; Nesâî, “Kıyâmu’l-Leyl”, 17; İbn Mâce, “İkâme”, 184; Ahmed b. Hanbel, 19/45.

¹³⁶ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 87.

Şimdi de kadınların eğitim amacıyla mescide gelmeleri konusunu kısaca ele alalım.

1.3.1.5. Kadınların Eğitim İçin Mescide Gitmeleri

Hiz. Peygamber'e inen ilk ayetlerin başında 'Oku!'¹³⁷ emrinin gelmesi İslâm dininin eğitim-öğretime önem vereceğinin de bir göstergesiydi. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, elçi olarak gönderdiği peygamberi (s.a.v.) için: *"Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her türlü kötülüklerden arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik."*¹³⁸ buyurması Onun (s.a.v.) tebliğ vazifesini eğitimle gerçekleştireceğini göstermiştir. Bu görevinin farkında olan Allah Resûlü cinsiyet ayrımı yapmadan tüm sahâbeye: *"İlim talep etmek her Müslümana farzdır"*¹³⁹ buyurmak suretiyle erkeklerin yanı sıra kadınların da eğitim-öğretim faaliyetlerine katılmalarını teşvik etmiştir.

Hiz. Peygamber, ümmetini ilme teşvik ile kalmayarak risâleti süresince insanları câhiliye döneminin karanlıklarından kurtarmak için çok yoğun gayret göstermiştir. Resûlullah (s.a.v.) insanları İslâm'a davet ederken ikna ve irşat metodunu kullanmış; hiçbir vakit zora başvurmamıştır. İslâm'ı kabul eden sahâbeye de kadın erkek ayrımı yapmaksızın yeni kabul ettikleri dinin hükümlerini öğretmeye çalışmıştır.¹⁴⁰

Bu bağlamda Hiz. Peygamber, kızların eğitilmesini ve güzel terbiye edilmesini istemiş kız çocuklarının eğitimine karşı çıkan zihniyete evrensel cevap niteliğinde şöyle seslenmiştir: *"Her kim bülüğ çağına ulaşmalarına kadar iki kız çocuğunun bakımını, nafakasını, terbiye ve yetiştirilmesini üzerine alır yerine getirirse, o kimse kıyamet gününde benimle beraber şöyle olacaktır."* diyerek iki parmağını birleştirmiştir.¹⁴¹ O, (s.a.v.) sadece hür kadınların eğitimine değil aynı zamanda dönemin örfî adetlerine göre hiçbir hak ve hürriyeti olmayan cariye statüsündeki hanımların eğitimine de önem vermiştir. Nitekim bir sözünde Allah'ın

¹³⁷ el-'Alak, 96/1.

¹³⁸ el-Bakara, 2/151.

¹³⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

¹⁴⁰ Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Diyanet İlmi Dergi*, 29/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1993), 68.

¹⁴¹ Müslim, "Birr", 149.

elçisi: “*Cariyesi olup ona ilim öğreten, onu güzelce terbiye eden sonra onu hürriyetine kavuşturup kendisi ile evlenen kimseye iki ecir vardır.*”¹⁴² buyurmuştur.

Hiz. Peygamber esasında câhiliye toplumunu medenî bir toplum yapmayı hedeflemiştir. Bunu yaparken erkekleri eğitip kadınları ihmal eden bir tarzda değil her iki cinsiyeti de gözeterek tebliğini yapmaya çalışmıştır. Çünkü Allah Resûlü, kadını eğitmenin aslında bir nesli eğitmek olduğunu yaşayarak göstermiştir.

Kadınların okuma yazma öğrenmelerini daima teşvik eden Hiz. Peygamber, bilgili bir kadın olan Şifa bint Abdullah’a (ö. 20/641) değer vermiş; Medine’ye hicret edince ona bir ev tahsis edip bilgisini anlatmasına imkân sağlamış; hanımlarından Hafsa’ya (r.anha) (ö. 45/665) okuma yazma ile hastalıkların tedavisinde kullandığı bazı metotları öğretmesini istemiştir.¹⁴³ Ayrıca tıp bilgisine vakıf olan Rufeide bint Sa’d ile Kuaybe bint Sa’d (ö. 7/628) Allah Resûlü’nden Hayber savaşına katılmak için izin istediklerinde kendilerine izin verilmiş, savaş meydanında yaralı askerlerin tedavisindeki katkıları nedeniyle kendilerine ganimetten pay bile ayrılmıştır. Hiz. Âişe, Ümmü Seleme, (ö. 62/681) Kerime bint Mikdal, Ümmü Gülsüm bint Ukbe (ö. 32/652) ve Âişe bint Sa’d, eğitim-öğretimin son derece sınırlı olduğu bir dönemde okuma yazma bilen kadınlar arasında yer almıştır.¹⁴⁴

Vahyin gözetiminde tebliğ vazifesine devam eden Resûlullah (s.a.v.) Medine’ye hicretinden hemen sonra çok fonksiyonlu görevleri olan Mescid-i Nebvî’yi inşa etmiştir. Allah Resûlü bu mescidin bir bölümünde eğitim- öğretim faaliyeti olarak işlev gören “Suffe” bölümünü de ihmal etmemiş, sadece erkeklere değil aynı zamanda kadınlara da ait olduğu anlaşılan “Suffetü’n-Nisâ” adını taşıyan bir bölüm de onların eğitimi için ayırmıştır.¹⁴⁵

Kadınların Cuma namazı için mescide gitmeleri ile ilgili başlığımızda ifade ettiğimiz üzere Ümmü Hişam bint Hârise adında ki hanım sahâbînin Cuma namazını mescidde kıldığı ve bu sayede Resûlullah’ın (s.a.v.) dilinden Kâf suresini

¹⁴² Buhârî, “İlim”, 31; “İtk”, 16; Nesâî, “Nikâh”, 65; İbn Mâce, “Nikâh”, 42; Dârimî, “Nikâh”, 46; Ahmed b. Hanbel, 32/299.

¹⁴³ Ebû Dâvud, “Tıb”, 18; Ahmed b. Hanbel, 45/46; Fatma Bayraktar Karahan, *Rahman’ın Kadın Kulları Vahyin Aydınlığında Yaşanmış Hayatlar*, ed. Abdülkâki İşcan, (Ankara: DİB. Yay., 2018), 174; Rıza Savaş, “Kuaybe Bint Sa’d”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yay., 2012), 26/ 519.

¹⁴⁴ Komisyon, *Hadislerle İslam*, 4/249; Huriye Martı, “Değer ve Hak Bağlamında Hiz. Peygamber’in Sünnetinde Kadın Eğitimi”, *Aile ve Eğitim –Tartışmalı İlmi Toplantı-*, (İstanbul: 24-25 Nisan 2010), 88; Toksarı, “Hiz. Peygamber Devrinde Kadın”, 69.

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, “Hudûd”, 11; Nesâî, “Ka’u’s-sârik”, 8.

ezberlediğini,¹⁴⁶ kadınların bayram namazı için mescide gitmeleri ile ilgili başlığımızda da Allah Resûlü'nün emir ve tavsiyeleriyle namazgâha geldiklerini, Hz. Peygamber'in de hutbe verdikten sonra kadınlar bölümüne gidip onlara vaaz ve sohbetlerde bulunduğunu¹⁴⁷ anlatmıştık.

Hiz. Peygamber mescidde cemaatle kılınan toplu ibadetlerden sonra genelde tüm sahâbeye dönerek dini konularla alakalı onlara sohbet etmiş, özel olarak minbere çıkıp hutbe okumuş, Müslümanlara vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur.¹⁴⁸ Fakat kadınlar bunu yeterli görmemiş olacaklar ki Allah Resûlü'nün yanına gidip birebir eğitim alacakları bir gün tahsis etmesini kendisinden istemişlerdir. Bu olayı Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle anlatıyor: *“Kadınlar bir gün Resûlullah'a (s.a.v.) geldiler ve 'Ey Allah'ın Resûlü, erkeklerden bize fırsat gelmiyor, bize özel bir gün ayırınız' dediler. Resûlullah (s.a.v.) onlara özel bir gün belirledi. Kadınlar o gün toplanırlar, Resûlullah da (s.a.v.) onlara sohbet ederdi.”*¹⁴⁹

Yine Konuyla ilgili Abdullah b. Mes'ûd'un: (ö. 32/652-53) *“Resûlullah (s.a.v.) mescide girdi, orada Ensar kadınlarından bir grup vardı ve onlara vaaz etti...”* demiştir.¹⁵⁰

Tüm insanlara muallim olarak gönderilen Hiz. Peygamber: *“Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın.”*¹⁵¹ buyurarak ve kadınlara özel bir eğitim günü belirleyerek onların mescidlerdeki eğitim hakkını sonuna kadar desteklemiştir.

Hiz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme (r.anha), bir gün evinde genç bir kıza saçlarını taratırken Allah Resûlü'nün mescidde: *“Ey insanlar”* diye hitap ettiğini duyunca saçını tarayan kıza: *“Bırak sonra tararsın.”* demiş, kız: *“O erkekleri çağırıyor kadınları çağırıyor”* dediğinde, Ümmü Seleme (r.anha): *“Ben de insanlardanım”* deyip Resûlullah'ın (s.a.v.) konuşmasını dinlemeye gittiğini anlatmıştır.¹⁵²

¹⁴⁶ Müslim, Cum'a, 50; Ebû Dâvud, “Salât”, 98; Nesâî, “Cum'a”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/447.

¹⁴⁷ Buhârî, “İdeyn”, 7; Müslim, “İdeyn”, 3; Ebû Dâvud, “Salât”, 99; Nesâî, “İdeyn”, 19; Ahmed b. Hanbel, 22/70.

¹⁴⁸ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 96.

¹⁴⁹ Buhârî, “İlim”, 35;

¹⁵⁰ Yılmaz, “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, 120.

¹⁵¹ Buhârî, “Cuma”, 13.

¹⁵² Müslim, “Fedâil” 28; Ahmed b. Hanbel, 44/169.

Kadınlar da erkekler gibi mescidde Hz. Peygamber'in sohbetlerine katılmış, her türlü meselede bilmediklerini öğrenmişlerdir. Bunun yanı sıra özel soruları varsa hiç çekinmeden yanına gidip birebir sorularına cevap bulmuşlardır. Hz. Âişe, özellikle Ensar kadınlarının Hz. Peygamber'in yanına gidip bilmedikleri hususları sorup öğrenmelerini: *"Şu Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Utanma duyguları onları dinlerini öğrenmekten alıkoymamıştır."*¹⁵³ sözlerini dile getirerek övgüyle bahsetmiştir.

Ümmü Kesîr bint Yezîd el-Ensârî şöyle anlatıyor: *"Ben ve kız kardeşim Allah Resûlü'nün huzuruna girip ona: 'Kız kardeşim sana bir şey sormak istiyor, yalnız utanıyor' deyince Hz. Peygamber: 'Sorsun, zira ilim öğrenmek farzdır.'"*¹⁵⁴ buyurmuş, bunun üzerine kadın sorusunu sormuştur. Bu konuda kadınların erkeklerden daha şanslı olduğu, Hz. Peygamber'in de kendisine yapılan başvuruları fedakârlık göstererek günün her saatinde ve her yerde dertleriyle ilgilenip sorularına sabırla cevap verdiği görülmektedir.¹⁵⁵

Sonuç olarak Allah Resûlü, kadınların sadece mescidde değil onlara uygun her mekânda eğitim görmelerini, kendi eşlerinin ve eğittiği kadınların onun (s.a.v.) sohbetinden istifade edemeyen diğer kadınlara eğitim vermelerini, erkeklerin bütün öğrendiklerini hanımlarına da öğretmelerini istemiştir. Bu sayede kadınların dinî-kültürel konularda bilgili olmalarını, güven duygusu edinmelerini, insan onur ve haysiyetine uygun bir statüye kavuşmalarını hedeflemiştir.¹⁵⁶

1.3.1.6. Değerlendirme

Buraya kadar izah edilen konular neticesinde şunları söylemek mümkündür: Hz. Peygamber kulluk vazifelerinin yerine getirildiği en güzel mekânın mescidler olduğunu dile getirmiştir. Bu mekânların cinsiyet ayrımı gözetmeden tüm inananlara açık olduğunu beyan etmiştir. Kendi döneminde de Hz. Peygamber, emir ve tavsiyeleriyle kadınların rahatlıkla mescide gitmelerinin önünü açmıştır. Dolayısıyla

¹⁵³ Müslim, "Hayız", 61.

¹⁵⁴ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 7/371.

¹⁵⁵ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 109.

¹⁵⁶ Mustafa Önder, "İslâm'ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1 (Bahar 2013), 143.

Asr-ı Saâdet döneminde kadınların vakit, Cuma, bayram ve nafile namazlarına katıldıkları, yine orada ilim tahsil ettikleri anlaşılmıştır. Bunun aksine sahih kaynaklarda genel bir kısıtlamadan da bahsedilmemiştir.

Bu bağlamda günümüzde yaşanan ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) uygulamalarıyla bağdaşmayan bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. Çağımızda sadece teravih namazlarına gelebilen çocuklu kadınların, çocuklarının ağlaması durumunda buna tahammül edemeyip onlara bağırarak, acaba Hz. Peygamber'in sünnetiyle ne kadar örtüşmektedir.

Netice olarak Allah Resûlü'nün uygulamalarına bakıldığında asırlarca kadın-mescid ilişkisi üzerinden dillendirilen olumsuz söylemlerin hiçbirisinin O'na ait olmadığı açıkça görülmüştür.

1.3.2. Sabâbe Döneminde Kadın-Mescid İlişkisi

Câhiliye dönemindeki olumsuz kadın algısını hızla müspet yönde değiştiren Hz. Peygamber'in bu olumlu bakış açısı sahâbenin ilk dönemlerinde de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Öncelikle sahâbenin kadınlara karşı tutumunu anlatmak yerinde olacaktır.

Bu devirde başta Allah Resûlü'nün eşleri ve Fâtıma bint Kays gibi kendileriyle istişare edilen kadınlar varlığını sürdürmüştür.¹⁵⁷ Örneğin, Allah Resûlü'nün torunu Hz. Hasan (ö. 49/669) vefat ettiği zaman Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesi gündeme getirilmiştir. Toplumda sözüne itibar edilen Hz. Âişe, buna karşı çıkarak Hz. Hasan'ın oraya defnedilmesine müsaade etmemiştir.¹⁵⁸

Yine Hz. Ömer, kızı Hz. Hafsa'yı malı ve kızlarını evlendirme konusunda veli tayin etmiş, erkek kardeşleri olmasına rağmen kendi vefatı üzerine malını taksim ve idarede yetkili kılmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 235; Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 36.

¹⁵⁸ Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah ibn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Ma'ravî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 13/293; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru 'alâmi'n-nübela*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1402/1982), 3/276.

¹⁵⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 6/200; Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 236; Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 37.

O dönemde nikâhta bazı şartlar ileri süren kadınların bu talepleri karşılanmıştır. Örneğin; bir kadın hilafeti döneminde Hz. Ömer’e gelip kocasıyla Medine şehrinin dışına çıkmama kaydıyla evlendiğini dile getirmiş ve bu hususta eşiyle tartıştığını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, kadının kocasına: *“Hanımının şartını yerine getir”* demek suretiyle kadının isteğinin geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁰

Yine bu dönemde normalde iki kadın şahit gerekirken erkeklerin muttali olamadığı bütün konularda bir tek kadının bile şahitliğinin geçerli olduğunu görmekteyiz. Sözelimi; Hz. Ömer, doğum konusunda bir tek kadının şahitliğini geçerli saymıştır. Hz. Osman ise bir kadının şahitliğine göre evli çiftleri ayırmıştır.¹⁶¹

Dört halife döneminde başta Allah Resûlü’nün hanımları olmak üzere kadınlara, mağdur olmamaları için maaş bağlanıp yardım edilmek suretiyle sosyal güvenceleri teminat altına alınmıştır.¹⁶² Yine yardıma muhtaç kadınların ihtiyaçları karşılanmış, haksızlıklara anında müdahale edilmiş, mal sahibi olmaları konusunda hiç bir kısıtlama getirilmemiştir.¹⁶³

Bazı rivayetlere göre Hz. Ömer döneminde gerçekleşen fetihler sebebiyle Müslümanların refah seviyesi yükselmeye başlayınca alt statüdeki kadınların, elit tabaka olarak tabir edilen kadınlara özentî duymaya başladıkları, giyim kuşam ve süslenmeyi abarttıkları söylenmiştir.¹⁶⁴ Bu sebeple Hz. Ömer, Mısır’da dokunan bir kumaşı (el-Kabatî) Müslüman kadınların kullanmasına karşı çıkmıştır.¹⁶⁵

Yine ikinci halife Hz. Ömer, kadın-erkek ilişkilerine sınırlama getirmek istemiş ve erkeklere kadınlardan uzak durması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. O (r.a.), bir konuşmasında erkeklere eşleri için dışarda giyecekleri dış elbiseler almamaları yönünde telkinlerde bulunmuş gerekçe olarak da kadınların eğer çok elbiseleri ve süs eşyaları olursa dışarı çıkmak için can atacaklarını söylemiştir.¹⁶⁶ Yine Hz. Ömer: *“Kadınlar avrettir, onları evlerle örtünüz ve onların zayıflıklarını*

¹⁶⁰ Abdürrezzâk, *Musanef*, 6/228; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 236;

¹⁶¹ Abdürrezzâk, *Musanef*, 7/482; 8/332,334; Savaş, *İslâm’ın ilk Asrında Kadın*, 237; Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 37.

¹⁶² Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 245; Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 37.

¹⁶³ Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 247; Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 38.

¹⁶⁴ Abdürrezzâk, *Musanef*, 11/76; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 260.

¹⁶⁵ Abdürrezzâk, *Musanef*, 7/51.

¹⁶⁶ Muhammed Ravvâs Kal’acı, *Mevsû’atu Fıkhı Ömer b. Hattâb*, (Beyrut: Dâru’n-Neffâs, 1409-1989), 343.

susmakla tedavi ediniz.”¹⁶⁷ diyerek kadınların evde kalmaları gerektiğini anlatmak istemiştir.

Asr-ı saâdet’te Hz. Peygamber’in destekleriyle şahsiyet kazanan kadınların, özellikle Hz. Ömer devrinde biraz gerilediklerini görmekteyiz. Esasında Hz. Ömer, Allah Resûlü zamanında da kadınların ön plana çıkmasını pek arzu etmemektedir. Bir gün Hz. Peygamber’in eşi Sevde (r.anha), (ö. 23/644) ihtiyacı için dışarı çıkınca, onu tanıyan Hz. Ömer, arkasından seslenmiştir. Bunun üzerine Sevde (r.anha) ihtiyacını görmeden Hz. Peygamberin yanına dönmüş ve durumu anlatmıştır. Allah Resûlü de kadınların ihtiyaçları için dışarı çıkmalarında bir beis olmadığını açıklamıştır.¹⁶⁸

Daha önce Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında kadın-erkek beraberce aynı yerden abdest aldıkları rivayetini aktarmıştık.¹⁶⁹ Ancak Hz. Ömer, halifeliği döneminde bir havuza uğrar, orada erkek ve kadınların beraber abdest aldıklarını görünce onlara kırbaçla vurmaya başlar. Sonra da döner havuz sahibine: “*Bir pınar erkeklere bir pınar kadınlara yap*” diyerek ayırmak ister. Daha sonra Hz. Ali ile karşılaşır onun da fikrini sorar. O da: “*Ben seni ancak yönetici olarak görüyorum*” diyerek onu desteklediğini dile getirir.¹⁷⁰ Hz. Ömer’i bunu yapmaya sevk eden şeyin, onların abdest alırken uygun olmayan hallerini görmüş olması şeklinde yorumlamak gerekir.

Hz. Ömer döneminin ilerleyen yıllarında kadınların mescide gitmeleri biraz kısıtlanmıştır. Gördüğü lüzum üzere Hz. Ömer, kadınların her türlü faaliyet için mescide gitmelerini istememiş, bu konuya kısıtlama getirmiştir. Nitekim Havle bint Kays, Hz. Ömer’in kadınların sadece namaz vakitlerinde mescide iştirak etmelerine müsaade ettiğini nakletmiştir.¹⁷¹ Yine aynı hanım sahâbî şöyle söylemiştir: “*Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında biz kadınlar mescidde oturur sohbet eder, bazen ip eğirir, bazen de hurma dallarından bir şeyler yapardık. Hz. Ömer bize: ‘Sizi serbest bırakacağım’ dedi ve bizi mescidden çıkardı. Bundan*

¹⁶⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Uyûnu’l-Ahbâr*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1343-1925), 4/78; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 266.

¹⁶⁸ Buhârî, “Vudu” 26; Müslim, “Selam”, 17; Ahmed b. Hanbel, 40/333.

¹⁶⁹ Buhârî, “Vudu”, 45; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 39; Nesâî, “Taharet”, 57; İbn Mâce, “Tahâret”, 35; Ahmed b. Hanbel, 8/60; Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/75.

¹⁷⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/75-76.

¹⁷¹ Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 274.

sonra sadece namaz vakitlerinde mescide gidebildik...”¹⁷² Ayrıca Hz. Ömer’in teravih namazlarında erkekler ve kadınlar için ayrı imamlar görevlendirdiği nakledilmiştir.¹⁷³

Aslında Hz. Ömer kadınların vakit namazlara gelmelerini de istemediği anlaşılmaktadır. Nitekim O (r.a.), kendi eşinin vakit namazları için mescide gitmesine sıcak bakmamasına rağmen engel olmaya çekinmektedir. Bu olayı Abdullah b. Ömer şöyle anlatıyor: “Ömer’in (r.a) sabah ve yatsı namazlarını cemaatle mescidde kılan bir hanımı vardı. Kendisine ‘Ömer mescide çıkmanı hoş karşılamayıp kışkandığını bildiğin halde niçin mescide çıkıyorsun’ denildi. O da ‘Ömer’i beni engellemekten ne alıkoyuyor?’ dedi. Bunun üzerine: Resûlullah’ın ‘Allah’ın kadın kullarını Allah’ın mescidlerinden men etmeyiniz.’ sözü alıkoyuyor.’ dedi.”¹⁷⁴ Hz. Ömer’in bu hanımının adı Âtike bint Zeyd’tir. (ö. 40/660) Hz. Ömer mescidde şehit edilirken bu kadının da orada olduğu rivayet edilmiştir.¹⁷⁵ Âtike, Hz. Ömer’in vefatından sonra Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) ile mescide çıkmasına izin vermesi şartı ile evlenmiştir. Kıskançlığıyla bilenen Zübeyr (r.a.) hoş karşılamasa da şartlı evliliğe izin vermiştir. Zübeyr (r.a.), bu şartla evlilik yapmasına rağmen daha sonra Âtike’yi mescide gitmekten men etmek istemiştir. Bunun üzerine Âtike, “Kıskançlığın yüzünden beni Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile beraber ibadet ettiğim yerde namaz kılmamı engellemek mi istiyorsun?” diyerek şartlı evliliğini hatırlatmıştır. Bunun üzerine Hz. Zübeyr, bu isteğinden vazgeçmiştir.¹⁷⁶ Dolayısıyla Hz. Ömer ve Zübeyr’in (r.a.) kadınların mescide gelmelerine hoş bakmamalarının nedeni kendilerinin kıskançlığı sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Müslüman kadınlar asr-ı saâdet’te olduğu gibi mesciddeki sohbetlerden hutbe ve vaazlardan da istifade etmeye çalışmışlardır. Allah Resûlü’nün tedrisatından geçen hanım sahâbîler yanlış bilgilendirmelere de karşı çıkabilmişlerdir. Örneğin bir gün Hz. Ömer, hutbede kadınlardan mehir alma

¹⁷² Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru l-Mer’e*, 1/426; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 274-275.

¹⁷³ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/152.

¹⁷⁴ Buhârî, “Cum’a”, 12; Ahmed b. Hanbel, 8/116.

¹⁷⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/148.

¹⁷⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahbâru’n-Nisâ*, thk. Nizâr Rıza, (Beyrut: Menşûrâtü Dâr-i Mektebeti’l-Hayât, 1402-1982), 224; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 275; Kadriye Avcı Erdemli, “Cami Mimarisinde Kadınların Yeri ve İstanbul Müftülüğü Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme Projesi (3T Projesi)”, 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu Camilerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve İşlevi, (2-5 Ekim 2012), 119; Mustafa Ağırman, “Hz. Peygamber’in Mescidde Yaptığı Sohbetler”, 116.

hususunda abartmamalarını ister. Bir kadın, kalkıp halifeye: “*Buna hakkın yok ey Ömer!*” diye itiraz edip şu ayeti kerimeyi okur: “*Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın.*”¹⁷⁷ Hz. Ömer, bunun üzerine: “*Kadın Ömer’le tartışmaya girdi ve Ömer mağlup oldu.*”¹⁷⁸ demiştir. Yine o (r.a.) bir hutbesinde kadınların süslenmeleri konusunda nelere dikkat etmeleri gerektiği hakkında uyarılar yapıp onlara öğretilerde bulunmuştur.¹⁷⁹ Ancak zaman içerisinde kadınlar, mescide gelirken uyulması gereken kurallar bütününi unutmaya başlayınca Hz. Ömer’in sert uygulamalarıyla karşılaşmışlardır. Nitekim Hz. Ömer, bir gün kadın saflarını dolaşırken bir kadının başından güzel kokular geldiğini hissetmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: “*Eğer bu kokunun kimden geldiğini bilseydim, yapacağımı bilirdim.*”¹⁸⁰ diyerek kadınların mescid âdâbıyla uyuşmayan hallerine karşı çıkmıştır.

Öyle anlaşıyor ki sahâbe döneminde kadınlar mescide gelirken oranın âdâbına uygun olmayan (koku sürünme, alımlı elbiseler giyme, ziynetlerini öne çıkarma gibi) halleri artmıştır. Bu durum Hz. Âişe’nin şu sözleri söylemesine de sebebiyet vermiştir: “*Şayet Allah Resûlü kadınların yeni icat ettikleri şeyleri görseydi İsrâiloğulları kadınlarının men edildiği gibi elbette onları mescide gelmekten alıkoyardı.*”¹⁸¹

Ancak Hz. Âişe, kendisinin yasak koyma yetkisinin olmadığını bildiği gibi bu sözleri sarf ederken amacının da bu olmadığını bilmekteydi. O’nun (r.anha) bu sözlerinden, kadınları mescidden uzak tutmaya değil, onların yaptıkları yanlışlara dikkat çekmeye çalıştığı ve onları bu yanlışlardan sakınmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸²

Allah Resûlü zamanında O’nun (s.a.v.) emir ve tavsiyeleriyle mescide iştirak edip oranın feyiz ve bereketinden istifade eden kadınların varlığını bilen Abdullah b. Mes’ûd’un da yasaklayıcı söylemlerine şahit olmaktadır. O’na göre kadınların camide namaz kılmaları sünnet değildir. Sünnet olan namazlarını evlerinde kılmalarıdır. Çünkü kadının evinden çıkması pek çok fitneye sebep olmaktadır. Bu nedenle evlerinde namaz kılmaları mescidde kılmalarından daha

¹⁷⁷ en-Nisâ, 4/20.

¹⁷⁸ Abdürrezzâk, *Musannef*, 6/180.

¹⁷⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 4/318.

¹⁸⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, 4/373-374.

¹⁸¹ Buhârî, “Ezan”, 163; Müslim, “Salât”, 144; Ebû Dâvud, “Salât”, 53; Tirmizî, Cum’a, 36; Ahmed b. Hanbel, 41/149.

¹⁸² Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 433.

iyidir. Bu hükümden evinden çıktığında fitneye sebebiyet verme durumu bulunmayan yaşlı kadınlar istisna edilmiştir.¹⁸³ Yine Abdullah b. Mes'ûd: “Kadınlar ancak avrettir. Bir kadın hiçbir ihtiyacı yokken evinden dışarı çıkarsa şeytan onun peşine takılır ve ona: ‘Sen her kimin yanından geçersen, muhakkak onun hoşuna gidersin’ der. Sonra kadın elbiselerini giyinir. Kendisine ‘Nereye gidiyorsun?’ diye sorulduğu zaman ‘Hasta ziyaretine veya cenaze namazına veyahut mescidde namaz kılmaya’ diye cevap verir. (Şunu bilin ki) Bir kadın evinde Rabbine yaptığı ibadet kadar sevaplı hiçbir yerde ibadet yapamaz.”¹⁸⁴ Buradan hareketle kadınların fitne ve fesat çıkaran insanlar olduğu algısı oluşturulmuştur. Abdullah b. Mes'ûd'un bu yaklaşımı daha sonraları şekillenecek olan fıkıh mezheplerinin görüşleri üzerinde önemli etkiler bıraktığı söylenmiştir.¹⁸⁵

Abdullah b. Mes'ûd'un dillendirmeye başladığı “fitne”¹⁸⁶ söylemi daha sonraki süreçte artarak yaygınlık kazanacaktır.

Öte yandan Abdullah b. Ömer, Allah Resûlü'nün: “Allah'ın kadın kullarını mescidde namaz kılmalarına engel olmayın!” hadisini okuyunca, oğlu Bilal buna karşı çıkarak: “Mutlaka onları engelleriz!” der. Abdullah b. Ömer, oğluna ağır küfürler ederek: “Ben sana Peygamber'den hadis naklediyorum, sen bana mutlaka engelleriz diyorsun” der.¹⁸⁷ Diğer bir rivayette oğlu Bilal'in “Onlara izin verelim de fitne fesat mı çıkarsınlar?” dediği nakledilir.¹⁸⁸

¹⁸³ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/150.

¹⁸⁴ Bu rivayeti Heysemî, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr* adlı eserinde rivayet ettiğini, râvilerinin güvenilir olduğunu zikretmiştir. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2/555.

¹⁸⁵ Abdullah Kahraman, “Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü -Eleştirel Bir Bakış-” *Marife*, 4/2 (2004), 69.

¹⁸⁶ Fitne kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de otuz dört yerde geçmektedir. Yirmi altı ayette ise türevleri yer almaktadır. Bu ayetlerde; İmtihan, el-Bakara 2/ 102; Taha 20/40-85- 90-131; şîrk, el-Bakara 2/ 191-193-217; küfür, en-Nisâ 4/ 91; azap, el-Ankebût 29/10; işkence, ez-Zâriyât 51/13-14; ateşe atma, el-Burûc 85/10; günah, et-Tevbe 9/ 49; şeytanın hile ve tuzağı el-A'râf 71/27. gibi birçok farklı manaya gelmektedir. Hadislerde ise bu kelime “deccal fitnesi”, “mesih fitnesi” şeklinde yer alırken kıyamet alametleri diye bilinen gelişmelere de fitne denildiği görülmektedir. Çağrıcı, “Fitne”, 13/157. Bazı hadislerde fitne, İslâm'ın ilk asırlarından itibaren vuku bulan dinî ve siyasî çalkantıları içtimâî huzursuzlukları haber veren ifadeler içinde kullanılmaktadır. Buhârî, “Fiten”, 4. Ancak bu kelime kadınlarla ilişkilendirildiğinde fıkıhçılar: “fitne” lafzını onların, “erkekleri baştan çıkarmak suretiyle şehvet duygularını harekete geçirmek” şeklinde kullanmışlardır. Başka bir ifadeyle, onların vurgu yaptığı söz konusu kelime, daha çok kadınların erkeklerle karışması ve bunun sonucunda gayri meşru ilişkiye varacağı tahmin edilen olumsuz davranış olarak görülmüştür. Dolayısıyla bundan sonra kullanılan “fitne” kavramı İslâm hukukçularının ifade ettiği manada kastedilecektir.

¹⁸⁷ Abdürrezzâk, *Musannef*, 147; Müslim, “Salât”, 135; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2; Dârimî, “Mukaddime”, 40; Ahmed b. Hanbel, 9/457.

¹⁸⁸ Abdürrezzâk, *Musannef*, 147; Müslim, “Salât”, 138; Ebû Dâvud, “Salât”, 53.

Sahâbenin ilk dönemlerinde kıskançlık sebebiyle kadınların mescide gitmeleri uygun görülmezken, yukarıdaki rivayetten de anlaşıldığı gibi bu dönemin sonlarına doğru kadınların mescide gelmelerinin engellenmesinin nedeni fitne fesadın çıkma endişesi olmuştur.

Artık sahâbe döneminin sonlarında İslâm coğrafyasının genişlemesiyle Müslümanların farklı milletlerle etkileşimi kaçınılmaz olunca ister istemez kadınların da bundan etkilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) artık genç kadınların bayram namazına çıkmalarını uygun görmemiş ve şöyle söylemiştir: *“Yaşlı ve diğer kadınlar Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında bayram namazlarına katılırlardı. Saîd b. As (ö. 58/678) kendi zamanında bana kadınların mescide çıkmaları hususunu sordu. Ben de genç kadınların engellenmesi yönünde görüş belirttim. Bunun üzerine Saîd b. As, tellallarına genç kadınların bayram namazlarına çıkmamalarını ilan etmelerini emretti. Ancak yaşlılar çıkmaya devam ediyorlardı.”*¹⁸⁹

Sonuç olarak Hz. Peygamber’in vefatından sonra kadınlarla ilgili kalıp yargılar zihinlerden atılamadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden Abdullah b. Ömer’in şu sözleri sarf etmesine de sebep olmuştur: *“Biz, Allah’ın elçisi aramızdayken hakkımızda vahiy iner de (azarlanırsınız) korkusuyla kadınlarımıza kem söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Ne zaman Allah’ın elçisi aramızdan ayrıldı, işte o zaman biz, kadınlarımıza ağır konuşmaya, istediğimiz gibi davranmaya başladık.”*¹⁹⁰

Böylece Hz. Peygamber’in vefatıyla kendisini hissettirmeye başlayan ve zamanla büyüyen kadın aleyhtarı söylemler ayet ve hadislerin yorumuna ve İslâm dininin yaşam şekline de yansımıştır. Kimi zaman kökleşmiş ataerkil anlayışın kadın haklarını sınırlayan telakkisi ayet ve hadislerin yorumlarına dayandırılmak istenmiş, kimi zaman da sıhhati şüpheli hadislere yaygınlık kazandırılarak bu yorumlara zemin hazırlanmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ebu’l-Ferac Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü’l-Cevzî, *Kitâbu Ahkâmi’n-Nisa*, thk. Ömer Abdu’l-Mün’im Selim, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1418-1998), 111.

¹⁹⁰ Buhârî, “Nikâh”, 81; İbn Mâce, “Cenâiz”, 65; Ahned b. Hanbel, 9/213;

¹⁹¹ Kudret Koçyiğit, *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14.

1.3.2.1. Değerlendirme

Asr-ı Saâdet'te kadınların rahatlıkla mescide girip çıktıklarına, Allah Resûlü tarafından herhangi bir kısıtlama yapılmadığına şahit olmuştuk. Ancak Hz. Peygamberin vefatının ardından kadınların yaptıkları birtakım olumsuz hareketlerden dolayı Hz. Ömer, yönetici sıfatıyla bazı kısıtlama ya da değişikliğe gitmiştir. O (r.a.), kadınlarda aşırı süslenme, koku sürünme vb. olumsuz durumlar gördüğünden onların mescide iştirak etmelerine sıcak bakmamıştır. Oysa Allah Resûlü onlara her daim müşfik davranmış, bilerek ya da bilmeyerek yaptıkları yanlış hareketlerine karşı yasak koymak yerine usulünce ikaz etme yoluna gitmiştir. Doğrusu şu ki Hz. Ömer, kendi döneminde erkek ya da kadınlarda gördüğü yanlış durumlara tepki göstermiştir. Aynı durum Hz. Âişe ve Abdullah b. Mes'ûd'un da söylemlerine yansımıştır. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd', ilk defa açık bir şekilde kadınların fitne oluşturduğunu bu sebeple mescide gelmelerinin doğru olmayacağını dillendirmiştir. Bu söylem sonraları artarak devam etmiştir.

Bu dönemde kadınlarla ilgili olumsuz görüşte olan mezkûr sahâbîler, bunları dile getirirken onları dinleyenler bu görüş ve düşüncelerin Hz. Peygamber'e ait olduğu zannına kapılmış olabilirler. Çünkü bu konuşmaları dinleyen herkes aynı seviyede anlayıp nakletme meziyetine sahip değillerdir. Bazı sahâbîlerin kadınlar üzerinden oluşturdukları menfi söylemler, onların kendi tecrübeleriyle beraber ulaştıkları fikir, düşünce ve yorumları olduğu unutulmamalıdır. Olayları değerlendirirken o günün örf ve âdetlerini, kadın-erkek münasebetlerini, toplumun kadına bakışı ve ona verdiği değeri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

1.3.3. Sahâbe Sonrası Kadın-Mescid İlişkisi

Allah Resûlü kendi döneminde bütün insanlara dinin emirlerini anlatma hususunda eşit davranmıştır. Bu nedenle kadın-erkek tüm Müslümanlar mescidin manevi atmosferinden aynı şekilde istifade etmişlerdir. Ne var ki kadınların mescidlere gelmeleri konusunda Hz. Peygamber'in vefatından sonra görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Sahâbe döneminde kadınlar hakkında bazı olumsuz düşünceler

dile getirilmiştir. Bu durumun sahâbe sonrası daha belirgin hale geldiği görülmüştür.¹⁹²

Kadınların mescitle ilişkisine yer vermeden önce bu dönemde kadın-erkek münasebetlerinin nasıl olduğunu anlamak konuyu daha net ortaya koyacaktır.

Bu dönemde şiirleriyle kadınları etkilemeye çalışan erkeklerin varlığından söz edilmektedir. Bazı şairlerin Kâbe'yi tavaf eden kadınları şiirleriyle rahatsız ettikleri, hoşlarına giden kadınlara şiirler okuyarak iletişim kurmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.¹⁹³ Örneğin, meşhur şairlerden biri olan Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-12), Kâbe'yi tavaf eden kadınlara şiir söylemek suretiyle yaklaşmıştır. Bu durum kadınların hoşuna gittiğinden onu kendileri için şiir yazmaya teşvik etmişlerdir.¹⁹⁴ Şiirlerine konu edindiği kadınlar arasında bazı sahâbe ve Emevî halifelerinin de kızları olduğu söylenmiştir.¹⁹⁵

Yine o çağda eğlence hayatının arttığı, şarkıcılığın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Halkın kadın şarkıcılara büyük rağbet göstermesi, bu sanatı icra edenlerin çoğalmasına neden olmuştur. Dinin emirlerini yerine getirirken bile musiki, insanların ilgisini çekmiş ve ünlü şarkıcılara iltifat edilmiştir. Örneğin; hac yapmak için Mekke'ye giden şarkıcı Cemile'nin (ö. 126/743-44) Mekkelilere bir konser verdiği rivayet edilmiştir.¹⁹⁶

Bu dönemin en önemli kadın şarkıcılarından biri de Medine'de şarkı söyleyen Azze'dir. (ö. 85/704) Bu kadının Medine'de bir evi olduğu ve Hicaz'ın önde gelen şarkıcılarından sayıldığı söylenmektedir.¹⁹⁷ Medine halkının Azze'ye rağbet etmesi Medine valisini korkutmaktadır. Bunun üzerine vali, Azze'ye halkı fitneye düşürdüğünden şarkı söylemeyi bırakmasını istemiş, ancak halk tepki gösterip karşı çıkmıştır.¹⁹⁸

Emevî halifesi Velîd b. Yezîd'in (ö. 125/743) şöyle söylediği rivayet edilmektedir: “Ey Ümeyyeoğulları! Şarkı dinlemekten sakının, çünkü o, hayâ

¹⁹² Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 385.

¹⁹³ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 392.

¹⁹⁴ Ebu Ferac Ali b. Huseyn el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1429-2008), 1/200; Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 401.

¹⁹⁵ Rahmi Er, “Ömer b. Ebû Rebîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2007), 34/57.

¹⁹⁶ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 408.

¹⁹⁷ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 410.

¹⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/128; Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 410.

*duygusunu azaltır, şehveti artırır, ağırbaşlı olmayı ortadan kaldırır ve içkiye yöneltir. Sarhoşlukta insana yapacağını yapar. Eğer musikiden uzak duramıyorsanız kadınlardan sakınınız. Çünkü musiki kadınlarla beraber olmaya yöneltir.*¹⁹⁹

Ebû Hâzım (ö. 140/757) ve arkadaşları hac mevsiminde başörtüsü ile başını örtüp boynunu açık bırakan genç bir kız görmüşlerdir. Ebû Hâzım ona şöyle nasihat etmiştir: “*Ey kadın Allah’tan sakın, hac ibadetinin yapıldığı Allah’ın mukaddes beldesindesin. İnsanları fitneye düşürüyorsun. Başörtünü yakanın üzerine sarkıt. Çünkü Allah: ‘Kadınlar başörtülerini yakalarının üzerine gelecek şekilde örtsünler’.*”²⁰⁰ buyurur. Kadın, onun bu sözleri üzerine gülüp: “*Ben sevap umarak hac yapan kadınlardan değilim...*” diyerek niyetinin kötü olduğunu ifade etmek istemiştir.²⁰¹

Netice itibariyle bu dönemde toplum içerisinde kadınların fitne ve fesada sebep olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.

H. 132’de yıkılan Emevîler’den hemen sonra İslâm devletinin yönetimini Abbasîler almış ve beş asırdan fazla hüküm sürmüşlerdir. Bu devletin kuruluşundan itibaren fıkıh mezhepleri yavaş yavaş şekillenmiştir. Böylece Müslümanlar benimsedikleri ekolün görüşüne göre amel etmeye başlamışlardır.

Bu dönemde İslâm bilginleri, kadınların beş vakit namazda cemaate katılmaları ile ilgili meselede görüş ayrılığına düşmüş, bir kısmı bunu vacip görürken, bir kısmı ise vacip olmadığını dile getirmiştir. Sahâbeden Abdullah b. Mes‘ûd (ö. 32/652-53) ve Ebû Musa el-Eş‘arî (ö. 42/662-63), daha sonra ‘Ata (ö. 114/732), Evzâ‘î (ö. 157/774) ve Ebû Sevr (ö. 240/854) vacip olduğu yönünde görüş bildirirken, İmam Mâlik (ö. 179/795), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Şâfî (ö. 204/820) cemaatle namaz kılmanın kadınlara vacip olmadığı görüşünü benimsemişlerdir.²⁰²

H. Peygamber zamanında kadınların bayram namazları için câmiye gittiklerine delil gösterilen Ümmü Atıyye hadisinin²⁰³ nasıl anlaşılması gerektiği

¹⁹⁹ el-İsfehânî, *el-Eğânî*, 7/55; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 411.

²⁰⁰ Nûr, 24/31.

²⁰¹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 22/69-70; Savaş, *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*, 421.

²⁰² Su‘âd İbrâhîm Sâlih, *Ahkâmu ibâdâtî’l-mer’e fi’ş-şerî‘ati’l-islâmiyye*, (Kahire: Dâru’z-Ziyâ, 1406/1986), 233.

²⁰³ Tirmizî, bu hadisin hasen-sahîh olduğunu söyler. Bk. Muhammed Abdurrahmân b. Abdürrahîm Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 3/93.

hususunda da bu dönemin âlimleri arasında görüş ayrılığı oluşmuştur. Bir kısım ilim ehli, bu hadise dayanarak kadınların bayram için namaza çıkmalarına izin verirken bir kısmı da bunu mekruh saymıştır.²⁰⁴ Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) kendi dönemini kastederek: *"Bugün kadınların bayram namazına gitmelerini mekruh görüyorum."*²⁰⁵ sözüne yer verdiği, Abdullâh b. Mubârek'in de: (ö. 181/797) *"Bugün, kadınların bayram namazları için camiye gitmeleri mekruhtur. Şayet kadın namaza gitme hususunda ısrar ederse, eşi ona, eski elbiseler giymek ve süslenmemek şartıyla izin versin. Kadın yine de ısrar ederse bu durumda erkek eşine mani olmalıdır."*²⁰⁶ dediği rivayet edilmektedir.

Fıkıh mezheplerinin, kadınların mescide gitmeleri ile ilgili görüşlerine yer verecek olursak:

Haneffî mezhebinden İmâm-ı Muhammed (ö. 189/805), kadınların bayram namazları için mescide çıkmalarına izin verilmiş olsa da kendi dönemini kastederek bugün için özellikle genç kadınların bayram namazlarına gelmelerinin mekruh olduğunu dile getirmiş, fitneye sebep olduğunu ileri sürerek genç hanımların evde kalmalarını söylemiştir.²⁰⁷ İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin kavline göre, yaşlı kadınların akşam, yatsı, sabah ve bayram namazlarını cemaatle kılmak üzere camiye gitmelerine izin verilmekle beraber; öğle, ikindi ve Cuma namazlarını cemaatle kılmalarına izin verilmemiştir.²⁰⁸ Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ile İmam Muhammed; yaşlı kadınların vakit, güneş tutulması ve yağmur duası namazlarına iştirak etmelerinde bir sakınca olmadığını, zira onların dışarı çıkmasında fitne tehlikesinin gözükmediğini, insanlardan da bu gibi kadınlara rağbet edenlerin çok az olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁹

Muteahhirûn Haneffî fakîhi İbnu'l-Humâm (ö. 861/1457) ve bazıları da aynı şekilde genç kadınların değil yaşlı kadınların bayram namazlarına çıkmalarının caiz

²⁰⁴ Sâlih, *Ahkâmu ibâdâtî'l-mer'e fi 'ş-şer'i'ati'l-islâmiyye*, 236; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr min esrârî münteka'l-ahbâr*, thk. Ebû Mu'âz, (Riyad: Dâru İbn Kayyim, 1426/2005), 4/418-419; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93.

²⁰⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *En-Nassu's-sahih li-kitâb ahkâmu'n-nisâ*, thk. Amr Abdulmün'im Selim, (Beyrut: Müessesetu'r-Rayyân, 1423/2002), 153.

²⁰⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/95.

²⁰⁷ Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Mebhut*, ed. Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşşev Yay., 2008), 2/63.

²⁰⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yay., 1992), 273.

²⁰⁹ Serahsî, *Mebhut*, 2/63; Kahraman, "Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü", 73.

olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bununla birlikte kadının câmiye gitmesi dikkat çekmeyen elbise giymesi, kocasından izin alması, erkeklerle karışık olmaması, süslenmemesi, esans, parfüm vb. güzel koku sürünmemesi ve çalımlı yürümemesi şartlarıyla caiz görülmüştür.²¹⁰

Şâfiî mezhebine gelince; Şevkânî (ö. 1250/1834), Abdullah b. Mubârek'in (ö. 181/797): “*Bugün, kadınların bayram namazları için câmiye çıkmalarını mekruh görüyorum.*” sözü hakkında İslâm bilginlerinin görüş ayrılığına düştüğünü açıklamıştır. Birinci görüşe göre; Şâfiîlerden Curcânî (ö. 816/1413), Ümmü Atıyye'nin bayram namazlarıyla ilgili aktardığı hadisteki emrin nedbe işaret ettiğini, genç-yaşlı ayrımı yapmadan kadınların câmiye gitmesinin müstehâb olduğunu ifade etmiştir. Şâfiî mezhep imamlarının çoğunluğunun da benimsediği ikinci görüşe göre, İmam-ı Şâfiî'nin *Muhtasar*'daki metnine dayandırarak bayramlarda genç hanımların camiye çıkmasının doğru olmayacağı, ancak yaşlı hanımların camiye gelmelerinin uygun olacağı yönünde bir ayrıma gitmişlerdir.²¹¹

Mâlikî mezhebine göre hadisi şerifte geçtiği üzere kadının, kocasından izin alarak cemaatle namaz kılmak için mescide gitmesi caizdir. Ancak Mâlikî fıkıh bilginleri kadınların mescide gidebilmesi için; koku sürünmemek, süslenmemek, sesini işittirecek derecede halhal takmamak, dikkat çeken lüks elbiseler giymemek, erkeklerle karışık olmamak, fitneye sebep olacak şekilde genç olmamak şartlarını öne sürmüşlerdir.²¹² Bunun yanında kadınların bayram namazları için camiye çıkmalarına İmam Mâlik, mekruh olduğu yönünde görüş bildirirken,²¹³ Mâlikî mezhebine mensup Kâdı İyâz (ö. 544/1149), onların bayram namazına çıkmalarının bir hak olduğu görüşünü benimsemiştir.²¹⁴

Hanbelî mezhebine gelince, onlar Ümmü Atıyye'den gelen rivayetten hareketle kadınların bayram namazları için mescide çıkmalarının sünneti müekked olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Fakat Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) kendi zamanını kastederek: “*Bu zamanda kadınların bayram namazı için mescide*

²¹⁰ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/95.

²¹¹ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 4/418; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93.

²¹² Sâdık Abdurrahmân el-Guryânî, *Müdevvenetü'l-fikhi'l-Mâlikî ve edilletuhû*, (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1423/2002), 409; Muhyiddin Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi sahihi Müslim b. Haccâc*, (Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, t.s.), 369; Kahraman, “Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü”, 73.

²¹³ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 4/419.

²¹⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 4/419.

çıkmaları, fitne korkusundan dolayı mekruhtur. Çünkü içinde bulunduğumuz zaman Hz. Peygamber dönemindeki gibi değildir." demiştir.²¹⁵ Bir başka rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah (ö. 290/903), kadının bayramda namaza gelmesi hakkında babama sordum, o da: *"İçinde bulunduğumuz bu zamanda câiz değildir; çünkü kadınlar fitnedir."* dediğini nakleder.²¹⁶ Bununla birlikte sonraki dönem Hanbelî âlimlerden İbn Hâmid (ö. 403/1012), kadının bayram namazına gitmesinin müstehâb olduğunu söyleyerek bu hususta serbestlikten yana olduğunu bildirmiştir.²¹⁷

Şevkânî'ye göre, kadınların câmiye gidip cemaate katılmalarını genel olarak mekruh saymak, fâsid görüşlerle sahih hadisleri reddetmek anlamına gelmektedir. Bu sebeple o, mekruhluğun özellikle genç kadınlara tahsis edilmesini; sahihliğinde ittifak edilen Ümmü Atıyye hadisinin sarih olması ve bu hususta başka rivayetlerin de varlığını gerekçe göstererek kabul etmemiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettiği Hz. Âişe'den gelen: *"Şayet Resûlullâh (s.a.v.) kadınların yeni ihdas ettikleri şeyleri görseydi, İsrâiloğullarının kadınlarının yasaklandığı gibi, mutlaka onları mescide gitmekten men ederdi."* şeklindeki rivayetin kadınların mutlak olarak bayram namazları ve vakit namazları için mescide çıkmalarının yasaklanmasına delil getirilmesini, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamanın değişmesine gerekçe olamayacağını ileri sürmüştür.²¹⁸

Buna ilave olarak İbn Hacer (ö. 852/1449), gelecekte neler olacağını bilen mutlak ilim sahibi Allah (c.c.), kadınların mescide gitmelerini yasaklama hususunda elçisine herhangi bir vahiy iletmediğini dile getirmiştir. Yine o: *"Eğer kadınların sonradan İslâm'a aykırı ihdas ettikleri şeyler, onların tümü hakkında bir yasaklama getirmeyi gerekli kılsaydı Yüce Allah, onlara öncelikle çarşı-pazara çıkmalarını engellerdi"* diyerek yasağın sadece İslâm dinine aykırı yeni şeyler ihdas eden kadınlar için söz konusu olabileceğini söylemiştir.²¹⁹

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Ahkâmu'n-nisâ*, 152.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Ahkâmu'n-nisâ*, 51-52.

²¹⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93.

²¹⁸ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 4/419; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93.

²¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/350; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/93; Şebbîr Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1426/2006), 3/394; Yakup Mahmutoglu, "Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminden Günümüze Kadın Câmi İlişkisine Fıkhî Bir Bakış", ed. Mustafa Çakır, *Uluslararası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, Aralık 2018), 408-409.

1.3.3.1. Değerlendirme

Buraya kadar zikredilenlerden hareketle kadınların cemaate katılması hususunun kendi içerisinde değerlendirmeye tabi tutulması gereken bir konu olduğu görülmüştür. Onların camiye gelmemeleri gerektiğine inananların argümanları ile camiye ve cemaatteki dinî faaliyetlere katılmalarının uygun olacağını ileri sürenlerin delilleri birlikte değerlendirilmeli ve toptancı yaklaşım yerine çözüm odaklı görüşler üzerinde durulmalıdır. Nitekim konu üzerinde mezhepler arasında farklı görüşlerin ortaya çıkması ve bir konsensüs sağlanamaması her iki görüş sahiplerinin de kendi perspektiflerinden makul gerekçelerinin olduğunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ilk dönem İslâm âlimleri, Hz. Peygamber dönemindeki hanımların mescide iştirak etmeleri meselesini maslahat olarak değerlendirirken, O'nun (s.a.v.) vefatından sonra kadınların mescidin âdâbına uygun olmayacak şekilde tavır sergilemeleri, bu yüzden de cemaate gelen erkekleri fitneye düşürüp mefsedete sebep olmaları nedeniyle câmiye gelmelerine pek sıcak bakmamışlardır. Bu anlayış sonraki zamanlarda makul bir esneklik kazanacağı, ya da fitne diye tabir ettikleri unsurun oluşmadığı yer ve zamanlar istisna edileceği yerde olduğu gibi süregelmiştir. En son yazılan fıkıh kitaplarının konuya bakışı da ilk dönemlerde yazılanlardan pek farklı olmamıştır.²²⁰ Dolayısıyla Bu düşünce günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Ancak modernleşme ve teknolojik gelişmeyle birlikte toplumsal anlamda gerçekleşen değişimle dönemin İslâm bilginlerinin yaşadığı toplumsal şartlardan oldukça farklı bir sosyal yapı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kadının cemaate katılması ile ilgili hükümde de değişikliğin olması kaçınılmazdır.²²¹

1.3.4. Günümüzde Kadın-Mescid İlişkisi

Günümüz dünyası, teknolojinin ve sosyal iletişim araçlarının gelişmesiyle global bir köy haline gelmiştir. Bu sebeple farklı coğrafyadaki insanların

²²⁰ Kahraman, “Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü”, 73.

²²¹ Ahmet Çetinkaya, “Kadınların Camiye Gelmelerine Engel Olarak Görülen Hususların Günümüz Açısından Değerlendirilmesi”, ed. Fikret Karaman, vd. *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açidan)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 08-09 Ekim 2018), 684.

kültürlerinin birbiriyle etkileşmesi eskiye oranla çok hızlı bir hal almıştır. Bu durum sosyal hayatta erkekler kadar aktif olan kadınların, modernizmin de etkisiyle sekülerleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Ülkemizde Müslüman kadınlar sosyal hayattaki varlıklarını aynı oranda camilerde gösterememişlerdir. Hal böyle olunca kadınlar sahih dinî bilginin doğru aktarıldığı camilerin atmosferinden istifade edememişlerdir. Netice itibariyle de onlar camide sunulan vaaz, hutbe gibi dinî içerikten mahrum kalmışlardır. Bu nedenle söz konusu eksikliği bilgi kirliliğinin yoğun olduğu sosyal medyadan gidermeye çalışmışlardır. Bu durum din istismarının yaşanmasına olanak sağlamıştır.²²²

İslâm dünyasında, Arap yarımadası başta olmak üzere, Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa ülkelerinde yaşayan birçok Müslüman kadının vakit, Cuma ve bayram namazlarına katıldığı, çocukları ile birlikte camiye gittiği görülmektedir.²²³ Ancak Türkiye’de bu durum aksi yönde seyretmekte, her yönüyle sosyal hayatın içinde olan kadınların, birtakım dinî yorumların ve geleneğin de etkisiyle camiye gitmeleri hoş karşılanmamaktadır.

Ülkemizde kadınların daha çok teravih namazlarında, kandil gecelerinde ve mevlit programlarında camiye gittikleri; vakit, Cuma ve bayram namazlarına ise neredeyse hiç katılmadıkları malumdur. Fakat teravih namazı gibi nafile bir ibadete kadınların iştirak etmeleri, diğer taraftan dinen daha bağlayıcı bir hüküm içeren Cuma, bayram ve vakit namazlarına gitmemeleri dinden değil, dinle ilgili yapılan yorumlar ve gelenekten kaynaklanmaktadır.²²⁴

Bu durumun farkında olan Diyanet İşleri Başkanlığı, son yıllarda “camilerin kadınlara uygun hale getirilmesine yönelik faaliyetler” ile ilgili önemli çalışmalar başlatmıştır.

Söz konusu çalışmada şunlara yer verilmiştir:

“Başkanlığımızca kadınların cami hizmetlerinden faydalanması, cemaate katılımı ve camilerde kadınlara ait mekânların iyileştirilmesi konularında atılan

²²² Hüseyin Yılmaz, “Kadınların Camilerle Bütünleşmesindeki Zorluklar ve Bazı Çözüm Önerileri”, *Şehir ve Medeniyetinin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri*, ed. Mustafa Sürün, (İstanbul: 3-4 Kasım 2018), 528.

²²³ Yılmaz, “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, 123; Çetinkaya, “Kadınların Camiye Gelmelerine Engel Olarak Görülen Hususların Günümüz Açısından Değerlendirilmesi”, 681.

²²⁴ Erdemli, “Cami Mimarisinde Kadınların Yeri”, 128.

*adımlar, 28.04.2009 tarih ve 848 sayılı yazı ile başlamıştır. 10.02.2010 tarih ve 234 sayılı talimat ile müftülüklerimizden, 'kadınların Cuma namazı kılabilceği camilerin' tespiti ve gerekli alanların düzenlenmesi istenmiş ve ilgili çalışmalara dair yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Caminin sunduğu huzur ve güven atmosferini solumak, çocukları ile toplu ibadetlere katılmak ve camide çeşitli dinî, sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlemek isteyen kadınlarımız için camide kendilerine ayrılan mekânların güzelleştirilmesi son derece önem taşımaktadır. Konunun hassasiyetine dair bir rapor 29.05.2012 tarihinde valiliklere gönderilmiş olup, 2013 yılında yayınlanan genelgede de söz konusu iyileştirmelerin yaygınlaştırılması amacıyla; "Camilerde kadınların ibadetine yönelik nezih ve uygun mekânlar, abdest alma yerleri ve Wc'lerin hazırlanması sağlanacaktır. (Genelge mad. 5/d) hükmüne yer verilmiştir."*²²⁵

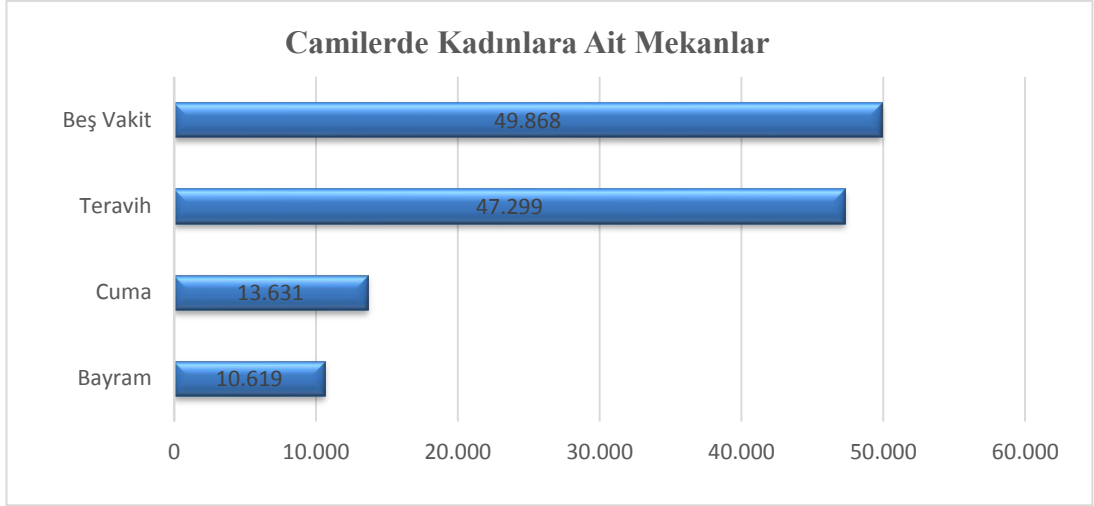
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2013 yılında kampanya şeklinde başlattığı kadın-cami ilişkisini geliştirme gayretleriyle camiler o günlerde elden geçirilmiş, kadın kısımlarını gösteren levhalar asılmıştır. Konuyla ilgili memnuniyet verici pek çok ilerleme sağlanmış olsa da sonucun istenen seviyede olduğunu ifade etmek mümkün değildir.²²⁶

En son 2019'da yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Din Hizmetleri Raporu"na göre hâlihazırda 69.410 camide, kadınlar için namaz kılma yeri ayrılmış olup bunlardan 49.868'i beş vakit, 13.631'i Cuma, 10.619'u bayram ve 47.299'u teravih namazlarında kullanılabildiği ifade edilmiştir. Ayrıca kadınlar için abdest alma yeri olan cami sayısının 31.336 olduğu söylenmiştir.²²⁷

²²⁵ Fatih Yıldız, vd. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kadın ve Aile Çalışmaları*, ed. Huriye Martı, (Ankara: DİB. Yay., 2019), 59.

²²⁶ Şenat, "Ramazan Misafirliğinden Düzenli Devama: Camide Kadın Cemaat", 196.

²²⁷ Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DHGM), *Din Hizmetleri Raporu* (Ankara: DİB. Yay., 2019), 73.

Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından camilerin kadınlara uygun hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmış, hangi namaza gelmek isterlerse (Beş vakit, teravih, Cuma, bayram) onlara göre kaç adet camide uygun mekânın olduğu istatistiklerle ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye de ne kadar oranda kadınların camiye iştirak ettikleri verisine ulaşılammıştır.

Günümüz kadınlarının camiye gitmeye, orada sunulan ibadet ve eğitim öğretim imkânlarından yararlanmaya en azından erkekler kadar ihtiyaçları vardır. Öyleyse yetişen neslin ilk öğretmenleri konumundaki kadınların dinî bilgiler yönüyle daha fazla gelişmesi ve camilerde sunulan bu imkânlardan yararlanması gerekmektedir.

Hüseyin Yılmaz, 2018’de yazdığı makalesinde kadınların camiyle bağıni kuvvetlendirecek tavsiye ve önerilerini şöyle sıralamıştır:

1- *Dinin cinsiyet farklılığına dayalı özellikleri kabul ettiği, ancak cinsiyet ayrımcılığını reddettiği Müslüman topluma iyi anlatılmalıdır. Özellikle bazı kaynaklarda yer alan kadın aleyhtarı rivayet ve görüşler yeniden değerlendirilmelidir. Bu rivayetlerin uydurma olanları hadis bilimi otoriteleri tarafından belirtilmelidir.*

2- *Günümüzde kadınların camiye gitmeye ve orada sunulan eğitim imkânlarından yararlanmaya en azından erkekler kadar muhtaç olduğu sürekli işlenmelidir.*

3- *Cami adabı ve cinsiyet kimliği ile ilgili konularda camiye gelen kadın ve erkek cemaat bilgilendirilmelidir.*

4- Kadınların teravih namazında olduğu gibi bayram, cuma ve vakit namazlarına da katılmaları teşvik edilmelidir. Bu konuda ilahiyat fakültesi öğretim üyeleri ve diyanet yetkilileri tarafından sempozyum, panel ve konferans gibi etkinliklerle toplum bilinçlendirilmelidir.

5- Kadınların camilerde rahatlıkla bulunabilmelerini kolaylaştıracak bazı fiziki düzenlemeler yapılmalı, onlar için nezih mekânlar oluşturulmalıdır. Ancak bu düzenlemeler kadınların mihrap, minber ve kürsüyü görmelerine engel teşkil edecek şekilde abartılı olmamalıdır. Onlar için camiye giriş çıkış kolaylığı sağlamak üzere ayrı kapılar açılabilir. Yeni cami projelerinde kadın cemaat de göz önünde bulundurulmalı, onlara has lavabolar, abdesthaneler, sosyal ve kültürel amaçlı mekânlar oluşturulmalıdır.

6- Vaize kadrosunun bulunmadığı ilçe ve köylere gezici vaizelerin görevlendirilip camilerde düzenlenecek vaaz ve sohbet programlarıyla taşrada eğitim imkânından yoksun kadınların yaygın din eğitimi hizmeti almaları sağlanmalıdır.

7- Merkezi büyük camilerde kadınlara yönelik hizmet veren bayan din hizmetleri uzmanı bulundurulmalıdır. İlahiyat fakültesi mezunları arasından atanabilecek bayan din hizmetleri uzmanına cami bünyesinde bir büro tahsis edilebilir. Bu büroda kitaplık, bilgisayar, internet ve telefon gibi iletişim imkânlarına yer verilebilir. Söz konusu uzman, kendisine gelen kadınların sorularını cevaplayarak onlara rehberlik ve dini danışmanlık hizmeti sunabilir. Yine haftanın belli günlerinde camide kadınlara yönelik vaaz ve sohbet programları düzenlenebilir. Hatta erkek cemaat için öngörülen cami derslerinin, kadınlara bayan görevliler tarafından verilmesi düşünülebilir.

8- İletişim ve teknoloji alanında önemli gelişmelerin yaşandığı günümüzde toplum bireylerinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak cami eğitiminin kapsamı genişletilmelidir. Çünkü yaş, cinsiyet ve daha başka nedenlerle cami eğitiminin dışında kalanlar, dinî bilgi ihtiyaçlarını ister istemez sağlıklı olup olmadığı tartışmalı değişik yollardan karşılamaya çalışacaklardır. Bu durum, ilerde telafisi mümkün olmayan sosyal problemlere neden olabilir.

9- Camilerin cemaat ile hayat bulduğu, cemaatinde çocuk, kadın, genç, yaşlı, anne, baba, torun, dede, nine, eş, dost, hacı, kardeş, akraba, arkadaş, amir, memur, yoksul, zengin gibi toplumun bütün kesimlerinin birlikteliğinden oluşacağı bilinci topluma aşılmalıdır. Çocuk seslerinin tekbir sesleriyle bütünleşip

kaynaştığı cıvıl cıvıl bir cami atmosferi oluşturulmalıdır. Bu konuda herkes üzerine düşeni yapmalıdır.

Netice olarak kadınların camiye gelmelerine engel teşkil eden hususlar ve yukarıda zikredilen aksaklıklar göz önünde bulundurularak onların camiyle buluşması teşvik edilmelidir.

1.3.4.1. Değerlendirme

Camiler, her zaman İslâm toplumlarında yaygın din eğitimi hizmeti veren kurumların başında gelmiştir. Asr-ı saâdet'te Hz. Peygamber, kadınların bu mekânlara devam edebilmeleri için her türlü kolaylığı sağlamış ve bizzat kendisi onlara camide dersler vermiştir.

Kur'an'da ve sünnette kadınların camiye gelmelerini engellemeye yönelik herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla günümüzde kadınların camilere yeterince devam etmemelerini dinî hükümlere dayandırmak isabetli bir yaklaşım değildir.

Kadınları camiden uzak tutmayı tercih eden görüşler dönemin sosyo-kültürel şartlarını ve özellikle de “fitne” unsurunu ileri sürmüşlerdir. Ancak kadınların camiden uzak kalmaları fitneyi önlemediği gibi daha da artırmış, Müslüman toplumlarda İslam'ın ahlak ve maneviyatına yabancı bir neslin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle geçmişte bazı âlimlerin kadınların fitneye sebebiyet verdiklerini ileri sürüp, onların camiden uzaklaşmalarına neden olan görüşlerini doğru analiz etmek gerekmektedir.

Bazı yanlışlıkları sebebiyle camiye gitmesinin uygun olmadığı düşünülen kadınlar, günümüzde cami dışında her şey için dışarı çıkmakta ve neredeyse her alanda görünür olmaktadır. Hal böyle olunca İslâmî ahlak ve mahremiyet kuralları noktasında günümüz sosyal ortamının geçmişe nazaran daha iyi olduğu söylenemez. Ancak bu durum, onların camiye gelmelerine yasaklama koymak için bir mazeret olmamalıdır. Çünkü zamanın bozukluğunu ya da ahlaki çöküntüyü öne sürerek kadınları camiye gitmekten alıkoymanın hiçbir makul gerekçesi yoktur.

İslâm dininin koyduğu ölçü ve kurallara uyulduğu sürece onların camiye gelmeleri teşvik edilmelidir. Aksi halde kısıtlamanın sadece camiye gelmeleri konusunda devam ettirilmesi, onların doğru dinî bilgiyi alamamalarına ve bu yüzden de dinî konularda cehalete terk edilmelerine sebep olacağından mesuliyeti ağır olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN CAMİ/MESCİD ÂDÂBI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ

KADINLARIN CAMİ/MESCİD ÂDÂBI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde kadınların mescidlerde (dışında ve içinde) uyması gereken kuralları ihtiva eden hadisler ele alınacaktır. *Kütüb-i Tis 'a'*da yer alan konuyla ilgili hadisler tespit edilip değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Kadınların Cami/Mescid Dışında Uyması Gereken Kurallar

Kadınların mescide gitmeleri ve oradaki davranışlarıyla ilgili kuralları bildiren pek çok hadis vardır. Burada kadınların mescide giderken dikkat etmeleri gereken kurallarla ilgili rivayetler ele alınacaktır.

2.1.1. Kadınların Mescide Gitmek İçin Eşlerinden İzin İstemeleri

İlgili hadisleri başta Buhârî ve Müslim olmak üzere Nesâî, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir.²²⁸

Buhârî’de geçen iki ayrı rivayet şu şekildedir:

1- Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

إذا استأذنت امرأة أحدكم إلى المسجد، فلا يمنعها *“Sizden birinizin eşi mescide gitmek için izin istediğinde onu engellemesin.”*²²⁹

2- Ubeydullah b. Mûsâ - Hanzala - Sâlim b. Abdullah - Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber: إذا استأذنتكم نساؤكم بالليل إلى المسجد فائذنوا لهن *“Hanımlarınız geceleyin mescide gitmek için sizden izin istediklerinde onlara izin verin.”*²³⁰

Bu iki hadis senet yönünden sahih olmakla birlikte metin yönünden bazı farklılıkları barındırmaktadır.

Buhârî şârihi Aynî’ye (ö. 855/1451) göre: kadınların mescide gitmelerine izin vermek, ikinci hadiste geçen ‘بالليل/geceleyin’ ifadesiyle kayıtlanmıştır. Çünkü fasıklar geceleyin kendi günahlarıyla meşguldürler ya da uyku halindedirler. Bu sebeple gece emniyet ve güven ortamı bulunmaktadır. Ancak aynı şey gündüz vakti için söz konusu değildir. Zira fasıklar hava aydınlandığında her yerde dolaşmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar gündüz vakti emniyette olmadıklarından mescide gidemezler.²³¹

Ancak hadisin diğer rivayetleri mutlak izinden söz etmesi ve gündüz kılınan bayram namazlarına kadınların da katılması gerçeği yukarıda yapılan kısıtlayıcı yorumu geçersiz kılmaktadır.²³²

Zira İbn Hacer (ö. 852/1449) ikinci hadisi Müslim ve başkaları da rivayet etmesine rağmen râvilerin birçoğunun ‘بالليل/geceleyin’ ifadesini senette geçen râvi Hanzala’dan zikretmediklerini açıklamaktadır.²³³

²²⁸ Buhârî, “Nikâh”, 116, “Ezan”, 166; Müslim, “Salât”, 134; Nesâî, “Mesâcid”, 15; Dârimî, “Salât”, 57. Ahmed b. Hanbel, 8/159.

²²⁹ Buhârî, “Nikâh”, 116, “Ezan”, 166.

²³⁰ Buhârî, “Ezan”, 162; Müslim, “Salât”, 137.

²³¹ Bedrettin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-kârî şerhu sahîhi Buhârî*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2001), 6/280.

²³² Karacabey, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, 268.

Bir başka rivayette Hz. Ömer'in eşinin mescide gitmesini istemediği, ancak yukarıda zikredilen hadisler dolayısıyla buna engel olmadığı görülmektedir.

Söz konusu hadis Buhârî'de şöyle geçmektedir:

Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiğine göre: “Ömer'in (r.a) sabah ve yatsı namazlarını cemaatle mescidde kılan bir hanımı vardı. Kendisine ‘Ömer mescide çıkmanı hoş karşılamayıp kıskandığını bildiğin halde niçin mescide çıkıyorsun’ denildi. O da ‘Ömer’i beni engellemekten ne alıkoyuyor?’ dedi. Bunun üzerine: Resûlullah'ın ‘Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerinden men etmeyiniz.’ sözü alıkoyuyor.’ dedi.”²³⁴

Aynî'ye göre: hadiste zikredilen ‘Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerinden men etmeyiniz.’ cümlesi mutlaktır. Bir önceki hadiste geçen ‘بالليل/geceleyin’ kelimesi ile mukayyet olmuştur. O zaman mana ‘Allah'ın kadın kullarını geceleyin Allah'ın mescidlerine gelmekten alıkoymayınız.’ şeklinde olmaktadır. Dolayısıyla kadınların Cuma namazı dâhil gündüz vakitli namazlara katılmaları uygun değildir.²³⁵

İbn Hacer ise tam tersi düşünmektedir. Ona göre: kadınların geceleyin mescide gelmelerine cevaz varsa gündüz vakti evleviyetle gelebilecekleri anlaşılır. Çünkü o, gece vaktinin gündüze göre daha tehlikeli olduğunu ifade etmiştir.²³⁶

Bu hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Ömer'in eşinin camiye gidip cemaate katılmasını dinle ilgili değil, daha çok kişisel gerekçeye (kıskançlık) dayanarak istemediği görülmektedir.²³⁷ Hz. Ömer'in Âtike²³⁸ adındaki bu eşi; “sen bana (mescide gitmek için izin verme hususunda) yasak koyuncaya kadar ben kendime yasak koymayacağım.”²³⁹ demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, hadiste zikredilen لا تمنعوا إماء الله مساجد الله “Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerinden men

²³³ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz, (y.y. el-Mektebetü's-Selefiyye, t.s.), 3/347.

²³⁴ Buhârî, “Cum'a”, 12; Ahmed b. Hanbel, 8/116.

²³⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 6/280.

²³⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/55-56.

²³⁷ Kahraman, “Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü”, 62.

²³⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 6/281.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, 8/116.

etmeyiniz.”²⁴⁰ sözü gereği eşine engel olmamıştır. Hatta onun mescidde şehit edildiğinde eşinin de orada olduğu ayrıntısı kaynaklarda yer almaktadır.²⁴¹

Âtike (r. anha) mescide gitme konusunda kararlılığını gösterince Hz. Ömer, onun bu heves ve isteğine karşı hiçbir kısıtlama yapmamıştır.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra kadınların mescide gitmelerine izin verme konusu Abdullah b. Ömer ile oğlu Bilal’in arasında da tartışmaya neden olmuştur.

Bu rivayet Müslim’de şöyle geçmektedir:

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in: “*Hanımlarınız mescide gitmek için sizden izin istediklerinde onlara izin verin.*” buyurduğunu işittim deyince; oğlu Bilal, ‘*Vallahi onları engelleriz*’ dedi. (Râvi diyor ki): *Abdullah oğluna doğru yönelip daha önce duymadığım ağır küfürler etti ve şöyle dedi. ‘Ben sana Resûlullah’ın (s.a.v.) hadisini haber veriyorum sen ‘vallahi onları engelleriz’ diyorsun.*’”²⁴²

Bu hadisin yine Müslim’de farklı tarikle benzer şekilde Abdullah b. Ömer ile oğlu Vâkid arasında geçtiği anlatılmaktadır.²⁴³ Ancak bu olayın babası Abdullah ile oğlu Bilal arasında meydana geldiğinin daha doğru olduğu söylenmiştir.²⁴⁴

Hz. Peygamber’in açık ifadelerine rağmen, Hz. Ömer’in eşini mescide gönderme konusundaki olumsuz tavrı ve torununun bu duruma açıkça karşı çıkması şöyle yorumlanmaktadır: Hz. Ömer’in Allah ve Resûlü’ne hem iman, hem de itaat noktasında hassas olduğu bilinmekle beraber her insan yaşadığı toplumdan mutlaka etkilenmektedir. Sahip olduğu anlayış, düşünce ve eylemlerini hemen terk etmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Hz. Ömer ve torununun karakterleri söz konusu davranışlarına etki etmiştir. Dolayısıyla olayları değerlendirirken, o günün örf ve âdetlerini, kadın-erkek münasebetlerini, toplumun kadına bakışı ve ona verdiği değeri göz önünde bulundurarak hareket edilmelidir.²⁴⁵

İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*’de bu hadisi yorumlarken: “Rivayette zikredilen “*Onlara izin verin.*” ibaresindeki emir kipinin vaciplik ifade etmediğini söylemiştir.

²⁴⁰ Buhârî, “Cuma”, 13; Müslim, “Salât”, 136.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, 8/116; Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/148.

²⁴² Müslim, “Salât”, 135; Ebû Dâvud, “Salât”, 53; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2; Dârimî, “Mukaddime”, 40; Ahmed b. Hanbel, 9/457.

²⁴³ Müslim, “Salât”, 139.

²⁴⁴ Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu’l-mulhîm*, 3/391.

²⁴⁵ Yeşil, “Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, 50.

Zira bu fiilin vücûbiyete delalet ettiği öne sürülürse, o zaman izin istemenin bir manası kalmazdı” demiştir.²⁴⁶ Aynı şekilde İbn Dakîk el-‘İyd (ö. 702/1302), Buhârî ve Müslim’de geçen: “Allah’ın kadın kullarını, Allah’ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın!”²⁴⁷ hadisini değerlendirirken; Hz. Peygamber’in “engel olmayın” diye nehyetmesinin, mübahlığı gerektireceğini dile getirmiştir. Aksi takdirde, bazı erkek sahâbîlerin eşleri için mescide gitmelerine kısıtlama getirmelerinin söz konusu olmayacağını söylemiştir.²⁴⁸ Bununla beraber bir kadın, koku sürünme, süslenme ve zîynet takma gibi fitneye sebebiyet verecek hususlara riayet edip camiye gitmek için kocasından müsaade isterse bu durumda eşinin, hanımını engelleme hakkının olmadığı ifade edilmiştir.²⁴⁹ Ayrıca bir kadının, kocası olmadığı durumda ölçü ve kurallara riayet ederek camiye gelmesini engellemenin haram olduğu da açıklanmıştır.²⁵⁰

İmam-ı Nevevî’ye göre (ö. 676/1277), Abdullah b. Ömer’in oğluna ağır küfürler etmesinin nedeni, onun izin vermemesine değil oğlunun sünnete karşı çıkarak kendi kafasından konuştuğunu düşünmesidir. Ayrıca Nevevî, bu hadisten hareketle bir babanın yaşça büyük olan çocuğunu azarlayabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.²⁵¹ Bu olaydan sonra Abdullah b. Ömer, vefat edinceye kadar oğluyla konuşmadığı söylenmiştir.²⁵²

Yukarıda zikredilen hadisler Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok hadis kaynağında yer almaktadır. Bu hadislerin aksine *Kütüb-i Tis’a* içerisinde Ebu Dâvud’un Sünen’i ile Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde “kadınların namazlarını evlerinde kılmalarının daha hayırlı olduğu” şeklinde Hz. Peygamber’e izafe edilen iki ayrı rivayet de bulunmaktadır.

Ebu Dâvud’da geçen rivayet şu şekildedir:

İbnu’l-Müsennâ – ‘Amr b. Âsım – Hemmâm – Katâde – Muverrik – Ebu’l-Ahvas – Abdullah b. Mes’ûd – Hz. Peygamber: صلاة المرأة في بيتها أفضل من صلاتها في

²⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/348.

²⁴⁷ Buhârî, “Cuma”, 13; Müslim, “Salât”, 136; Ebû Dâvud “Salât”, 53.

²⁴⁸ Takiyyuddîn İbn Dakîku’l-‘İd, *İhkâmu’l-ahkâm şerhu umdetu’l-ahkâm*, (Beyrut: Âlimu’l-Kütüb, 1407/1987), 1/197.

²⁴⁹ Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu’l-mulhîm*, 3/391.

²⁵⁰ Muhyiddîn Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Şerhu umdetu’l-ahkâm*, çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Polen Yay., 2017), 147.

²⁵¹ Nevevî, *Minhâc*, 370; İbn Dakîku’l-‘İd, *İhkâmu’l-ahkâm*, 1/198.

²⁵² Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu’l-mulhîm*, 3/392.

حجرتها، وصلاتها في مخدعها أفضل من صلاتها في بيتها “Kadının odasında kıldığı namaz, salonunda kıldığı namazdan daha hayırlıdır. Özel eşyalarının saklandığı odada kıldığı namaz da odasında kıldığı namazdan daha hayırlıdır.”²⁵³

Çağdaş muhakkiklerden Elbânî, hadise sahih hükmünü vermiş,²⁵⁴ Şuayb Arnaûd ise ‘Amr b. Âsım’ dan dolayı hasen seviyesinde olduğunu beyan etmiştir.²⁵⁵

Ahmed b. Hanbel’in tahrir ettiği hadis ise şu şekildedir:

Hârûn - Abdullah b. Vehb - Dâvud b. Kays - Abdullah b. Süveyd el-Ensârî - Ebu Humeyd el-Ensârî’nin hanımı Ümmü Humeyd’den naklettiğine göre o, Hz. Peygamber’e giderek: “Ya Resûlallah! Ben seninle beraber namaz kılmayı seviyorum dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: ‘Senin benimle beraber namaz kılmayı sevdiğini biliyorum. Fakat senin evinin içinde kılacağın namaz, avlusunda kılacağın namazdan daha hayırlıdır. Avluda kılacağın namaz, mahallende kılacağın namazdan daha hayırlıdır. Mahallende kılacağın namaz, kavminin mescidinde kılacağın namazdan daha hayırlıdır. Kavminin mescidinde kılacağın namaz da benim mescidimde kılacağın namazdan daha hayırlıdır.’ Bunun üzerine Ümmü Humeyd talimat verdi. Onun için evinin en kuytu ve karanlık köşesine bir namaz odası yapıldı. Ondan sonra ruhunu aziz ve celil olan Allah’a teslim edinceye kadar namazını hep orada kıları.”²⁵⁶

Metin açısından değerlendirmeye geçmeden önce hadisin senedindeki râvileri incelemek bizi daha doğru sonuca götürecektir.

1- Ümmü Humeyd

Ebu Humeyd el-Ensârî’nin eşidir. İbn Hibbân onu sahabe tabakasında zikretmiştir.²⁵⁷ Kaynaklarda hakkında çok malumat olmamakla birlikte genelde Allah Resûlü’nün arkasında namaz kılmak istediği fakat kocasının buna müsaade etmediği anlatılmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamberin incelediğimiz bu hadis çerçevesinde

²⁵³ Ebû Dâvud, “Salât”, 35.

²⁵⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Nâsiruddîn Elbânî, 105.

²⁵⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd, 1/426.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/37; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, 2/549-550.

²⁵⁷ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim, *Kitâbu’s-sikât*, (Beyrut: Müessesetu’l-Kütübi’s-sekâfiyye, 1408-1988), 3/461.

cümleler sarf ettiği söylenmiştir.²⁵⁸ Dolayısıyla sahâbe olduğu kesindir. Sahâbe de hadis âlimlerin icmâi ile âdildir.²⁵⁹

2- Abdullah b. Süveyd el-Ensârî

İbn Hibbân, İbn Ebî Hâtim, İbnu'l-Esîr ve Buhârî eserlerinde onun için halası Ümmü Humeyd'den rivayet ettiği, Dâvud b. Kays'ın da ondan rivayet ettiği şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.²⁶⁰ Kaynaklarda kendisi hakkında daha fazla olumlu ya da olumsuz bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3- Dâvud b. Kays

Künyesi Ebû Süleymân'dır. Ebû Dâvud, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zur'a er-Râzî, Zehebî, Dârimî, Ali b. el-Medînî, Muhammed b. 'İclân, Sâcî ve İbn S'ad: onun hakkında güvenilir demişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve Meymûnî: onun için hadisi sahihtir şeklinde açıklama yapmıştır.²⁶¹ İbn Hacer: güvenilir faziletli kişidir ifadesine yer vermiştir.²⁶² İbn Hibbân onu *Kitâbu's-sikât*'ında zikretmiştir.²⁶³ Ebû C'afer el-Mansûr'un hilafeti zamanında Medine'de vefat etmiştir.²⁶⁴

4- Abdullah b. Vehb

²⁵⁸ Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, ts.), 8/226; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Abdilber el-Kurtubî e-Nemrî, *el-İstiâb fî m'arifeti'l-ashâb*, thk. Âdil Mürşid, (Ürdün: Dâru'l-'Alâm, 1423-2002), 950.

²⁵⁹ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 23; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6; İbnu's-Salah Ebû 'Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nûreddîn 'İtr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 294; Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2008), 35/495.

²⁶⁰ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, 5/59; Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-cerh vet-t'alîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1372-1953), 5/66; Ebû Abdillâh İsmâil b. İbrâhîm el-Ce'afî el-Buhârî, *Kitâbu't-târîhu'l-kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1379-1960), 5/109; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3/273.

²⁶¹ Celâleddîn Ebu'l-Hâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâr M'arûf, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1413-1992), 8/439; Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Kâşif fî m'arifeti men lehû rivâyetun fî'l-Kütübî's-sitte*, (Cidde: Müessesetu Ulûmu'l-Kur'ân, 1413-1992), 1/382; Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, (by., Müessesetu'r-Risâle, ts), 1/569; İbn Ebî Hâtim, *Cerh vet-t'alîl*, 3/422.

²⁶² Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, (by., Dâru'l-âsime, 1421/2001), 308.

²⁶³ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, 6/288; İbn Ebî Hâtim, *Cerh vet-t'alîl*, 5/66.

²⁶⁴ Muhammed b. S'ad b. Mun'î ez-Zuhrî, *Kitâbu't-tabakâtu'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, (Medine: eş-Şeriketü't-devliyye, 1421/2001), 7/554; Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*, 3/24.

Tam ismi Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicrî 125'de Mısır'da doğup orada yaşamıştır. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn: güvenilir, İbnu'l-Cüneyd: güvenilir bir beis yoktur, İclî: Mısırlı güvenilir sünnet sahibi salih bir adam, Dârimî: Doğru sözlü bir kimse olduğunu umuyorum şeklinde olumlu cümleler kullanmışlardır.²⁶⁵ İbn Hacer: güvenilir hafız ve âbid bir kişi,²⁶⁶ Yahyâ b. Bekîr de o, İbnu'l-Kâsım'dan daha fakihtir demiştir.²⁶⁷ Kaynaklarda onun hakkında bu çerçevede olumlu ifadeler yer almıştır. İbn Hibbân onu *Kitâbu's-sikât*'ında zikretmiştir.²⁶⁸ Hicrî 196-197'de Mısır'da vefat etmiştir.²⁶⁹

5- Hârûn b. M'arûf

Künyesi Ebû Ali'dir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Dâvud, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zur'a er-Râzî, İclî, Zehebî ve İbn Hacer gibi muhaddîslerin hepsi onun güvenilir olduğunu dile getirmişlerdir.²⁷⁰ Ayrıca İbn Hibbân *Kitâbu's-sikât* adlı eserinde onu zikretmiştir.²⁷¹ Hicrî 231'de Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁷²

Râviler ayrı ayrı incelendiğinde hiç biri hakkında olumsuz bir cümleye rastlanılmadığı görülmüştür. Gerçi kaynaklarda ikinci râvi Abdullah b. Süveyd için halası Ümmü Humeyd'den rivayette bulunması ve İbn Hibbân'ın sika râviler arasında zikretmesi dışında kendisi hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu yüzden rivayete sahih hükmünü vermek zor olsa da rahatlıkla hasen seviyesinde bir hadistir denilebilir. İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'de bu hadise hasen demesi, yukarıda zikrettiğimiz Ebû Dâvud hadisini de buna şahid olarak göstermesi²⁷³ ayrıca Heysemî'nin *Mecmeu'z-zevâid*'de Abdullah b. Süveyd el-

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/277; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/453; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/606;

²⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-tehzîb*, 556.

²⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *Cerh vet-t'alîl*, 5/189.

²⁶⁸ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, 8/346.

²⁶⁹ Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*, 5/218.

²⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/107; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/256; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/331; Zehebî, *Siyeru 'alâmi'n-nübela*, 11/129.

²⁷¹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, 9/239.

²⁷² Zehebî, *Siyeru 'alâmi'n-nübela*, 11/129.

²⁷³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/350.

Ensârî'nin dışındaki râvilerin sahîh'in râvileri olduğunu, Abdullah'ı da İbn Hibbân'nın güvenilir kabul ettiğini²⁷⁴ söylemesi bizim analizimizi doğrulamaktadır.

2.1.1.1. Değerlendirme

Birbirine zıt gibi gözüken iki ayrı hadisler konu ile ilişkisi olduğundan “Kadınların Mescide Gitmek İçin Eşlerinden İzin İstemeleri” başlığı altında incelenmiştir.

Onların mescide gelmelerini tavsiye eden hadisler Buhârî ve Müslim gibi çok daha sahih kaynaklarda yer alsa da kadınların evlerinde namaz kılmalarının daha hayırlı olduğu yönündeki rivayetlerin de zayıf olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu hadisler birbiriyle tezat teşkil etmemiş, her ikisinin de arası cem edilmiştir.

Günümüzde bu konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar: “Kadının evinde kıldığı namazın daha hayırlı olduğu” şeklindeki rivayeti Hz. Peygamber tarafından aile içerisinde çıkabilecek tatsızlıklar neticesinde yuvanın yıkılma tehlikesi göz önünde bulundurularak kişiye özel söylendiği kanısına varmışlardır.²⁷⁵ Buradan hareketle kadınlara kendileri için mescide gitme izni verilmemesi halinde ısrarcı olmamaları, Hz. Peygamber'in arkasında kılma arzusu ve niyetlerinden dolayı namazlarını evlerinde de kılsalar sevaplarından bir şey eksilmeyeceği şeklinde değerlendirilebilir. Hatta bu yüzden aile içerisinde huzursuzluk çıkma ihtimali varsa kadınların namazlarını gönül huzuruyla evlerinde kılmalarının daha hayırlı olacağı söylenebilir.

“Kadınların mescidlerden istifade etmelerine engel olunmaması” ile ilgili hadisten hareketle onların namazlarının mescidde kılmalarının mübah olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla kadın, bu hakkını kullanıp kullanmamakta serbesttir.

²⁷⁴ Heysemî, *Mecmeu 'z-zevâid*, 2/549-550.

²⁷⁵ Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 96; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 76-77; Karacabey, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, 267; Yeşil, “Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, 54; Yılmaz, “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, 118; Kahraman, “Cami İklimini Solumak ve Cemaate Devam Konusunda Kadınlara Getirilen Yasağın Gerekçesi”, 64; Erdemli, “Cami Mimarisinde Kadınların Yeri”, 126; İrfan Aycan, “İslam Geleneğinde Cami ve Kadın”, *Cami Kadın ve Aile*, (Ankara: DİB. Yay., 2013), 19; Şenat, “Ramazan Misafirliğinden Düzenli Devama: Camide Kadın Cemaat”, 187.

Bununla beraber mübah olan bir şeyin herhangi bir zaman ve mekânda mendub ve vacip olabileceği unutulmamalıdır. Günümüz toplumunda bütün insanların hayatını saran radyo, televizyon ve internet gibi sosyal medya araçlarında dinî istismar ve sapmaların fazlalaştığı dikkate alınırsa kadının gücü yettiği kadar vakit, Cuma ve bayram namazlarında camiye iştirak etmesi gerekmektedir. Ayrıca vaaz, sohbet ve ders için camiye gelmesine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüz kadınları bu hususlarda Allah Resûlü'nün mescidine koşan kadın sahâbilerden daha az muhtaç olduğu söylenemez. Âlimlerin peygamber varisleri olduğu düşünüldüğünde günümüzde bu görevi ilim sahibi hocalar üstlendiği görülmektedir. Eğer “kadınlara dini bilgi ve nasihatleri babası ya da kocası vermeli zira zamanımız çok kötü” şeklinde söylemler olursa şöyle cevap verilir: Her baba ve koca eğitim vermeye uygun kabiliyette olmadığı gibi, etkili bir vaaz ve nasihat yapmaya da gücü yetmeyebilir. Ayrıca zamanımızın çok kötü olduğuna karşılık olarak kadının mescide gitmesi bu kötü gidişatın düzeltilmesine yardımcı olacak vasıtalarından olduğu söylenmiştir.²⁷⁶

Netice olarak kadının mescide gitmek için öncelikle eşinden izin istemesinin, eşinin de buna müsaade etmesinin uygun olacağı anlaşılmaktadır. Makul bir gerekçeyle eşinin izin vermemesi durumunda ise aile içerisinde her hangi bir çatışmaya meydan vermemek adına kadının namazlarını evinde kılmasının daha doğru olacağı görülmektedir.

2.1.2. Kadınların Mescide Giderken Tesettüre Riayet Etmeleri

Hanefî mezhebine göre kadının mahremi olmayan erkeklere karşı el, yüz ve ayak hariç bütün bedeni örtülmelidir. Diğer fıkıh mezheplerinde ise kadının el, yüz ve ayak da dâhil tamamı avrettir.²⁷⁷

²⁷⁶ Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru'l-Mer'e*, 1/438; Hüseyin Yılmaz, “Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansıması”, *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Eğitimi Tartışmalı İlmî ihtisas Toplantı*, (İstanbul: 21-22 Mayıs 2011), 285.

²⁷⁷ Hayrettin Karaman, vd. *İlmihâl*, (Ankara: TDV. Yay., 2016), 2/71-72.

Kadınların mescide giderken tesettüre riayet ettikleriyle ilgili hadisleri Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde tahrîc etmişlerdir.²⁷⁸

Hz. Peygamber döneminde kadınların mescide giderken tesettüre uygun davrandıklarını Buhârî'nin rivayetinde Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır:

”كن نساء المؤمنات يشهدن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الفجر متلفعات بمروطهن ثم ينقلبن إلى بيوتهن حين يقضين الصلاة، لا يعرفهن أحد من الغلس“ *Mü'min kadınlar örtülerine bürünerek Resûlullah (s.a.v.) ile beraber sabah namazına iştirak ediyorlar, namazı eda ettikten sonra evlerine dönüyorlardı. Ortalık alaca karanlık olduğundan hiç kimse onları tanııyordu.*²⁷⁹

Hadiste örtüler diye tercüme edilen ”مُرُوط“ ismi, ”مِرْط“ kelimesinin çoğulu olup ipek yün karışımı ya da sırf yünden yapılan dış elbise manasına gelmektedir.²⁸⁰ Bu elbiseye iyice bürünerek namaza gelen kadınların tesettüre riayet ettikleri ve havanın da karanlık olması sebebiyle bakan kimsenin sadece bir karaltı görüp erkek mi kadın mı olduğunu ayırt edememesi söz konusudur.²⁸¹

Ayrıca İbn Hacer, hadiste kadınların namaza iştirak etmeleri için geceleyin mescide gelebileceklerinin cevazının bulunduğunu söylemiştir. Geceleyin gelmelerinin cevazı varsa gündüz vakti evveliyatla gelebileceklerini dile getirmiştir. Zira o, gece vaktinin gündüze göre daha tehlikeli olduğunu ifade etmiş; bununla beraber kadınların cemaate çıkmalarının onlara karşı ya da onlar sebebiyle fitneye düşme korkusu olmadığı zamanda mümkün olabileceğini de ilave etmiştir.²⁸²

Tesettürle ilgili bir diğer rivayette kadınların bayram namazına giderken dış elbisesi olmayanlar hakkında Hz. Peygamber'in bir din kardeşinin ona dış

²⁷⁸ Buhârî, ”Mevâkîtu's-Salât”, 27; ”Ezan”, 162-165; Müslim, ”Mesâcid”, 231; Ebû Dâvud ”Salât”, 8; Tirmizî, ”Salât”, 116; Nesâî, ”Mevâkîtu", 25; Muvatta', ”Vukûtu's-Salât”, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/114.

²⁷⁹ Buhârî, ”Mevâkîtu's-Salât”, 27; ”Ezan”, 162-165.

²⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/55; Nevevî, *Minhâc*, 460; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, 4/278; Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 442.

²⁸¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 5/109; İbn Hacer, *fethu'l-bârî*, 2/55; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, 4/278.

²⁸² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/55-56; Nevevî, *Minhâc*, 460.

elbisesinden vermesini istediği hadistir. Söz konusu rivayetleri Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir.²⁸³

Buhârî’de geçen rivayet şu şekildedir:

İlgili hadisi Hafsa bint Sîrin şöyle rivayet etmektedir: *“Biz genç kızlarımızı bayram gününde namaz yerine gelmekten alıkoyardık. Basra’ya bir hanım sahâbe geldi ve Halef Oğulları köşküne indi. O kadının yanına vardığımda kadın: kız kardeşinin kocasının Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte on iki gazveye katıldığını, bu gazvelerden altısında kocasıyla beraber bulunduğunu, onun: ‘Biz hastalara bakıyor ve yaralılara ilaç yapıyorduk’ dediğini söyledi. Daha sonra da kız kardeşinin: ‘Ey Allah’ın Resûlü, bizden herhangi birimizin dış elbisesi olmadığında namaz yerine gelmemizde bir sakınca var mı?’ diye sorduğunu, onun da: ‘Bir kadına arkadaşı kendi örtüsünü giydirirse, bu kadın hayır meclisinde ve mü’minlerin duasında hazır bulunabilir.’ buyurduğunu söyledi.”*²⁸⁴

Müslim’de geçen rivayet ise şu şekildedir:

Ümmü Atiyye’nin rivayet ettiğine göre: *“Allah Resûlü henüz evlenmemiş genç kızları, adetli kadınları, evinde başı örtülü bayanları, Ramazan ve Kurban bayramlarında namaza çıkarmamızı bize emretti. Adetli bayanlar gelince namazdan uzak kalırlar (namaz kılmazlar), hayra ve Müslümanların dualarına ortak olurlar.”* buyurdu. Ben de: *‘Ey Allah’ın Resûlü bizden birisinin örtüneceği dış elbisesi yoksa (namaza gelmeyebilir mi?) dedim.’* Allah Resûlü de: *‘Hanım kardeşi kendi dış elbisesini ona giydirdi.’ (yine de getirsin) buyurdu.”*²⁸⁵

Yukarıda kadınların bayram namazlarına tesettürlü gelmeleriyle ilgili rivayet edilen iki hadiste “جَلْبَاب” kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin neye delalet ettiğiyle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Cilbâbın himârdan daha kısa ve daha enli bir elbise olduğu, kadının başından aşağı örttüğü peçe gibi yüzün üzerine de indirilen örtü olabileceği dile getirilmiştir. Ayrıca ridâdan (belden yukarısını örten elbise) daha küçük, sırtı ve göğsü örten bir elbise olduğu söylenmiştir. Bunun çarşaf gibi bir örtü, izâr (belden aşağısını örten bir elbise) ya da başörtüsü olduğu da ifade

²⁸³ Buhârî, “İdeyn”, 20; Müslim, “İdeyn”, 12; Ebû Dâvud, “Salât”, 99; Tirmizî, “İdeyn”, 7; Nesâî, “İdeyn”, 3; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât ve’s-Sünne”, 154; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/338; 34/384.

²⁸⁴ Buhârî, “İdeyn”, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/384.

²⁸⁵ Müslim, “İdeyn”, 12.

edilmiştir.²⁸⁶ Dolayısıyla bu ifadelerden cilbâb'ın, kadınların dışarı çıktıklarında üzerlerine aldıkları bir örtü olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan Hz. Peygamber'in: "*Dış elbisesi yoksa hanım kardeşi kendi dış elbisesini ona giydiresin.*" ifadesinden ne anlaşıldığı da ihtilaf konusu olmuştur. Bu söylemden, kadının fazla bir elbisesi varsa ödünç olarak onu arkadaşına versin manası anlaşılabileceği gibi, geniş bir örtüsü varsa onunla hanım kardeşini içene alacak şekilde örtsün anlamı da çıkarılmıştır.²⁸⁷ İmam-ı Nevevî, bu ifadenin kadının ihtiyacı olmayan bir cilbâbı emanet olarak ona versin şeklinde yorumlanmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir.²⁸⁸

Söz konusu hadiste geçen "جِلْبَاب" (dış kıyafet) ile ilgili aynı ifade Kur'an'da da geçmektedir: "*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, cilbâplarını (dış giysilerini) üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınip rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.*"²⁸⁹

Neredeyse bütün tefsirlerin tarihe dayanarak verdiği ortak bilgiye göre Medine evleri dar ve içinde tuvalet olmazdı. Kadınlar geceleyin ihtiyaçlarını gidermek için evlerinden çıkar, biraz uzaklaşır, ihtiyaçlarını giderip geri dönerlerdi. Bunu fırsat bilen bazı münafık ve kendini bilmezler uygun yerlerde durur, onlara gerek sözlü gerekse fiili tacizde bulunurlardı. Yakalandıklarında ise "Biz onları cariye zannettik" derlerdi. Bu mazereti gidermek üzere cariyelerden ayrı gözükmeleri ve rahatsız edilmemeleri için hür kadınlara dışarı çıkarken, "Cilbâb" ismi verilen dış kıyafet giymeleri emredildi. Bu sebeple cariyelere, hür kadınlardan ayırt edilsin ve asayiş sağlansın diye cilbâb giydirilmezdi.²⁹⁰

Sonraki dönemlerde toplumda cariye kalmayınca kadınların dışarıya çıkarken usulüne uygun tesettür (kapanması gereken yerlerin örtünmesi) yaptıktan sonra birde hür kadın alameti olarak cilbâb giymelerinin gerekli olmadığı söylenmiştir.²⁹¹

²⁸⁶ Nevevî, *Minhâc*, 577-578; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 6/437; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, 5/401; Pehlivan, *Kadın İlmihali*, 443-444.

²⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/470; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 6/437.

²⁸⁸ Nevevî, *Minhâc*, 578.

²⁸⁹ el-Ahzab 33/59.

²⁹⁰ Hayrettin Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: DİB. Yay., 2008), 4/399.

²⁹¹ Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/400; H. Yunus Apaydın, "Tesettür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40/543.

2.1.2.1. Değerlendirme

Hem mânevî hem maddî anlamı ve boyutuyla tesettür tamamen insanî bir eylemdir. Örtünmenin sosyokültürel, ahlâkî, dinî, hukukî, estetik (süslenme) ve siyasal çok farklı boyutları bulunmaktadır.

Konumuzla ilgili üzerinde durduğumuz sahih rivayetlerden ve asr-ı saâdet dönemi uygulamalarından kadınların mescide gitmek için evinden çıkarken özellikle dinî ve ahlâkî yönden tesettüre uygun giyinmelerinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınlar bu tesettüre riayet ettikleri takdirde “Cilbâp” diye tabir edilen ayrı bir dış elbisenin günümüzde giyilmesine de ihtiyaç olmadığı görülmektedir.

2.1.3. Kadınların Mescide Giderken Koku Sürünmemeleri

Hadislerde genel olarak kadınların dışarı çıkarken özel olarak da mescide giderken koku sürünmelerini yasaklayan rivayetlerden söz edilmiştir. Daha önce Hz. Peygamber’in: *“Allah’ın kadın kullarını, Allah’ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın.”* hadisini zikretmiştik. Bu hadisin bazı tariklerinin sonunda: *“Ancak koku sürünmeden gelsinler”* ifadesi yer almıştır. Söz konusu hadisi Ebû Dâvud, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde tahrîc etmişlerdir.²⁹²

Ebû Dâvud’da geçen rivayet şu şekildedir:

Mûsâ b. İsmâîl - Hammâd - Muhammed b. Amr - Ebû Seleme - Ebû Hureyre: Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: لا تمنعوا مساجد الله ولكن ليخرجن وهن تفلأ “Allah’ın kadın kullarını, Allah’ın mescidlerine gelmekten alıkoymayın. Fakat koku sürünmeden gelsinler.”²⁹³

Bu hadisin senedine Muhakkik Şuayb el-Arnaûd ile Elbânî hasen-sahîh değerlendirmesinde bulunmuşlardır.²⁹⁴

²⁹² Ebû Dâvud, “Salât”, 53; Dârimî, “Salât”, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/405.

²⁹³ Ebû Dâvud, “Salât”, 53.

²⁹⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd, “Salât”, 53; Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Nâsiruddîn Elbânî, “Salât”, 53.

Kadınların mescide giderken koku sürünmelerinin hoş karşılanmadığına dair başka bir hadisi, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde tahrîc etmişlerdir.²⁹⁵

Ebû Dâvud, bu rivayeti şöyle zikretmektedir:

Muhammed b. Kesîr - Süfyân - Âsım b. 'Ubeydullah - Ebû Ruhm'in azatlısı Ubeyd - Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etti: *"Ebû Hureyre (r.a.) bir kadınla karşılaştı. Kadından esans kokusu hissetti. Eteğinde de (yukarı doğru yükselen kokulu) toz vardı. Kadına: 'Ey Cebbâr (olan Allah'ın) kadın kulu! Mescidden mi geliyorsun?' deyince Kadın: 'Evet' dedi. Ebû Hureyre: 'Onun için mi koku süründün?' Kadın: 'Evet' dedi. Bunun üzerine Ebû Hureyre: Ben Sevgili Peygamberim Ebû'l- Kâsım'ı şöyle derken işittim: 'Şu mescid için koku sürünen bir kadının namazı (evine) dönüp cünüplükten dolayı guslettiği gibi gusledinceye kadar kabul edilmez.'"*²⁹⁶

Elbânî zikredilen rivayetin senedinin sahîh, Şuayb el-Arnaûd ise Âsım b. 'Ubeydullah'tan dolayı zayıf olduğunu söylemiş; fakat farklı tarîklerden gelen varyantlarının bulunmasıyla hasen-liğayrihî seviyesine çıktığını açıklamıştır.²⁹⁷

Bu hadiste Hz. Peygamber, konunun önemini çok şiddetli bir biçimde ortaya koymuş ve müminlerin dikkatini çekmiştir. Burada anlatılmak istenen, gusûl abdesti alma zorunluluğu değil, erkekleri rahatsız etme ihtimali olan kokunun bertaraf edilmesidir.²⁹⁸

Bu rivayetlerin dışında Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettikleri,²⁹⁹ Ebû Hureyre'den ve Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı Zeynep'ten gelen benzer hadisler de mevcuttur.

Müslim'de geçen rivayetler şu şekildedir:

²⁹⁵ Ebû Dâvud "Teraccül", 6; Nesâî, "Zînet", 37; İbn Mâce "Fiten", 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/311.

²⁹⁶ Ebû Dâvud "Teraccül", 6.

²⁹⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd, "Teraccül", 6, 6/248; Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Nâsiruddîn Elbânî, "Teraccül", 7, 745.

²⁹⁸ Yeşil, "Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme", 52.

²⁹⁹ Müslim, "Salât", 141-142-143; Ebû Dâvud "Teraccül", 6; Nesâî, "Zînet", 75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/595-597.

Ebû Hureyre, Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *أَيُّهَا الْمَرْأَةُ أَصَابَتْ بِخُورٍ فَلَا تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ* “*Herhangi bir kadın koku sürünürse yatsı namazına bizimle beraber (namaz kılmaya) iştirak etmesin!*”³⁰⁰

Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı Zeynep es-Sakafî, Resûlullah'ın (s.a.v.) şu rivayetini haber vermiştir: *إِذَا شَهِدْتَ إِحْدَاكِنِ الْعِشَاءَ، فَلَا تَطِيبُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ* “*Sizden birisi yatsı namazına geldiğinde o gece koku sürünmesin!*”³⁰¹

Yine aynı hanım sahâbî Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *إِذَا شَهِدْتَ إِحْدَاكِنِ الْمَسْجِدِ، فَلَا تَمَسْ طِيبًا* “*Sizden birisi mescide geldiğinde kokuya el sürmesin!*”³⁰²

İbn Dakîk el-İyd, yukarıda zikrettiğimiz Müslim'in rivayetlerini şerh ederken koku olarak kabul edilen her şeyin bunun kapsamına gireceğini söylemiştir. Böyle bir durumun hem erkeklerin hem de kadınların şehvetini harekete geçirmeye sebep olacağından camiye gelirken kadınların koku sürünmelerinin engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁰³ Ayrıca bu koku yasağına alımlı elbiseler giyme ve ziynetlerin görülecek şekilde takılması da dâhil edilmiştir.³⁰⁴

Ancak Allah Resûlü'nün vefatından sonra kadınlar bu uyarılara hassas davranmayınca Hz. Âişe'nin şu sözleri söylemesine neden olmuştur: *“Şayet Allah Resûlü kadınların yeni icat ettikleri şeyleri görseydi İsrâiloğulları kadınlarının men edildiği gibi elbette onları mescide gelmekten alıkoyardı.”*³⁰⁵

Kadınların yeni icat ettikleri şeylerin “koku sürünmek, süslenmek, takı takmak ve güzelliklerini gösterme çabasına girmek” gibi caminin âdâbına uygun olmayan davranışların olduğu söylenmiştir.³⁰⁶

2.1.3.1. Değerlendirme

³⁰⁰ Müslim, “Salât”, 143.

³⁰¹ Müslim, “Salât”, 141.

³⁰² Müslim, “Salât”, 142.

³⁰³ İbn Dakîku'l-İd, *İhkâmu'l-ahkâm*, 1/197; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, 3/393.

³⁰⁴ İbn Dakîku'l-İd, *İhkâmu'l-ahkâm*, 1/197; Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru'l-Mer'e*, 1/431.

³⁰⁵ Buhârî, “Ezan”, 163; Müslim, “Salât”, 144; Ebû Dâvud, “Salât”, 53; Tirmizî, Cum'a, 36; Ahmed b. Hanbel, 41/149.

³⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/350.

Yukarıda belirtilen rivayetlerin tamamında kadınların mescide giderken koku ve benzeri şeylerin erkekleri olumsuz yönde etkileyeceğine dikkat çekilmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), mü'min kadınların dışarıya çıkarken özellikle de mescide giderken koku (esans, parfüm vb.) kullanmamaya büyük önem göstermeleri gerektiğini açıklamaktadır. Öte yandan namaza gidip cemaate katıldıktan sonra evine dönen kadının koku sürünmesinde bir sakınca olmadığı belirtilmektedir³⁰⁷

Hz. Âişe'nin “*Şayet Allah Resûlü kadınların yeni icat ettikleri şeyleri görseydi...*” sözünden ise kadınları mescidden uzak tutmaya değil, onların yaptıkları yanlışlara dikkat çekmeye çalıştığı ve onları bu yanlışlardan sakınmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple doğru olan, yapılan bir yanlışın sonucu var olan hakkı ortadan kaldırmak değil o yanlışla engel olmaktır. Ayrıca İslâm Hukuku açısından tartışılan bir konu da sahabenin hüküm koyma yetkisinin olup olmadığı meselesidir.

Sahâbî kavlinin delil olup olamayacağı ile ilgili İslâm Hukuku'nda üç görüş bulunmaktadır. 1. Sahâbî sözü hüccettir. 2. Sahâbî sözü hüccet değildir. 3. Sahâbî sözü re'y ve ictihad yoluyla bilinemeyecek (taabbüdî) meselelerde hüccettir.

1. Sahâbî sözü hüccettir: İmam Mâlik (ö. 179/795), Ebû Hanife (ö. 150/767), İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebû Saîd el-Berdâî (ö. 317/930), Cessâs (ö. 370/981), Debûsî (ö. 430/1039), Pezdevî (ö. 482/1089), Serahsî (ö. 571/1176) gibi âlimler bu görüştedir.³⁰⁸

2. Sahâbî sözü hüccet değildir: İmam Şafîî (ö. 204/820), Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044), Gazzâlî (ö. 505/1111), İbn Akîl (ö. 513/1119), Fahrettin er-Râzî (ö. 606/1210), Seyfeddin el-Âmidî' (ö. 631/1233), İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), Beyzâvî (ö. 685/1286), Şevkânî (ö. 1250/1834), Mu'tezile ve Eş'arîler'in çoğunluğu bu görüştedir.³⁰⁹

3. Sahâbî sözü re'y ve ictihad yoluyla bilinemeyecek (taabbüdî) meselelerde hüccettir: Kerhî (ö. 340/952), Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370) ve daha birçok usulcî bu görüştedir.³¹⁰

³⁰⁷ Nevevî, *Minhâc*, 370.

³⁰⁸ H. Yunus Apaydın, “Sahâbî Kavli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2008), 35/502; Orhan Yılmaz, *Sahâbe ve Mevkuf Hadîs*, (Ankara: İlâhiyât Yay., 2019), 222.

³⁰⁹ Apaydın, “Sahâbî Kavli”, 502; Yılmaz, *Sahâbe ve Mevkuf Hadîs*, 221.

³¹⁰ Apaydın, “Sahâbî Kavli”, 503; Yılmaz, *Sahâbe ve Mevkuf Hadîs*, 222.

Bu sebeple sahâbî sözünün delil olup olamayacağı meselesi tartışmalı bir konudur. İbn Hacer, bazı âlimlerin mutlak olarak kadınların mescide gelmesinin engellenmesini Hz. Âişe'nin bu rivayetine dayandıklarını söylemiştir. Ancak o, bu rivayeti analiz ederek şöyle şerh etmiştir: “Bu rivayet Hz. Peygamber dönemindeki hükmün değişmesine gerekçe olamaz. Çünkü Hz. Âişe, açıkça bir yasaklamadan söz etmemiştir. O (r.anha), kendi zannına göre olmayan bir şarta bağlayıp ‘Şayet Allah Resûlü görseydi yasaklardı’ ifadesine yer vermiştir. Öyleyse ‘Hz. Peygamber görmedi ve yasakta koymadı’ denilir. Dolayısıyla hüküm devam eder.”³¹¹

Sonuç itibariyle ilgili rivayeti kadınların mutlak olarak mescide gelmelerinin yasaklanmasına delil getirmek doğru değildir. Belki sahâbî kavlini delil alanlar için bu husus, ısrarla cami âdâbına uygun hareket etmeyen kadınlar için söylenebilir.

2.1.4. Kadınların Mescide Ayrı Kapıdan Girmeleri

Hiz. Peygamber döneminde mescidin girişinde kadınlara özel bir kapının olduğunu söylemek zor olsa da cemaate devam eden kadınların sayısında artış görülmesi üzerine Allah Resûlü'nün bunu arzuladığına şahit olmaktadır.

Ebû Dâvud'un bu hususla ilgili tahrîc ettiği rivayet şu şekildedir:

Abdullah b. ‘Amr - Ebû M‘amer – Abdolvâris – Eyyub - Nâf‘i - Abdullah b. Ömer: Allah Resûlü'nün şöyle dediğini rivayet etti: “لو تركنا هذا الباب للنساء” “*Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydık*” senette yer alan râvi Nâf‘i dedi ki: “فلم يدخل منه ابن عمر” “*Abdullah b. Ömer vefat edinceye kadar o kapıdan içeri girmedik.*”³¹²

Ebû Dâvud, hadisin devamında senette geçen râvi Abdolvâris'ten başka farklı bir râviden de (İsmâil b. İbrâhim) bu hadisin ulaştığını ancak hadisin merf'û olarak değil de Hiz. Ömer'e izafe edilerek mevkûf sayıldığını ve bunun daha sahîh olduğunu dile getirmiştir.³¹³

³¹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/350.

³¹² Ebû Dâvud, “Salât”, 17.

³¹³ Ebû Dâvud, “Salât”, 17.

Muhakkik Elbânî, yukarıda zikredilen hadise sahih hükmünü vermiş,³¹⁴ Şuayb el-Arnaûd da söz konusu senetteki râvilerin güvenilir olduğunu açıklayıp musannifin rivayeti mevkuf olarak tercih ettiğini ifade etmiştir.³¹⁵

O dönemde Mescid-i Nebvî'nin üç kapısı bulunmaktadır.³¹⁶ Başlangıçta kapılardan herhangi biri kadınlara tahsis edilmemiştir. Ancak camiye devam eden kadınların sayısında artış görülmesi üzerine Hz. Peygamber, kapılardan birinin onlara tahsis edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Daha sonra Hz. Ömer, kendi halifeliği devrinde bahsi geçen kapıyı kadınlara ayırmıştır.

İlgili rivayeti yine Ebû Dâvud, Sünen'inde tahrîc etmiştir.

Rivayet şu şekildedir:

Kuteybe –yani İbn Sa‘îd - Bekr –yani İbn Mudar - ‘Amr b. Hâris – Bükeyr - Nâfî: “أن عمر بن الخطاب كان ينهى أن يدخل من باب النساء” “*Ömer b. Hattâb, kadınlar kapısından girilmesini yasakladı.*”³¹⁷

Bu rivayeti Elbânî'nin zayıf olarak belirtmesine rağmen,³¹⁸ Şuayb el-Arnaûd, râvilerinin güvenilir olduğu gerekçesiyle hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.³¹⁹

Bu rivayetlerden Hz. Peygamber'in erkeklerle kadınların birbiriyle karışmadan sadece hanımların girip çıkabileceği bir kapının olmasını arzu ettiğini anlamaktayız. Hz. Ömer, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bu isteğini kendi devrinde gerçekleştirmiştir.

Sahârenfûrî (ö. 1346/1927-28), Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'in bu temennisini, kısıtlama olarak algıladığından vefat edinceye kadar o kapıdan girip çıkmadığını söylemiştir. Diğer sahâbîlerin ise bunun açık bir yasaklama olmadığını düşündüklerinden kullanmaya devam ettiklerini ifade etmiştir.³²⁰ Öte yandan Azîm Âbâdî (ö. 1857/1911), Abdullah b. Ömer'in kısıtlama olarak algıladığından değil,

³¹⁴ Ebû Dâvud, thk. Nâsiruddîn Elbânî, “Salât”, 17.

³¹⁵ Ebû Dâvud, thk. Şuayb el-Arnaûd, “Salât”, 17; 1/347.

³¹⁶ Yılmaz, “Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansıması”, 280; Yılmaz, “Kadınların Camilerle Bütünleşmesindeki Zorluklar ve Bazı Çözüm Önerileri” 531; Erdemli, “Cami Mimarisinde Kadınların Yeri”, 120.

³¹⁷ Ebû Dâvud, “Salât”, 17.

³¹⁸ Ebû Dâvud, thk. Nâsiruddîn Elbânî, , “Salât”, 17; 87.

³¹⁹ Ebû Dâvud, thk. Şuayb el-Arnaûd, “Salât”, 17; 1/348.

³²⁰ Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvud*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/303.

sünnete ittiba etmedeki hassasiyetinden dolayı Allah Resûlü'nün gösterdiği kapıdan vefat edinceye kadar girip çıkmadığını dile getirmiştir.³²¹

2.1.4.1. Değerlendirme

Sonuç olarak Hz. Peygamber, mescide girişte kadınlara mahsus ayrı bir kapının olmasını arzu etmiş, ancak dönemin imkân ve şartları gereği uygulamaya konulamamıştır. Daha sonra Hz. Ömer devrine gelindiğinde mesele çözülmüş ve bu uygulama günümüze kadar devam etmiştir.

Buraya kadar genel olarak izah edilen kadınların mescide giderken; eşlerinden izin almaları, koku sürünmemeleri, tesettüre riayet etmeleri, camiye girip çıkarken erkeklerle karışmamaları gibi uymaları gereken ilkeler gerçekleştiğinde dönemin İslâm bilginlerinin “fıtne” diye tabir ettikleri husus ortadan kalkacaktır. Bu sayede Allah Resûlü'nün önem verdiği cami eğitimi tüm insanlara ulaşacak, böylece eksik kalan bir sünnet yeniden ihya edilecektir.

Şimdi de kadınların, asr-ı saâdet'te cami/mescid içinde dikkat etmeleri gereken hususlarla ilgili konular ele alınacaktır.

2.2. Kadınların Cami/Mescid İçinde Uyması Gereken Kurallar

Hz. Peygamber'in uyarılarını dikkate alıp mescide gelen kadınların bir de mescid içerisinde uymaları gereken kurallar vardır. Allah Resûlü, mescide gelen kadınlara zaman zaman bu konuları hatırlatmıştır. Hz. Peygamber'in onlar için tavsiye etmiş olduğu bu ilkeler, rivayetler ışığında değerlendirilecektir.

2.2.1. Kadınların Cami İçerisindeki Saf Düzenleri

Asr-ı saâdet'te Müslümanlar, erkek kadın ayrımı olmadan mescidde bir araya gelip Allah Teâlâ'ya ibadet etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber, mescid

³²¹ Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak el-Azîm Âbâdî, *'Avnu'l-m'abûd şerhu sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, nşr. Muhammed Abdulmuhsîn el-Kesbî, (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1389/1969), 2/130.

içerisinde bir düzen oluşması ve karışıklığa mahal verilmemesi için erkek ve kadınların saf düzenlerinin nasıl olması gerektiğini belirlemiş; sahâbeden de bu şekle uymalarını istemiştir. Bu minvalde Allah Resûlü, erkek saflarının ilk saftan; kadın saflarının ise erkeklerin son safının ardından başlaması gerektiğini bildirmiştir.

İlgili hadis Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah ve Ebû Said el-Hudrî olmak üzere üç sahâbeden üç ayrı rivayet halinde gelmektedir.

1. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Dârimî³²² Ebû Hureyre'den
2. İbn Mâce,³²³ Ebû Hureyre ve Câbir b. Abdullah'tan
3. Ahmed b. Hanbel³²⁴ ise Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah ve Ebû Said el-Hudrî olmak üzere her üç sahâbîden de rivayet etmiştir. Hepsinin metni de aynıdır.

Müslim'de geçen rivayet şu şekildedir:

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre; Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *“صفوف الرجال أولها، وشرها آخرها. وخير صفوف النساء آخرها، وشرها أولها”* “*Erkek saflarının en hayırlısı ön saf, en kötüsü ise son saftır. Kadın saflarının en hayırlısı son saf, en kötüsü ise ön saftır.*”³²⁵

Hadiste kastedilen kadın saflarından maksat, erkeklerle birlikte cemaat olan kadınların saflarıdır. Eğer kadınlar, erkeklerle beraber değil de kendi aralarında namaz kılacak olurlarsa o zaman saflarının durumu erkeklerinki gibidir.³²⁶

Hiz. Peygamber'in erkek ve kadın safları için en kötü olarak nitelemesi sevap ve faziletinin az olduğu, İslâm dininin istediği gayeyi yansıtmadığı için söylediği yorumu yapılmıştır. En hayırlılarının da bunun tersi olduğu söylenmiştir. Erkeklerle birlikte cemaate katılan kadınların son safının faziletli oluşundan maksat ise erkeklerin arasına karışıp onları görmenin, hareketlerini görüp konuşmalarını duymanın ve benzeri haller sebebiyle kalplerinin onlara meyletmesinin uzak

³²² Müslim, “Salât”, 132; Ebû Dâvud, “Salât”, 94; Tirmizî, “Salât”, 33; Nesâî, “İmâme”, 32; Dârimî, “Salât”, 52.

³²³ İbn Mâce, “İkâmetu's-Salât ves-Sünne”, 52.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/320.

³²⁵ Müslim, “Salât”, 132.

³²⁶ Nevevî, *Minhâc*, 369.

görülmesindendir. İlk saflarının yerilmesi de bunun aksi olduğu düşünüldüğündendir.³²⁷

Birçok hadis külliyyatında var olan Fâtıma bint Kays'ın naklettiği “Cessâse” hadisinin, Müslim'in tahrîc ettiği rivayetinde dikkat çeken bir ayrıntı da bu sahâbî hanımın kendisinin mescidde olduğunu ve hangi safta durduğunu anlatmasıdır.

Uzunca bir rivayet olan bu hadisin ilgili kısmı şu şekildedir: “...*Sonra insanlar arasında topluca namaza diye nida edildi. Ben de namaza giden insanlar arasında gittim. Kadınların ön safında idim. Bu ise erkeklerin son safının hemen arkasındaki saftır...*”³²⁸

Ayrıca on yıl boyunca Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik'e (r. a.) bir adam gelip, kadınların Allah Resûlü ile beraber namaz kılıp kılmadıklarını sordu. Enes b. Mâlik (r. a.), bunun üzerine hayretle karşılık vererek şöyle cevap verdi: “*Eğer onlar Allah Resûlü ile beraber namaz kılmasalardı Hz. Peygamber niye: ‘Kadın saflarının en hayırlısı son saf, en kötüsü ise ön saftır. Erkek saflarının en hayırlısı ön saf, en kötüsü ise son saftır.’ buyursun ki*” demiştir.³²⁹

2.2.1.1. Değerlendirme

Bu olaylar gösteriyor ki Hz. Peygamber saf düzenine önem vermiş, ibadet esnasında erkek ve kadınların birbiriyle karışmalarına müsaade etmemiştir. Ayrıca bazen Hz. Peygamber'in minberden inip arka saflara doğru ilerleyerek hanım sahâbîlere vaaz ve nasihatlerde bulunması da o dönemde saf düzeninin buna göre yapıldığını göstermektedir.³³⁰

Kadınların mescidde erkeklerin arkasında bir duvar, perde ve paravan olmaksızın caminin iç mekânında mihrap, minber gibi ana unsurlarını görerek, erkeklerden ayrı bir saf düzeninde namaz kıldıkları anlaşılmaktadır. Kadınların bu

³²⁷ Nevevî, *Minhâc*, 369; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*, 3/388; Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru'l-Mer'e*, 1/433.

³²⁸ Müslim, “Fiten”, 120.

³²⁹ Abdürrezzâk, *Musanef*, 3/148.

³³⁰ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 119.

şekilde namaz kılmaları Hz. Peygamber'in uygulamalarından biridir.³³¹ Bunun iki sebebi olduğu söylenmiştir:

1. Kadınların erkeklerle bir arada toplanması gerektiğinde aşırı hassasiyete gerek olmadığını, sadece erkek ve kadınların yerlerinin ayrı olarak belirlenmesinin yeterli olduğunu göstermek.

2. Kadınların imama en iyi şekilde uymalarını sağlamak. İmama uyma hususunda sadece tekbir komutlarını duymak yeterli değildir. Söz gelimi imam, ikinci rekâta oturması gerekirken unutarak üçüncü rekâta kalkması durumunda tekbir komutunu işiten fakat göremeyen kadınlar, bunun oturma tekbiri olduğunu düşünüp oturabilirler. Ya da imam secde ayetlerinden birini okuyup tekbir getirerek direkt secdeye gidecek olsa bu durumda kadınlar imamı görmediklerinden bunun rükû tekbiri olduğunu sanıp rukûya gidebilirler.³³²

Netice olarak Hz. Peygamber'in gösterdiği şekilde kadınlar saf düzenine uyduğu müddetçe caminin ana mekânında herhangi bir duvar, kat, perde gibi bir ayraç olmadan namazlarını kılabilirler.

2.2.2. Kadınların Erkeklerden Önce Başlarını Secdeden Kaldırmamaları

Hz. Peygamber devrinde imkânların kısıtlı olması ve hava şartlarının etkili olması nedeniyle bazı sahâbîler, üzerlerine giydiği elbisenin kısa olmasından kaynaklı bedenlerinin tamamını örtmedikleri görülmektedir.³³³ Bu nedenle Allah Resûlü, kadınlara erkeklerden önce başlarını secdeden kaldırmamalarını emrederek erkeklerin avret yerlerinin görülme ihtimaline karşı önlem almıştır. O zamanın uygulamasını ortaya koyan bu rivayeti, başta Buhârî ve Müslim olmak üzere Ebû Dâvud, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde tahrîc etmişlerdir.³³⁴

Konuyla ilgili Buhârî'deki rivayet şu şekildedir:

³³¹ Erdemli, "Cami Mimarisinde Kadınların Yeri", 120; Yılmaz, "Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansıması", 280; Yılmaz, "Kadınların Camilerle Bütünleşmesindeki Zorluklar ve Bazı Çözüm Önerileri", 531.

³³² Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru'l-Mer'e*, 1/431.

³³³ Yeşil, "Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme", 51; Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 119.

³³⁴ Buhârî, "Salât", 6; "Ezan", 136; Müslim, "Salât", 133; Ebû Dâvud, "Salât", 79; Nesâî, "Kıble", 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/334; 37/468.

Sehl b. Said, şöyle rivayet etmiştir: “Erkekler Hz. Peygamberle beraber izarlarını çocukların yaptığı şekil gibi boyunlarına bağlayarak namaz kıarlardı. Bu nedenle kadınlara şöyle seslenildi: erkekler (secdeden) doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı (secdeden) kaldırmayınız!”³³⁵

2.2.2.1. Değerlendirme

Asr-ı saâdet’te kadınların saf düzeninin erkeklerin en son safından hemen sonra başladığını daha önce görmüştük. Bu safların arasında herhangi bir perde olmadığı için kadınlar erkekleri rahatlıkla görebilmekteydiler. Bundan dolayı erkeklerin namazdaki hareketleri kadınların gözüne çarptığı, özellikle secdeden doğrulurken erkeklerin elbiselerinin kısılgından avret yerlerinin görüldüğü şikâyeti üzerine³³⁶ kadınlara hitaben, erkekler secdeden tam doğrulup oturmadan başlarınızı secdeden kaldırmayın, uyarısı yapılmıştır. Bu hususun İslâm’ın ilk devirlerinde sahâbenin fakirlikten dolayı geniş elbise bulamadıkları için setr-i avreti koruma adına güvenilir bir yöntem olarak yapılan bir uygulama olduğu söylenmiştir.³³⁷

Neticede bu durumun kadınların mescid içerisinde uymaları gereken önemli bir kuralı olduğu görülmüştür. Günümüzde de erkek ve kadın safları arasında bir perde olmadığında erkeklerin vücut hatlarını belli eden dar pantolonlar giymeleri sebebiyle kadınların başlarını secdeden kaldırmayı geciktirmelerinin güzel olacağı ifade edilmiştir.³³⁸

2.2.3. Kadınların Namazda Yanılan İmamı Düzeltmek İçin El Çırpması

Camiye gidip cemaate katılmak Allah Resûlü tarafından teşvik edilen bir husustur. Cemaate katılan sahâbeye genelde Hz. Peygamber imamlık yapmıştır. Vefatına yakın dönemde ise bu görevi Hz. Ebu Bekir’e vermiştir.³³⁹ Sahâbe kendi aralarında cemaat olacaklarsa en bilgili olanın imam olması önerilmiştir.³⁴⁰ Cemaate

³³⁵ Buhârî, “Salât”, 6; “Ezan”, 136.

³³⁶ Buhârî, “Megâzî”, 53; Ebû Dâvud, “Salât”, 60.

³³⁷ Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu’l-mulhîm*, 4/388.

³³⁸ Abdulhalim Ebu Şakka, *Tahrîru’l-Mer’e*, 1/434.

³³⁹ Buhârî, “Ezân”, 51.

³⁴⁰ Müslim, “Mesâcid”, 290; Ebû Dâvud, “Salât”, 60.

İmamlık yapan kimse dalgınlık ya da unutma neticesinde yanılabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber hata yapan imamı düzeltmek için erkeklerin tesbih getirmesini, kadınların da el çırpmasını istemiştir.

İlgili rivayeti başta Buhârî olmak üzere Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde tahrîc etmişlerdir.³⁴¹

Buhârî, aynı hadisi iki ayrı senetle Ebû Hureyre ve Sehl b. S‘ad’dan rivayet etmiştir.

İlgili rivayet şu şekildedir: “التسبيح للرجال والتصفيح للنساء” “(İmamın namazda yaptığı hatadan dolayı onu uyarmak için) erkeklerin tesbih demesi, kadınların da el çırpması vardır.”³⁴²

2.2.3.1. Değerlendirme

Kadınların cami içerisinde uyması gereken bir diğer kural yukarıda zikredilen hadistir. Rivayet edilen bu hadiste cemaatle kılınan namazda imamın yanılması durumunda onu düzeltmek için erkeklerin tesbih getirmesi, kadınlarında el çırpması söylenmektedir. Erkeklerin tesbih getirmesi, “subhânallah” sözünü söylemekle yerine getirileceği, kadınların el çırpması ise “sağ elin avuç içini sol elin üstüne vurmak” suretiyle yapacağı vurgulanmaktadır. Bununla beraber kadınlar bu kuralı oyun ve eğlence için yaparlarsa ibadetin ciddiyetiyle bağdaşmadığından namazın bozulacağı ifade edilmiştir.³⁴³ Burada “kadınlar neden erkekler gibi tesbih getiriyor?” gibi bir soru akla gelebilmektedir. Buna cevap olarak kadınların erkekler gibi “tesbih” getirmesi kadın sesinin cemaat içerisinde fitne oluşturacağından bundan men edildiği yorumu yapılmıştır.³⁴⁴

2.2.4. Namazdan Sonra İlk Önce Kadınların Mescidden Çıkmaları

³⁴¹ Buhârî, “Amel fi’s-Salah”, 5; Müslim, “Salât”, 106; Ebû Dâvud, “Salât”, 97; Tirmizî, “Salât”, 138; Nesâî, “Sehv”, 15; İbn Mâce “İkâmetü’s-Salât ve’s-Sünne”, 65; Dârimî, “Salât”, 95; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/231-511.

³⁴² Buhârî, “Amel fi’s-Salah”, 5.

³⁴³ Nevevî, *Minhâc*, 362; Ahmed el-Osmânî, *Mevsûatu fethu’l-mulhîm*, 3/370.

³⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/77.

Hz. Peygamber döneminde sahâbenin kadın-erkek ayrımı olmadan mescide gittikleri bilinmektedir. Genellikle Allah'ın elçisi (s.a.v.) farz namazdan sonra dönüp cemaate sohbet etmiştir.³⁴⁵ Şayet Allah Resûlü (s.a.v.) namazdan sonra vaaz ve nasihat yapmayacak olursa ilk olarak mescidden kadınların çıkmasını, daha sonra erkeklerin çıkmasını istemiştir.

Konu ile ilgili Ümmü Seleme'den gelen bir rivayet şöyledir: *“Allah Resûlü (farz namazda) selam verdiğiğinde kadınlar (hemen) kalkar (mescidden çıkar)dı. Allah Resûlü ise kalkmadan önce az bir müddet beklerdi.”*³⁴⁶

2.2.4.1. Değerlendirme

Hz. Peygamber, sahâbeye cemaatin sevabından bahsedip kadın erkek herkesin mescide gelmelerini teşvik etmiştir. Sahâbe bu bilinçte olduğundan dolayı genelde cemaat kalabalık olmuştur. Bu sebeple Allah Resûlü (s.a.v.) farz namazdan sonra kadın-erkek cemaatin hep beraber kalkıp izdiham oluşturmalarına izin vermemiş, kadınların yolda erkeklerle karşılaşmadan evlerine gitmelerini arzu etmiştir. Arkasında saf tutan cemaatin içerisinde kadınların da olduğunu bilen Allah Resûlü, farz namazın selamını verdikten sonra önce kadınların çıkmasını istemiştir. Bunun için de bir müddet bekleyen Hz. Peygamber, erkeklerin hemen kalkmalarına müsaade etmemiştir. Allah Resûlü, kadın cemaatin tamamen mescidden çıktığını anladıktan sonra ayağa kalkmış, daha sonra erkek cemaat de onunla beraber hareket etmiştir. Böylece Hz. Peygamber mescidden çıkmadan kadınlar evlerine gitmiş, rahatsız olmadan huzurlu bir şekilde namazlarını kılmış ve cemaat sevabını da almışlardır.

Hadisin devamında (senetteki râvi) İbn Şihâb: “Benim görüşüme göre - Allah en iyi bilendir- Allah Resûlü'nün (namazdan sonra bir müddet) beklemesi, mescidden dağılan (erkek) cemaatin onlarla karşılaşmamasını sağlamak içindir”³⁴⁷ demesi de bizim yaptığımız yorumu desteklemektedir.

³⁴⁵ Orhan, *Kadın Mescid İlişkisi*, 121.

³⁴⁶ Buhârî, “Ezan”, 152-157-163; Ebû Dâvud, “Salât”, 97; Nesâî, “Sehv”, 77; İbn Mâce, “İkâmetu's-Salât ves-Sünne”, 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/162-253-285.

³⁴⁷ Buhârî, “Ezan”, 152-157-163.

Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bu uygulaması mescide gelen kadınlara karşı gösterilmesi gereken başka bir usul ve edebi göstermektedir.³⁴⁸

Netice olarak kadınların erkeklerden önce mescidden çıkmaları, ihtilati önleme adına onlara düşen bir görev olmaktadır. Ancak bu uyarının, kadınlara giriş çıkış kapısı tahsis edilmeden önce söz konusu olabileceği söylenmiştir.³⁴⁹ Eğer kadınlara tahsis edilmiş bir kapı varsa bu durumda camide bekleyip tesbihat ve duaya katılmaları daha güzeldir.

2.3. Genel Değerlendirme

Özetle belirtmek gerekirse ikinci bölümde “Hadisler Işığında Kadınların Cami Âdâbı” adlı ana başlığı altında: “Kadınların Cami/Mescid Dışında Uyması Gereken Kurallar” ve “Kadınların Cami/Mescid İçinde Uyması Gereken Kurallar” etraflıca incelenmiştir. Bu ilkelerin varlığı kadınların Allah Resûlü döneminde mescide geldiklerini, namazlarını cemaatle kıldıklarını ve O'nun (s.a.v.) sohbetlerine katıldıklarını göstermektedir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatının ardından gelişen süreçte kadınların camiye gitmesine yukarıda zikredilen kurallara riayet etmediklerinden dolayı “Fitne oluşturacağı gerekçesiyle” dönemin İslâm bilginleri sıcak bakmamışlardır. Bu görüşlerini, Allah Resûlü'ne isnat edilen “kadınların ibadetlerini evlerinde yapmalarının daha faziletli olduğu” yönündeki rivayetle de güçlendirmişlerdir. Bununla beraber Allah Resûlü zamanında kadınların sosyal hayatın içinde oldukları, özellikle mescide gelip gittikleri gerçeği pek dillendirilmemiştir. Öyle anlaşıyor ki onlar bu fetvayı verirken, dönemin sosyokültürel yapısı ve toplumun kadına bakışı gereği böyle bir sonuca varmışlardır. Böylece kadınların yaptıkları birtakım yanlışlıkları (tesettüre riayet etmemek, koku sürünmek v.b.) Hz. Peygamber'in koyduğu ilkeler ışığında düzeltmek yerine camiye gelmelerinin fitne oluşturduğunu söyleyerek onları mescidden uzak tutmakla sonuçlanan bir uygulamaya gitmişlerdir. Kadınların cami âdâbına yakışmayan olumsuz davranışları nedeniyle cemaatle ibadetten mahrum etmek yerine bu kurallar öğretilerek cami ikliminden nasiplenmeleri daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

³⁴⁸ Abdullah Tırabzon, “Kadınların Cemaatle Kılınan Namazlara İştiraki Ve Namazlarının Edası”, ed. Hüseyin Hansu, *İÜİFD*, 33, (2015) 186.

³⁴⁹ Çetinkaya, “Kadınların Camiye Gelmelerine Engel Olarak Görülen Hususların Günümüz Açısından Değerlendirilmesi”, 674.

Zaten Allah Resûlü kadınların bu zaaflarını bildiği için sıklıkla onlara bu konuda uyarılarda bulunmuştur. Bu çerçevede ikinci bölümde Hz. Peygamber'den gelen kadınların cami âdâbı ile ilgili rivayetler değerlendirilecektir. Kadınların camiye gelip gelmemesi meselesi bu bölümde açıklanan hadisler çerçevesinde anlaşılmalıdır. Böylece kadınların camiye gelmeleri teşvik edilmeli ve bu uyarılar onlara hatırlatılmalıdır.

Netice olarak günümüz Müslüman kadınlarının asr-ı saâdet'te olduğu gibi cami ile bağı kuvvetlendirilmeli ve bu sünnet devam ettirilmelidir. Ancak cami dışı ve cami içi kurallara riayet etmeden kadınların salt camiye gelmelerini söylemek, ilk dönem İslâm âlimlerinin söylemlerini doğrulayacak tarzda bir durumun oluşmasına neden olacağından bu hususa dikkat etmek son derece önem arz etmektedir.

SONUÇ

İslâm ümmeti kadın ve erkeği ile bir bütünü oluşturmaktadır. Hak ve sorumluluk bakımından birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Nitekim Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de cinsiyet ayrımı yapmamış, üstünlüğün takvada olduğunu ifade

etmiştir. Ayrıca erkek ve kadın kim yararlı işler yaparsa her ikisini de cennetle müjdelemiştir. İslâm dininin kadın ve erkeğe bakışı böyle olmasına rağmen semâvî dinlerin temsilcileri olan Yahudi ve Hristiyanlıkta bu durumun farklı olduğu görülmüştür.

İslâm hem erkek hem de kadını öğrenme konusunda sorumlu tutmuştur. Kadınların bu bilgileri alacakları en önemli yerlerden biri de camilerdir. Asr-ı saâdet'te Hz. Peygamber'in (s.a.v.) teşvik ve tavsiyeleriyle kadınların vakit, Cuma ve bayram namazlarını mescidde kıldıkları, bilmedikleri dinî konuları orada öğrendikleri görülmüştür. Zira o dönemde Mescid-i Nebevî, ibadetin yanı sıra eğitim-öğretim faaliyeti, ordu karargâhı, hükümet ve adalet merkezi gibi çok fonksiyonlu görevler üslenmiştir.

Hz. Peygamber'in öğretileriyle yetişen kadınlar, sahâbe döneminde de mescidle bağlarını devam ettirmeye gayret etmişlerdir. Ancak Hz. Ömer'in hilafetinin ilerleyen yıllarında kadınların mescide giderken koku sürünme, alımlı elbiseler giyme, ziynetlerini öne çıkarma gibi birtakım davranışları görülmüştür. Bu sebeple onlar mescid âdâbıyla ilgili uyarılmış, namaz vakitleri dışında oraya gitmeleri kısıtlanmıştır. Fakat devam eden süreçte kadınlar, cami adabıyla ilgili uyarıları unutmuş ya da dikkate almamış olacaklar ki fıkıh bilgileriyle temayüz etmiş bazı sahabîler, fitne gerekçesiyle kadınların evlerinde namaz kılmalarını, mescidde kılmalarından daha hayırlı görmüşlerdir. Nitekim onların bu düşünceleri daha sonra ortaya çıkacak mezheplere de etki etmiştir.

Sahâbe sonrası devirde İslâm coğrafyası iyice genişlemiş, farklı din ve kültürlerin etkisiyle Müslüman kadınlarda ahlaki bozulmalar baş göstermiştir. Eskiye nazaran onların giyim kuşamlarında değişiklikler görülmüş, mahremiyet algılarında gevşemeler olmuştur. Bundan dolayı kadınların mescide gitmeleri yine fitneye sebebiyet verdiği gerekçesiyle engellenmiştir. Bu dönemde de dillendirilen kadınlarla ilgili "fitne" kavramının kullanımı daha sonraki yıllarda giderek yaygınlaşmıştır.

Emevîlerin son dönemi ile Abbâsî devletinin başlarında mezhepler şekillenmeye başlamıştır. Her mezhep mensubu kendi imamının görüşüne göre amel etmiştir. Bazı mezhep imamları, kadınların mescide gitmelerinin uygun olmayacağını, bazıları da bir takım şartlarla izin verilebileceğini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bu konuda âlimler arasında bir ittifak söz konusu olmamıştır. Bu

dönemlerde kadınların mescide gitmelerinin fitne olacağı görüşünün yaygınlık kazanması ve akabinde fıkıh literatüründe yer alması sonraki dönemleri de etkilemiştir.

Çağımıza gelindiğinde ise modernleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte Müslüman toplum, ilk dönem İslâm bilginlerinin yaşadığı toplumdan oldukça farklı bir sosyal yapıya bürünmüştür. Günümüzde erkekler kadar kadınların da sosyal hayatta aktif oldukları bilinmektedir. Ancak kadınların erkeklerle aynı oranda mescidlerden istifade ettiklerini söylemek mümkün değildir. Onların da en az erkekler kadar camilerden istifade etmeye hakları vardır. Bu nedenle günümüz şartlarında gerek sosyal hayatta gerekse iş hayatında önemli yer alan kadınları camilerden uzak tutmak, onların ibadetlerini rahat bir şekilde yapmalarına, dinî eğitim ve sohbetlere katılmalarına engel olacaktır.

İslâm dünyasında Arap yarımadası başta olmak üzere Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa ülkelerinde yaşayan birçok Müslüman kadının vakit, Cuma ve bayram namazlarına çocuklarıyla beraber iştirak ettikleri dikkat çekmektedir. Bu durumun ülkemizde aynı olmadığı izahtan varestedir. Zira bu konuda birtakım dinî yorumların ve geleneğin etkisi büyük rol oynamaktadır. Genel olarak bu düşünce “Kadının evinde kıldığı namazın daha hayırlı olacağı” ile ilgili rivayetle de desteklenmektedir. Fakat bu rivayetin büyük ihtimalle toplumsal yapıyla alakalı olduğu görülmektedir. Bir de kadının evdeki işlerini, eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Buna bağlı olarak bu rivayet, kadınların mescide gitmek için ısrar etmeleri durumunda aile içerisinde çıkabilecek tatsızlıkları ve yuvanın yıkılma tehlikesini de göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in mescide gelmek isteyen kadınlar için ölçü getiren hadisleri dikkate aldığımızda Onun bu tavsiyesi sanki söz konusu kurallara riayet edemeyen kadınlara mahsus olacağını, dolayısıyla bu rivayetten genel geçer değil, kişiye özel bir hüküm çıkarılacağını söyleyebiliriz. Çünkü Hz. Peygamber’in söz konusu tavsiyesi o dönemde kadın ve erkek sahâbîler tarafından kesinlikle bir yasaklama olarak algılanmamıştır. Dolayısıyla geçmişteki bu anlayışın yerine günümüzde çözüm ve fayda odaklı yaklaşılması ve konunun bu minval üzere yorumlanması daha doğru olacaktır. Öyleyse kadınlar eşlerinden izinli, tesettüre uygun, parfüm vb. koku sürünmeden kendilerine ayrılan bölümde namaz kılmak için mescide gelirlerse teşvik edilmelidir.

Sonuç olarak İslâm'ın ilk dönemlerinde cinsiyet ayrımı olmadan toplumun tüm kesimleri ibadetlerini mescidde yapmış, her türlü dinî ve ilmî faaliyetlerini yine orada yürütmüşlerdir. Camilere asr-ı saadet'teki bu işlevini tekrardan kazandırmak, İslâm toplumunun ve medeniyetinin yeniden ihyasına önemli katkı sağlayacaktır. Zira açıkça yasaklanmamış davranışların fitneye sebep olabilir endişesiyle terk edilmesi birçok fayda ve maslahatın da kaybına neden olacaktır. Dolayısıyla kadınların yeniden cami ile bağının kuvvetlendirilmesi ve bu sünnetin devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığınca kadınların camiye teşvik edilmeleri yönünde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Teorik alt yapısının oluşturulmasıyla başlatılan bu çalışmaların pratiğe dönüştürülmesi için toplumun tüm kesimleri aydınlatılmalı ve camilerde gerekli fiziki düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San‘ânî. *Musannef*. nşr. Habîburrahmân el-‘Azamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Kütübü’l-İslâmî, 1. Basım, 1403/1983.
- Ağırman, Mustafa. “Hz. Peygamber’in Mescidde Yaptığı Sohbetler”. *AÜİFD*. 27 (2007), 100-123.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Hanbel eş-Şeybânî. *en-Nassu’s-sahîh li-kitâb ahkâmü’n nisâ*. thk. Amr Abdulmün‘im Selim. Beyrut: Müessesetu’r-Rayyân, 1. Basım, 1423/2002.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaûd-Adil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1. Basım, 1417/1997.
- Aktaş, Emel. “Cahiliye ’de ve İslam’da Kadının Durumu”. *Mehir*. (1998), 116-120.
- Apaydın, H. Yunus. “Sahâbî Kavli”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/500-504. İstanbul: TDV. Yay., 2008.
- Âşıkkutlu, Emin. “Berîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/503-504. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yay., 2007.
- Ateş, Ali Osman. “Kur’an ve Sünnetin Kadına Bakışı”. *Kur’an ve Kadın Sempozyumu*. 291-321. Ankara: TDV Yay., 1. Basım, 2010.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yay., 3. Basım, 2015.
- Aycan, İrfan. “İslam Geleneğinde Cami ve Kadın”. *Cami Kadın ve Aile*. Ankara: DİB. Yay., 2013. 13-22.
- Aynî, Bedrettin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetu’l-kârî şerhu sahîhi Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1421/2001.
- Azîm Âbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hak. *‘Avnu’l-ma‘bûd şerhu sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. nşr. Muhammed Abdulmuhsîn el-Kesbî. 14 Cilt. Medine: Mektebetü’s-Selefiyye, 2. Basım, 1389/1969.
- Bakan, Tevhit. “Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti ya da Cemaat Namazı”. *AÜİFD*. 30 (2008), 41-92.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1424/2003.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhyiddin el-Hatîb. 4 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, 1400/1980.
- Buhârî, Ebû Abdillâh İsmâîl b. İbrâhîm el-Ce'afî. *Kitâbu't-târîhu'l-kebîr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1379-1960.
- Çağrııcı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. İstanbul: TDV. Yay., 1996.
- Çetinkaya, Ahmet. "Kadınların Camiye Gelmelerine Engel Olarak Görülen Hususların Günümüz Açısından Değerlendirilmesi". ed. Fikret Karaman. *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açidan)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yay., 08-09 Ekim (2018), 669-686.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. nşr. Hüseyin Selim Esed. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî. 1. Basım, 1421/2000.
- Demircan, Adnan. "İslam'da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi". *Cami ve Hayat*. Ankara: DİB Yay., 1. Basım, 2019.
- Din işleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: DİB Yay., 4. Basım, 2018.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. "Müt'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*, Riyad: Dâru's-Selâm, 1420-1999.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-ü Ebî Dâvud*. thk. Nâsiruddîn el-Elbânî. Beyrut: Müessesetu'l-Meârif, 1. Basım, 1408/1988.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-ü Ebî Dâvud*. thk. Şuayb el-Arnaûd-Muhammed Kamil Kırbalı. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 2009.
- Ebu Şakka, Abdulhalim. *Tahrîru'l Mer'e İslam Kadın Ansiklopedisi*. çev. Şaban Haklı-Fethi Güngör. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yay., 3. Basım, 2007.
- Er, Rahmi. "Ömer b. Ebû Rebâa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/56-57. İstanbul: TDV. Yay., 2007.
- Erdemli, Kadriye Avcı. "Cami Mimarisinde Kadınların Yeri Ve İstanbul Müftülüğü Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme Projesi (3T Projesi)". 1. *Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu Camilerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve işlevi*, (2-5 Ekim 2012), 115-130.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 35/491-500. İstanbul: TDV. Yay., 2008 35/495.

- Güleç, Hasan. “Şigâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/142-143. İstanbul: TDV. Yay., 2010.
- Ğuryânî, Sâdık Abdurrahmân. *Mudevvenetu’l-fıkhi’l-Mâlikî ve edilletuhû*. Beyrut: Muessesetu’r-Reyyân, 1. Basım, 1423/2002.
- Hamidullah, Muhammed. *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam b. Münebbih*. çev. Kemal Kuşçu, İstanbul: Beyan Yay., 1. Basım, 2016.
- Harman, Ö. Faruk. “Kadın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/82-94. İstanbul: TDV Yay., 2001.
- Heysemî, Nûreddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman. *Mecmeu’z-zevâid ve menbâu’l-fevâid*. çev. Adem Yerinde. ed. Yusuf Özbek. 20 Cilt. İstanbul: Ocak Yay., 1. Basım, 2007.
- İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah. *Târîhu medînetü Dımaşk*. thk. Ömer b. Garâme el-M’aravî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1. Basım, 1415/1995.
- İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Ferac Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Kitâbu Ahkâmi’n-Nisa*. thk. Ömer Abdu’l-Mün’im Selim. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1418-1998.
- İbn Dakîku’l-İd, Takıyyuddin. *İhkâmu’l-ahkâm şerhu umdetu’l-ahkâm*. 2 Cilt. Beyrut: Âlimu’l-Kütüb, 1. Basım, 1407/1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdullah. *Kitâbu’l-cerh vet-t’alîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-ilmiyye, 1372-1953.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *Musannef*. nşr. Muhammed Avvâme. 26 Cilt. Lübnan: Müessesetü Ulûmu’l-Kur’an, 1. Basım, 2006.
- İbnu’l-Esîr, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü’l-ğâbe fî m’arifeti’s-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu’avvaz-Âdil Ahmed Abdu’l-Mevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu’l-bârî bi şerhi sahîhi Buhârî*. thk. Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz. 13 Cilt. y.y. el-Mektebetü’s-Selefiyye, b.s. t.s.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Şihâbuddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi’s-Sahâbe*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-ilmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Şihâbuddîn el-Askalânî. *Tehzîbu’t-tehzîb*. 4 Cilt. by., Müessesetu’r-Risâle, ts.
- İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu’t-tehzîb*. by., Dâru’l-âsime, 1421/2001.

- İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed Ebî Hâtîm. *Kitâbu's-sikât*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübî's- sekâfiyye, 1408-1988.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Uyûnu'l-Ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1343-1925.
- İbn Kayyım, el-Cevziyye. *Ahbâru'n-Nisâ*, thk. Nizâr Rıza, Beyrut: Menşûrâtü Dâr-i Mektebeti'l-Hayât, 1402-1982.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdillâh el-Kazvinî. *Sünenu İbn Mâce*. nşr. Muhammed Fuat Abdalbaki. 2 Cilt. by. Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn S'ad, Muhammed b. Mun'î ez-Zuhrî, *Kitâbu't-tabakâtu'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Medine: eş-Şeriketü't-devliyye, 1421/2001.
- İbnu's-Salah, Ebû 'Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-Hadîs*. thk. Nûreddîn 'İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- İsfehânî, Ebu Ferac Ali b. Huseyn. *Kitâbu'l-Eğânî*. thk. İhsân Abbâs. 25 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1429-2008.
- Kahraman, Abdullah. "Cami İklimini Solumak ve Cemaate Devam Konusunda Kadınlara Getirilen Yasağın Gerekeçesi". *Cami Merkezli Hayat*. Yecder III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri. İstanbul: Yecder Kitapları 3, 13 Mayıs (2012). 31-51.
- Kahraman, Abdullah. "Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü -Eleştirel Bir Bakış-". *Marife*. 4/2 (2004), 59-80.
- Kal'acı, Muhammed Ravvâs. *Mu'cemü'l-lügati'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'n-Neffâs, 2. Basım, 2006.
- Kal'acı, Muhammed Ravvâs. *Mevsû'atu Fıkhı Ömer b. Hattâb*. Beyrut: Dâru'n-Neffâs, 4. Basım, 1409-1989.
- Karacabey, Salih. "Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi". *UÜİFD*. 9/9 (2000), 253-276.
- Karahan, Fatma Bayraktar. *Rahman'ın Kadın Kulları Vahyin Aydınlığında Yaşanmış Hayatlar*. ed. Abdalbaki İşcan. Ankara: DİB. Yay., 1. Basım, 2018.
- Karaman, Hayrettin. "Cuma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/85-89. İstanbul: TDV Yay., 1993.

- Karaman, Hayrettin. vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: DİB Yay., 7. Basım, 2017.
- Karaman, Hayrettin. vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 4 Cilt. DİB Yay., 2008.
- Karaman, Hayrettin. vd. *İlmihâl*. Ankara: TDV. Yay., 2016.
- Kaval, Musa. "İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi". *Akademik Bakış Dergisi*. 55 (Mayıs-Haziran 2016), 306-324.
- Kitâb-ı Mukaddes*. Erişim 13 Mayıs 2019. <https://www.kitabimukaddes.com>
- Koçyiğit, Kudret. *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Komisyon. *Hadislerle İslam*. Ankara: DİB. Yay., 1. Basım, 2013.
- Mahmutoğlu, Yakup. "Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminden Günümüze Kadın Câmî İlişkisine Fikhî Bir Bakış". ed. Mustafa Çakır. *Uluslar Arası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi*, İstanbul: Legal Yay., (Aralık 2018), 390-414.
- Malik b. Enes, *Muvatta'*. nşr. Muhammed Mustafa el- 'Âzamî. Ebû Zabî: y.y., 1. Basım, 1425/2004.
- Martı, Huriye. "Değer ve Hak Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünnetinde Kadın Eğitimi". *Aile ve Eğitim –Tartışmalı İlmî Toplantı-*. (İstanbul: 24-25 Nisan 2010), 82-91.
- Martı, Huriye. *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın*. Ankara: TDV. Yay., 5. Basım, 2019.
- Mizzî, Celâleddîn Ebu'l-Hâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâr M'arûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1413-1992.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh'i Müslim*. nşr. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünenü'n-Nesâî*. nşr. Nâsiruddîn Elbânî. Riyad: Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi' 1. Basım, ts.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi sahîhi Müslim b. Haccâc*. Ürdün: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, b.s. t.s.
- Nevevi, Muhyiddîn Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Şerhu umdetu'l ahkâm*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Polen Yay., 1. Basım 2017.
- Orhan, Fidan. *Kadın Mescid İlişkisi*. İstanbul: Dua Yay., 1. Basım, 2012.
- Osmânî, Şebbîr Ahmed. *Mevsûatu fethu'l-mulhîm*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1426/2006.

- Önder, Mustafa. “İslâm’ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13/1 (Bahar 2013), 141-154.
- Önkal, Ahmet – Bozkurt, Nebi. “Cami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/46-56. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 7. Basım, 2019.
- Pehlivan, Rauf. *Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali*. İstanbul: Gonca Yay., 1. Basım, 1997.
- Sâlih, Su’âd İbrâhîm. *Ahkâmu ibâdâtî’l-mer’e fi ş-şerî’atî’l-islâmiyye*. Kahire: Dâru’z-Ziyâ, 1. Basım, 1406/1986.
- Sancaklı, Saffet. “Hz. Peygamber’in Hanımlara Karşı Sergilediği İncelik ve Zarafet Anlayışı”. *Peygamberimiz ve Aile*. ed. Hale Şahin-Rukiye Aydoğdu Demir, Ankara: DİB. Yay., 1. Basım, 2019.
- Savaş, Rıza. “Kuaybe Bint Sa’d”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/ 519. Ankara: TDV Yay., 2012.
- Savaş, Rıza. *İslâm’ın İlk Asrında Kadın*. İstanbul: Siyer Yay., 2. Basım, 2019.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü’l-mechûd fi halli Ebî Dâvud*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, b.s. ts.
- Serahsî, Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebhut*. ed. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yay., 1. Basım, 2008.
- Şenat, Fatma Asiye. “Ramazan Misafirliğinden Düzenli Devama: Camide Kadın Cemaat”. *Diyanet İlmi Dergi*, 53/4, (Ekim-Kasım-Aralık 2017), 179-199.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylû’l-evtâr min esrâri münteka’l-ahbâr*. thk. Ebû Mu’âz. 12 Cilt. Riyad: Dâru İbn Kayyım, 1. Basım, 1426/2005.
- Taslaman, Caner - Taslaman, Feryal. *İslam ve Kadın*. İstanbul: İstanbul Yay., 2019.
- Tırabzon, Abdullah, “Kadınların Cemaatle Kılınan Namazlara İştiraki Ve Namazlarının Edası”. ed. Hüseyin Hansu. *İÜİFD*. 33, (2015), 179-204.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü’t-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. b.y. Mültezemu’t-Tab’i ve’n-Neşr, 1. Basım, 1397/1977.
- Toksarı, Ali. “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”. *Diyanet İlmi Dergi*. 29/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1993), 67-80.

- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Otto Yay., 4. Basım, 2012.
- Turan, Hasibe. “Kadın Dindarlığı veya Dindarlığın Kadın Üzerinden Topluma Yansımaları”. *Gelenek ve Hakikat Arasında Kadın*. Ankara: DİB. Yay., 1. Basım, 2013.
- Ünal, Asife. “Yahudilik’te Kadın Algısı”. *Kur’an ve Kadın Sempozyumu*. 48-55. Ankara: TDV Yay., 1. Basım, 2010.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Küsûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/576-577. Ankara: TDV. Yay., 2006.
- Yeşil, Mahmut. “Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”. *SÜİFD*. 48-62.
- Yıldız, Fatih. vd. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kadın ve Aile Çalışmaları*. ed. Huriye Martı. Ankara: DİB. Yay., 2019.
- Yılmaz, H. Kâmil. “Hayatın Merkezinde Fonksiyonel Cami”. *Cami ve Hayat*. Ankara: DİB Yay., 1. Basım, 2019.
- Yılmaz, Hüseyin. “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 5 (2007), 107-130.
- Yılmaz, Hüseyin. “Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansıması”. *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet Eğitimi Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı*. (İstanbul: 21-22 Mayıs 2011), 274-289.
- Yılmaz, Hüseyin. “Kadınların Camilerle Bütünleşmesindeki Zorluklar ve Bazı Çözüm Önerileri”. *Şehir ve Medeniyetinin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri*, ed. Mustafa Sürün, (İstanbul: 3-4 Kasım 2018), 526-542.
- Yılmaz, Orhan. “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (2016), 174-197.
- Yılmaz, Orhan. *Sahâbe ve Mevkuf Hadîs*. Ankara: İlâhiyât Yay., 2019.
- Yılmaz, Süleyman. *Ehli Sünnet ve Şî‘ Caferî Müfessirlere Göre Mut‘a Nikâhı*. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yiğit, Sema. “İbadet ve Kadın -Varoluşun Anlamını İdrak-”. *İslam Penceresinden Kadın*. ed. Ülfet Görgülü. Ankara: DİB Yay., 1. Basım, 2019.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru ‘alâmi’n-nübela*. thk. Şuayb el-Arnâvûd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1. Basım, 1402/1982.

Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî m'arifeti men lehû rivâyetun fî'l-Kütübi's-sitte*. 2 Cilt. Cidde: Müessesetu Ulûmu'l-Kur'ân, 1413-1992.

Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 10 Cilt. İstanbul: Risale Yay., 2. Basım, 1992.

